KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina IX. Nova serija, br. 66 BEOGRAD, 18 APRIL 1958 Cena 30 din

SEĆANJE NA ISIDORU SEKULIĆ

Znamenit pisac znamenito delo

Milan BOGDANOVIĆ

Isidora Sekulić bila je znameniti pisac i ostavila je za sobom jedan znameniti opus. Taj opus u oblasti — da je tako nazovem — stvaralačke literature, literature kojom se rekreira, preostvaruje život, opsežan je i dovoljno je da navedem samo nekoliko naziva njenih dela pa da se vidi da je to jedan opus u koji treba vrlo ozbiljno zaći ako hoće danas već da se prosuđuje u nekim koliko-toliko definitivnim merama. To su »Saputnici«, to su »Pisma iz Norveške«, to su »Fragmenti iz prošlosti«, to je »Đakon bogorodičine crkve«, to je »Hronika palanačkog groblja«; zatim »Zapisi« u prilično broju i raznovrsni. Ne verujem da sam sve naveo, ali u svakom slučaju već po tome je jasno da je to jedan opus od kvantiteta, u kome bi tačna procena kvaliteta morala biti jedan vrlo ozbiljan i naporan posao.

Isidora Sekulić ima i drugi deo svog književnog opusa, onaj koji je više esejističke prirode, koji je više prirode pisca-mislioca, manje pisca-stvaraoca; i koji je isto tako izvanredno značajan, i to prvorazredno značajan, i koji, kad bi se danas hteo da uoči, teško bi bilo obuhvatiti ga odmah i u jednome mahu: čitav niz eseja o raznim problemima života i sveta, o raznim problemima literature, o raznim problemima iz oblasti filozofije.

Ja sam ovde već dodirnuo jedan problem: književni stvaralac ili književni mislilac, pisac čije će delo da prevagne svojim vrednostima u jednoj ili u drugoj oblasti. To je pitanje na koje odgovor tako lako ne bih mogao u ovom trenutku da nađem. Ali, ako već sada treba da govorim, na osnovu sume utisaka i sudova koje je čovek tokom vremena o raznim delima i u raznim trenucima delotvornog stvaranja Isidore Sekulić mogao za sebe nekako da utvrdi, ja bih rekao da pretežno vrednost Isidore Sekulić ide na ovaj drugi deo, na deo njenog književnog posla književnika-mislioca, na njen deo književno-filozofskog — ja bih mogao čak tako da ga nazovem — posla, i da je to ono što će u krajnjoj proceni njenih kvaliteta biti procenjeno kao vrhunac njenih vrednosti...

Kad govorim o mislenosti, ili, da ponovo upotrebim tu reč, o filozofiji Isidore Sekulić, nikako ne želeći i ne mogući da u ovom trenutku ulazim u neku vrstu kakve-takve analize njenih filozofskih ili mislenih stavova, — ono što generalno može da se kaže i što je nesumnjivo tačno jeste ovo: Isidora Sekulić je bila na izvestan način — na svoj način, ja bih čak rekao — idealist. Ali ne mislim time da kažem da je njen idealizam bio onaj idealizam čisto filozofske prirode, koji danas nama više nije tako lako ni da primamo ni da razumemo, pa, prema tome, ni da primenjujemo. Njen idealizam je bio više moralne prirode, i čini mi se da takav kakav je bio — možda to kažem zato jer meni nikad nije smetao — u suštini ni danas ne može da bude smetnja za procenjivanje kvaliteta njenog izvanrednog mislenog napora.

Ono što je za mene sigurno, to je — nasuprot nekim pogledima koji su kod nas već bili rečeni — da taj idealizam Isidoru Sekulić nije odveo u mističnost, nije odveo u mistiku u punom i pravom smislu reči. I čini mi se da je nije ni mogao odvesti u mistiku, jer lično mislim da je Isidora Sekulić — i to se za mene dokazuje i pokazuje kroz čitavo njeno delo — bila jedan pisac sa ogromnim, u sebi samom, iznutra, uloženim naporom da stvari razume i da ih, razumljene, što jasnije i što preciznije kaže. Ja sam uvek imao utisak da je Isidora Sekulić jedan racionalist svoje vrste i da je njen racionalizam, ako tako mogu da se izrazim, superioran u odnosu na racionalizam koji je neka vrsta jednog običnog napora da se sve stvari razumeju i da sve stvari budu jasne (dakle, jedan racionalizam koji bi bio čisto praktične prirode); da je to jedan superiorni racionalizam i da već po toj liniji ona nije mogla da zađe u oblast mistike i da se u njoj snađe. Isidora Sekulić govori o bogu, Isidora Sekulić govori o zagrobnom životu, govori o čitavom nizu problema kojima je čitava kultura njenog vremena i jednog dela sveta današnjeg vremena još uvek ispunjena. Ali kad ona o tim stvarima govori, to nisu stvari koje izlaze iz njenog apsolutnog uverenja; to su stvari koje se dodiruju same od sebe i pojavljuju same od sebe u razmatranjima o životu sa pozicija kvaliteta, sa pozicija mislenog iskustva na kojima je mogla da stoji Isidora Sekulić.

Isidora Sekulić
(iz zbirke S. Paunovića)

I sada, kao obično u trenutku kad se čovek od nekoga jednom za svagda rastaje, kad ga više nikad neće sresti, kad više nikad s njim porazgovarati neće, kad neće moći da izmenja misli o jednom ili drugom predmetu o kojima bi zajednički mogli jedno drugom nešto da kažu, — u tom trenutku, razume se, pred čovekom — i to će ostati u svima nama još uvek dosta dugo dok ostaje ovo živo, ovo toplo sećanje na čoveka kakav je bila Isidora Sekulić; to će da potraje i u meni i u svima nama, pretpostavljam — evocira se, u krajnjoj liniji, jedan lik, kao neka vrsta onoga što mi danas sintetično možemo da vidimo u Isidori Sekulić, koje više nema. I ako bih ja hteo tu na kraju da kažem koji je to lik koji se meni i preda mnom evocira kad se ovim rečima opraštam na definitivnom rastanku od Isidore Sekulić, ja bih rekao da će u meni ostati da traje lik izvanredno inteligentne, izvanredno mislene, izvanredno kulturne žene, žene sa izuzetnim intelektualnim sposobnostima, sa sposobnostima izuzetnih potencija; kulturne žene onog oblika i onog intenziteta, onih srazmera kakvih je kod nas malo, a kakvih je, za moj sud, vrlo malo i u svetu.

(Iz govora na komemorativnom plenumu Udruženja književnika Srbije)

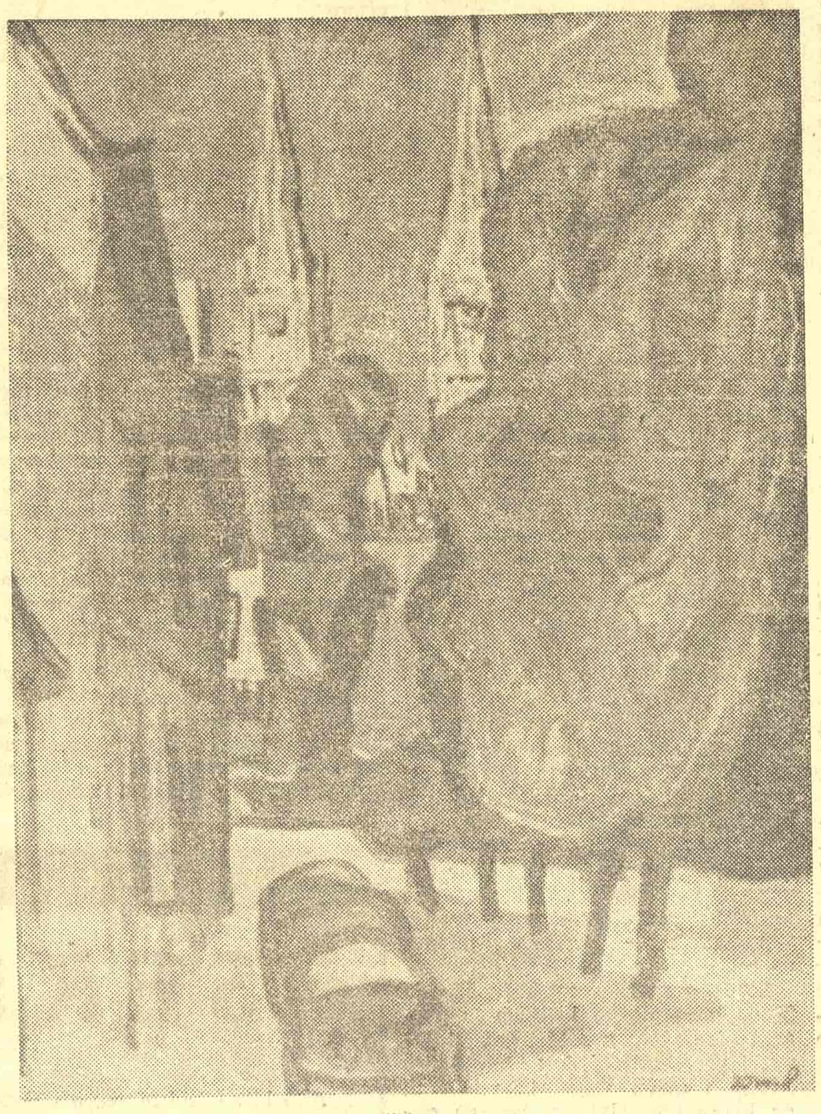

Sabahadin Hodžić: Motiv iz Zagreba

UOČI VII KONGRESA SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE

Stvaralački program kulturne akcije

„Sloboda naučnog i umetničkog stvaranja na idejnoj osnovi socijalizma i humanizma".
(Iz Nacrta programa SKJ)

Nije se moglo kraće i, doista, nije se moglo bolje iskazati osnovno stremljenje u našoj kulturnoj politici no što je dato u jednoj od teza u Nacrtu programa SKJ: sloboda umetničkog i naučnog stvaralaštva na temeljima socijalističkog humanizma. U toj rečenici sjedinjeni su cilj i smisao i putokaz svih naših današnjih i budućih napora i pregnuća u oblasti kulture: sloboda i socijalistički humanizam: jedno bez drugog se ne ostvaruje i neostvarljivo je, već svoje pravo i puno značenje dobija u širokom, nesputanom i plodotvornom prožimanju.

Nacrt programa Saveza komunista Jugoslavije — u tom duhu — iscrpno i svestrano analizirajući društveno-ekonomske i političke odnose u savremenom svetu i borbu za socijalizam, političku, društveno-ekonomsku i unutrašnjenacionalnu situaciju u staroj i današnjoj Jugoslaviji — posvećuje znatnu pažnju problemima obrazovanja i školstva, prosvete, umetnosti i nauke. Osnovna je tendencija — proširenje i poboljšanje (materijalno obezbeđenje) svih oblika i vidova kulturne delatnosti, s namerom da to pomogne vaspitavanju i duhovnom osamostaljivanju čoveka koji izgrađuje socijalističko društvo. Da bi se to što celishodnije i potpunije ostvarilo, Nacrt programa pored ostalog napominje:

„Oslobađanje prosvetnog, naučnog, umetničkog i sveg kulturnog života od administrativnog pritiska države, od etatističkih, pragmatističkih koncepcija kulturnog života i kulturnog stvaralaštva — stvaranjem i razvijanjem sistema društvenog samoupravljanja u prosvetnim, naučnim i ostalim kulturnim ustanovama, institucijama i organizacijama".

Nacrt programa predviđa i omogućava nove, dalekosežne pothvate u kulturno-prosvetnom, umetničkom i naučnom području. Jer, u

Nastavak na 5 strani

DOBROVOLJNI IZGNANICI

Novak SIMIĆ

„Ako čovjek povjeruje u ono što američki pisci pišu, onda se u prikazima američkih gradova i sela nazire slika budućeg pakla", udara čavao u glavu André Gide prije nekoliko decenija pišući o djelima Fitzgeralda, Dos Pasosa, Caldwela i Faulknera. Specifičnost američke proze, kaže kasnije drugi Francuz, Edgar Maurice Coindreau, u svojoj poznatoj studiji o novoj američkoj književnosti, je u njezinom nepoštednom otkrivanju životne istine, a treći Micher Mort nedavno je izjavio da kao i pisci „izgubljene generacije" tako i sadašnji opisuju „licemjerno društvo, koje se zasniva na moći novca, rasnoj predrasudi i seksualnim tabuima. Izbjeglištvo, alkohol, samoubistvo čini se da su jedini izlaz". Amerikanac, jedan od te generacije koji je još prije trideset godina ostao u Parizu, Henry Miller, u ljeto 1954 u Chicago Review kaže, između ostalog, ciničkí da nova američka literatura zaudara po tekućini za balzamiranje. Amerikanac, tvrdi on, kakvim ga vide naši vodeći pisci jeste „brojka koju su napravile mašine". I nastavlja „on nema lika ni imena, već biva guran amo i tamo, kao žrtva bezdušnog društva na elektronskoj šahovskoj ploči, kojom upravlja nijemi partner skriven u ćelijama nakladnikovog bolesnog mozga".

Tu mračnu sliku jedne velike zemlje, moglo bi se reći kontinenta, s vrlo visokom tehničkom civilizacijom i još višim životnim standardom, koja poprima sve sablasnije oblike u djelima njenih najboljih umjetnika — zaista nije lako ovlaš rastumačiti! Htjeli ne htjeli, morat će nam uz povijesna poslužiti i sociološka razmatranja ako želimo da nekako objasnimo tu pojavu. Svakako ona ne će dati potpuno zadovoljavajući odgovor, ali olakšat će nam, nadamo se, bar donekle da razumijemo književna zbivanja u Americi, a naročito slučaj „izgubljene generacije".

Amerika je kao država mlada, njena nacija još mlađa, a društvo također. Država broji svega 180 godina, a proces formiranja američke nacije trajao je sve do početka dvadesetog vijeka. Louis Adamič veoma je dobro okarakterizirao Ameriku kao naciju nacija. Drugačijeg poretka osim građanskog u svome kratkom razvoju njeno društvo nije upoznalo i nije ni moglo poznavati. Oblikujući se iz potomaka prognanih kvekera i puritanaca, uvezenih afričkih robova i došljaka iz svih društvenih slojeva evropskih i malim dijelom azijskih naroda, Amerikanci su nakon svršetka građanskog rata (1867) otkrivali svoj kontinent i vršili ekspanziju na Zapad, prema obalama Pacifika, i na jug, prema Meksiku, uništavajući ognjem i mačem indijanska plemena koja su im stajala na putu. Velika prirodna bogatstva, preduzimljivost, duh sticanja i tekovine industrijske revolucije koje su donijeli sa sobom iz stare postojbine (većina doseljenika je bila iz najrazvijenijih kapitalističkih država onoga doba: Engleske, Njemačke, Francuske i skandinavskih zemalja) učinile su Ameriku za nepunih pedeset godina najmoćnijom kapitalističkom zemljom svijeta, a od njenog čovjeka učinili u prosjeku čovjeka s visokom mašinskom civilizacijom i unutarnjom prazninom. Kao ni njihovi očevi, djedovi i pradjedovi, svi oni sirovi i surovi ekspanzionisti, lovci, traperi, tražitelji zlata, trgovci, farmeri i preduzimači kroz čitav devetnaesti vijek tako ni sinovi, unuci i praunuci u ovom našem nisu kulturnom uzdizanju i kulturi uopće, a umjetnosti posebno, poklanjali neku pažnju. Još i danas Amerikanac naziva intelektualca „headegg" tj. jajoglavi.

Svakako da je tome jedan od glavnih, ako ne i najglavnijih uzroka i pomanjkanje tradicije, osjećaj historijskog kontinuiteta. U očima obrazovanog Evropejca, koji se može pozvati na pet hiljada godina staru kulturu i povijest, ili Indijca i Kineza s još starijim razvojem i tradicijom Amerikanci su parvenii, „nouveaux riches" naših dana:

Nastavak na 2 strani

Primer Isidore Sekulić

Vojislav ĐURIĆ

Smrt je završila delo Isidore Sekulić. Ostale su mnoge stranice nedorađene i mnoge nenapisane. Njen stvaralački duh više ne radi. Koliko je život dao učinjeno je. O tome će istorija književnosti — posle dugotrajnog ispitivanja — reći svoj sud. Verujem da će on biti vrlo povoljan, da će Isidori Sekulić odrediti jedno od najuglednijih mesta među srpskim književnicima. Osnovne odlike njene veličine, koje danas svi osećamo, svakako će ostati očigledne i žive i u budućnosti.

Po snazi volje, po obimu otvorenosti prema životu, po stvaralačkoj neiscrpnosti, po sposobnosti obnavljanja, ona može da se uporedi samo sa nekolicinom naših najvećih pisaca. Po opsegu literarnog obrazovanja, koje je bilo ogromno i evropsko u punom smislu reči, ona je bila skoro bez takmaca.

A ona je bila žena, žena na Balkanu, žena u Srbiji!

Savladivanje otpora jedne primitivne sredine — koja deluje ne samo spolja nego i iznutra, iz nas samih, iz sviju nas koji se tu nalazimo — zacelo je najužasnija prepreka na putu duhovnog uzdizanja i uprezanja tamnih sila u jaram stvaralaštva. Za ženu utoliko više ukoliko joj se poricao duh. Za Isidoru Sekulić u najvišoj meri, jer je bila za glavu viša i od visokih muškaraca. Nezasluženi napadi, ogavne spletke, neočekivani udarci spolja. I ono mračno delovanje iznutra. Lomila je herojski stare forme i bila lomljena od njih. I uspela je da ne bude slomljena. Uzvraćala je groznicom stvaranja, plemenitim rezultatima. Pritisnuta nekadašnjim, pevala je himne novome. Rane je pretvarala u ruže. Najzad, u starosti, koja je bila vitalnija od mnoge mladosti, iznudila je opšte priznanje.

Nepristrasni sud istorije književnosti moraće osobito da istakne ovo: Isidora Sekulić je najveličanstveniji primer uzdizanja duha jedne žene — uprkos balkanskim otporima — na evropske intelektualne i stvaralačke visine.

„ODBRANA" ERUDICIJE

Povodom napisa Dragana M. Jeremića „Erudicija i duh" u prošlom broju „Književnih novina"

Od vajkada je poznato da je napad najbolje sredstvo odbrane; u ime svoje slabosti mnogi smatraju da je bolje nastupiti kao vitez bez straha i mane, kako bi se već unapred osujetile sumnje da, možda, iza namrgođenog i stravičnog lika skriveno kucka neko malo kokošije srce. Sasvim u skladu sa tom drevnom taktičkom radnjom, u našoj savremenoj književnosti ili, tačnije, u našoj današnjoj kritici, koja je i tako prepuna raznoraznih teorija, kompleksa i besmislenih raspri, izvršena je, nedavno, uz svu obaveznu teatralnu patetiku, još jedna parada obračuna sa vetrenjačama iz koje je „protivnik" izašao, razume se, čitav, jer ga, zapravo nije ni bilo, izmišljen je, fiktivan, a u kojoj se vitez tužnoga lika nešto malo ugruvao, što je, u izvesnom smislu, moglo da bude i zabavno.

Pojavila se, naime, bojazan da neki naši mlađi kritičari vode smišljenu i organizovanu, podzemnu, rušilačku i zakrabuljenu akciju protiv obrazovanosti s ciljem da je izvrgnu ruglu, omalovaže i, tako, ospore. Oni, navodno, „preziru" eruditu kaneći da „na pjedestal najviše vrednosti" podignu „duhovitost, rečenični obrt, lepotu stila, smatrajući ih pravim izrazom talentovanosti, darovitosti, duha", što je kod mesija izazvalo naravno „opravdan" plemeniti revolt u kome se, uz pomoć ni manje ni više nego jednog Fransisa Bekona, molim lepo, došlo do vanredno lucidnog zaključka da se u toj „kritici erudicije ustvari umnogome krije mržnja prema onome što se nema". To je bilo dovoljan povod da se ustane u „odbranu" znanja, erudicije i kulture, svega što je tom mračnjačkom srednjovekovnom (antiprogresivnom, reakcionarnom, nekulturnom, neprosvetiteljskom, dakle, anti-državnom, anti-socijalističkom itd.), upravo paklenom akcijom bilo „ugroženo" i da se, jednom za svagda, jer dosta je tog idealističkog koketiranja sa duhom, sruši i u paramparčad razbije legenda o tome da je kritičaru za obavljanje njegovog posla potreban nekakav talenat i nekakvo bogatstvo duha. Krstaški rat. Zvona

Nastavak na 2 strani

Predrag Palavestra

Nastavak sa 1 strane

na uzbunu. Miropomazanje. Spasilaštvo.

Pošto se „ušlo u uzroke“ (otprilike, valjda, kao u podrum, gde zaverenici sede na burićima i pevajući svoje ogavne himne neznanju uglas hule na boga) i pošto se ukazalo „na neke posledice“ tragične činjenice „koja nam ne služi mnogo na čast da se poslednji kritičari impresionisti nalaze u jugoslovenskoj literaturi“, pošto se, sa svih strana, osvetlio i pretresao predmet odbrane i cilj napada, načinjen je rezime. Tojest: a) da „savremeni kritičar mora da bude više nego ikada ranije erudita vrlo širokog opsega, sigurnog poznavanja mitologije, sociologije, filozofije, umetnosti, istorije“ i da više od pisaca zna „o atomskoj energiji, o kibernetici, o sociologiji saznanja“, jer bez toga ne može da mrdne; b) da ptica ne može da leti u bezvazdušnom prostoru, što nije toliko podatak iz fizike koliko krivonoga metafora upotrebljena radi lepote stila a s namerom da objasni da je „esejist bez erudicije kao ptica u bezvazdušnom prostoru: lišen je svakog poleta“; c) „da se naša kritika nalazi u krizi“ zato što je neznalačka i što, zbog svoje primitivnosti i analfabetizma, „umetnikovom ličnom iskustvu“ ne može da protivstavi „iskustvo čitave jedne epohe i čitave jedne umetnosti, stostruko iskustvo koje se pretvorilo u teoriju literature“, a što bi mogla da učini da poznaje, recimo, atomsku energiju, kibernetiku i sociologiju saznanja; d) da sve to, obrni okreni, ide „na štetu same literature“ koja treba da ima „zrele“ (sedamdesetogodišnje?) kritičare čije „tačne“ ocene „niko neće moći da izmeni“, jer oni govore uvek i samo „najvišu mudrost“. Sve u svemu, kritičari treba da imaju mnogo više erudicije („prave vrednosti literature“) nego talenta, duha, duhovitosti („od koje nemaju vajde ni literatura, ni istorija književnosti... ni teorija literature“), da treba da budu konačni, apsolutni, večiti, takvi da im ocene „niko neće moći da izmeni“. Jednom rečju da budu u skladu sa onom kritikom koju je, govoreći o francuskom kritičaru Brinetjeru, Skerlić interpretirao govoreći da „kritika mora da postane nauka, tojest da otstrani lična, osećanja i utiske, pa da izvuče opštu ideju, zakon“, jer ona „izdvaja slučajne i prolazne elemente, i iznosi stvarnu, bitnu lepotu“. A Brinetjer je, kao što je poznato, ako je verovati Skerliću, bio — dogmatičar.

Golema ta „kola mudrosti“ — dvoja ludosti“ otkrivaju, ustvari, da se radi o jednom ozbiljnom nesporazumu o kritici — zbog kratke pameti. Niko iole pametan nikada nije „prezirao“ erudiciju, niti se ponosio svojim majušnim, skromnim znanjem. Pogotovu to ne čini savremena naša (mlađa) kritika koju upravo karakteriše napor da što je moguće više savlada ogromne tekovine ljudskog duha, vodeći uvek računa da pri tom ne izgubi ono što nikad škole i nikakvo znanje nikada neće moći da joj pruže ili nadoknade — a to je svežina, gipkost i samostalnost duha. U tome savladavanju i velike i male greške i zablude mogu da budu ispravljene. Za to je potrebna marljivost, upornost, „Sitzfleisch. Energija“ — kako bi rekao Matoš; za kritičarski talenat to je, međutim, nedovoljno. Ako se, dakle, ta proizvoljna tvrdnja da postoji neka zavera protiv učenosti odbaci kao neosnovana i taktizerska, kakva ustvari jeste, ne ostaje ništa drugo nego da se utvrdi da je ta mistifikacija bačena u svet iz sasvim drugih razloga. Kakvih razloga? Pre svega, zbog jednog dubokog nerazumevanja kritičarskog posla, jednostranih i defektnih pretstava o karakteru kritike, a, zatim, i iz odbranbenih razloga, iz želje da se negacijom duha i talenta vlastita nemoć prikaže kao nadmoć i vrlina.

Ta mistifikacija postoji, to je čitava jedna tendencija, pa, stoga, treba reći da kritičar koji se ne smatra prostim ocenjivačem delâ već koji češće i radije piše povodom nekog dela nego o delu, dakle kritičar koji razmišlja o nekoj određenoj temi iz oblasti umetnosti, pokušavajući da svojom interpretacijom dela (recimo pesme) ostvari jedan umetnički kvalitet, takav kritičar savršeno je ravnopravan u svom stvaralačkom aktivitetu umetniku čije mu je delo omogućilo da izrazi svoja vlastita osećanja, misli i odgonetke. Kritičar se toga posla ne prihvata samo da bi „isterao stvar na čistinu“, niti da bi otkrio neku konačnu istinu koju „niko neće moći da izmeni“, već se prihvata po potrebi stvaralačkog nagona da kaže svoju istinu koja može, ali ne mora da bude opšteprihvatljiva. Od njegovog talenta, pronicljivosti, duha i iskustva, od njegove erudicije koja nije čarobni ključić što otvara redom sva vrata prema istini, već oslonac na kome se razvija ono što se nosi i neguje u sebi, od sklada koji postoji između onoga što je učenjem i trudom postigao i onoga što mu nikakva škola nije mogla da dâ, od toga zavisi koliko će on moći da shvati suštinu nekog umetničkog dela, da savlada njegov smisao i doživi njegovu mnogostruku lepotu. A kada (ako) to i shvati, on je stigao tek na pola puta,

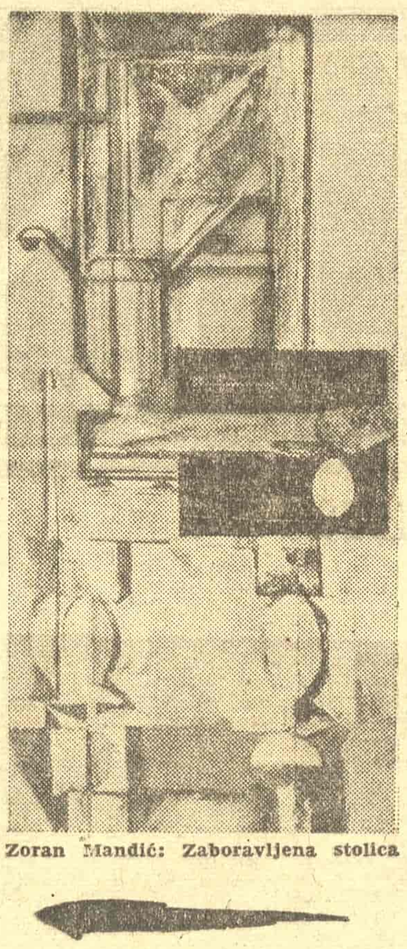

Zoran Mandić: Zaboravljena stolica

jer mu je ostalo da taj svoj doživljaj izrazi. On ne bi bio stvaralac kada bi rekao: „shvatio sam, valja — ne valja“; bio bi klasifikator, a on je između ostalog i to. Stoji, zato, pred njim jedno sasvim novo područje gde dolaze do izražaja njegove kreativne sposobnosti, duhovitost, jasnoća izraza, gipkost i poslušnost rečenice, temperatura stila — ukratko sve ono što kritičari bez duha i talenta, obrazovani eruditi i učenjaci sa literarnim pretenzijama nadoknađuju svojom (dosadnom) učenošću. Pravi kritičar razlaže i nenametljivo pokušava da uveri; naučnik uopštava, docira i dokazuje. Kritičar se služi duhom i oslanja na svoju vlastitu snagu; erudit uvek ima pri ruci bezbroj dokaza, navoda, citata i mišljenja uz čiju pomoć nameće svoje sudove. Erudit je potreban; kritičar (umetnik) nezamenljiv. Jedan operiše sa činjenicama, drugi svoje znanje transponuje — jer ima talenta za to.

Suočena sa tom neizbežnošću da prava, stvaralačka kritička aktivnost sjedinjava u sebi i um i talenat i pretstavlja jednu harmoniju znanja i duha, dogmatička kritika, da bi se opravdala, pribegava obmanama. Ona izmišlja fiktivne „neprijatelje erudicije“ verujući da će jednim udarcem da ubije tri muve: da se prikaže značajnom, jer je, navodno, ospоravaju kao zastupnika obrazovanosti, da će steći simpatije, jer se bori protiv mračnjaštva i primitivizma i da će, samim tim, učiniti nemogućom, čak nazadnom, svaku mogućnost kritike njene neelastičnosti, jednostranosti i stvaralačke impotencije. Zato ona i postavlja zahtev da se erudicija pretpostavi duhu, zavaravajući se da će nešto postići zastrašivanjem i indirektnim (o, tako dobro poznatim, ali, srećom preživelim!) optuživanjem: „Ako nismo idealisti moramo da se pitamo: kako se može manifestovati sam, čist duh?“, mada je svakome jasno da se duh može da potvrdi u samom stvaralačkom aktu, u onome što dogmatičarima nije dostupno. Teza da se jedino erudicijom može da shvati i oceni savremena umetnost i da je erudicija „prava vrednost literature“, stoga je, najblaže rečeno, nepotpuna i detinjasta. Jadna. Očajnička. Objektivno je nemoguće da kritičar, koji piše o desetinama dela i autora, „mora da bude bar na visini znanja koja pokazuju“ pisci o kojima govori, jer bi tada on jedan morao sam da zna više nego njih desetina zajedno. On se oslanja na svoj duh, koji pretpostavlja talenat, i na zrelost, koja pretpostavlja znanje. Dogmatičari, međutim, tvrde da „duh pretpostavlja znanje a zrelost talenat“, a ne vide, da time otkrivaju pravi smisao svoje tragikomične parade sa izmišljenim „neprijateljima erudicije“: ono što dogmatička kritika poseduje to su (eventualno, ne uvek) znanje a zrelost, pa bi (misle) na svaki način trebalo, nekim hokus-pokusom, ili oprobanim sipanjem prašine u oči, uveriti prosti neznalački puk da je (njihovo) znanje ustvari duh, a (njihova) zrelost talenat. Opet jadno. Niti je svaki znalac i erudit obdaren sveobuhvatnim duhom koji može da pronikne u sve lepote umetničkog dela, niti je svaki zreo čovek latentni kritičarski talenat. Kratkovido. I opet jadno.

„Dogmatička kritika hoće da bude isključivo nauka“, govorio je Skerlić. Znalcima i nauci — zna se gde je mesto: za katedrom. Ako do nje još nisu dospeli, a priželjkuju, treba im omogućiti da stignu što pre. Biće korisni. Jer između suvog (makar i velikog) znanja i didaktike postoje mnogo čvršće veze nego između siromaštva duha, netalentovanosti, i prave kritike koja je čitava jedna umetnost.

Predrag Palavestra

DOBROVOLJNI IZGNANICI

Nastavak sa 1 strane

„ekstravagantni, hvalisavi, samodopadljivi, razmetljivi, nekultivirani i nekulturni“. „Nešto sirova, surova, buntovna, istovremeno očita i omražena“. A Henry Adams ustanovio je još prije pedeset godina, da se s nepovezanošću s tradicijom i ponosilo: „Američki duh — u Bostonu isto tako kao na Jugu ili Zapadu — voli da udara ravno na cilj, i ono, što smatra činjenicom, da tvrdi ili poriče: on ima konvencionalni stav, konvencionalnu analizu, kao i zaključak, te način izražavanja, a istodobno neprestano glasno ističe svoju nepovezanost s tradicijom“.

I dok su državnici u prošlosti, a tehnička inteligencija još i danas, bili puni hvale za njeno ustrojstvo i njena industrijska i mašinska dostignuća — umjetnici, koji su senzibilniji, s unutarnjim okom i radarskim čulom, i koji ne smatraju da je sve „u kruhu“ i savršenoj tehnici, oduvijek su bili odbojni i kritički raspoloženi. „Da sam ostao još jedan dan u tim strašnim Sjedinjenim Državama, gdje nema ni nade, ni povjerenja ni ljubavi — uzvikuje Balzac — umro bih i ne razbolivši se“. „Divljina i surovost“, piše prije njega Toucqueville, dok nekoliko decenija kasnije Baudelaire: „Sjedinjene su Države ogromna, anomalna i monstruozna zemlja. Ovaj novajlija u povijesti ima naivnu vjeru u svemoć industrije, uvjeren je u to da će tako konačno potjerati đavola“. A Dickens se u stilu starozavjetnih proroka grsti: „Nemoralan, nevjerički neobrazovan, sirov i prijav je karakter Amerikanaca... Zemlja, zrak, vegetacija, voda, koju piju, sve je to puno otrovnih tvari“.

Daleko bi nas odvelo, kad bismo citirali mišljenje ostalih pisaca, umjetnika, psihologa i naučenjaka od sredine prošlog vijeka do danas, od Dostojevskog („mrzim tu Ameriku već sada, uzrujava se Mićka Karamazov... tamo mi najviše može kakav liječnik napraviti umjetnu bradavicu — nisu oni badava mehaničari“), Richarda Katza (Tri lica Luciferova), Kafke (Amerika), Louis-Ferdinand Célinea (Put koncu noći), Pristlieya (Utisci iz New Yorka), Chestertona (Posljednji pokus demokracije) pa sve do W. H. Audena, André Siegfrieda, André Malrauxa („Amerikancima manjka smisao za jedan tragični humanizam“) do Sartrea, Simone de Beauvoir, C. G. Junga i Sigmunda Freuda. Zanimljivo je, da su upravo Jung i Freud, kojih — a naročito Freuda i njegove psihoanalize — postoji čitava idolatrija posljednja tri decenija u U. S. A., vrlo oštri i grubi u svojim sudovima. Poznata je Jungova izreka: „Amerikanac to je Evropejac s dušom Indijanca i običajima Crnca“ a još poznatija Freudova: „Amerika — to je pobačaj“.

Prastari antagonizam između inteligencije i društva koje je u stremljenju isključivo za materijalnim dobrima tu je došao do posebnog izražaja. Evropskom intelektualcu „Amerika“ se činila — i čini još i danas — zemljom primitivaca koji su tokom vremena ovladali visokom tehničkom civilizacijom. Pojačano je to osjećajem opasnosti koja uvijek prijeti starim i zrelim civilizacijama i kulturama od tehnokracije.

Amerikancu, međutim (ovdje se misli na intelektualce, naročito umjetnike i pisce), Evropa je oduvijek bila puna mita i nedosanjanih snova, svijet čarobni i obetovani. Iz surove duhovne klime gdje je jedina vrednota novac i uspjeh on je dolazio u predjele gdje su se uvažavale i umne sposobnosti, obrazovanje, odgoj i kultura — gdje su umjetnici i naučenjaci uživali veći ugled od kramara. Već Washington Irving, jedan od prvih američkih pisaca koji je putovao u Evropu, opisuje u uvodnom poglavlju svoje Sketch Book raspoloženje u kojem se nalazio 1815 kad se ukrcao na brod prilikom svog prvog hodočašća u „stari kraj“: „Evropa me je mamila čarolijom povijesnih i poetskih asocijacija. Tu se pružaju pogledu neprocjenjiva blaga umjetnosti i kulture, riznice starine... Čeznuo sam za tim, da vidim slavne ruine, da mi noga stupi u prastare gradove, na tla koja su kolijevka civilizacije, ukratko — da pobjegnem iz stereotipne današnjice...“ Ta čežnja za bijegom iz stereotipnog, banalnog, običnog života, praznog proticanja dana u radu i stjecanju — čežnja za povijesnim i poetskim čarolijama, za tradicijom i kulturom, za oslobođenjem od skučenog i nametnutog, za izživljavanjem i nesmetanim doživljavanjem koja je odvela preko oceana Washingtona Irvinga — odvela je i druge američke pisce i kulturne radnike. Ali dok su kod Irvinga, Fennimore Coopera, Nathaniela Hawthorna, Orwille Deweya, Marka Twaina to bila samo hodočašća — nakon građanskog rata, kada je period snažnog uzdizanja industrije i kapitalističke koncentracije doveo do idolizacije businessmana, nastupilo je potpuno otuđenje između umjetnika i društva. Sve češće umjetnici nisu hodočasnici već dobrovoljni izgnanici, koji se više ne vraćaju u domovinu, već ostaju u evropskim zemljama. Najpoznatiji su primjeri Henry Jamesa i T. S. Eliota koji su ostali u Engleskoj i primili britansko državljanstvo, Ezre Pounda koji se nastanio u Italiji i nakon ovog rata kao kolaboracionista otpremljen u jednu američku ludnicu (da ne bi završio u zatvoru), Henry Millera i Gertrude Stein, koji su se nastanili u Parizu.

(Povodom srpskohrvatskog prijevoda knjige Malcolm Cowleya (Malkolm Kauli) »Povratak izgnanika« koja uskoro izlazi u izdanju Nipa — Zagreb).

Novak Simić

MALI ESEJ

SEKSOMANIJA

Ako bi se iz literature ukinulo ili sveo na najmanju mjeru motiv ljubavi, dubokih plotskih i bioloških poriva i refleksa, nesumnjivo da bi ona znatno ogoljela, osiromašila. Ostala bi bez krvi, bez dinamizma i vitalnosti, bez onog soka koji jednako kola u ljudima kao u stablima.

Razne epohe različito su doživljavale i umjetnički kreirale ovaj motiv. Nema gotovo značajnijeg djela svjetske književnosti koje nije na diskretan, neposredan ili nekakav način natopljeno njegovom plazmom. Društvene ideje i smjerovi su uslovljavali i potsticali, gotovo uvijek na drugi način, vječni i neuništivi motiv ljubavi.

Kod nas je, naprimjer, u periodu socijalne literature između dva rata, i u literaturi neposredno poslije njega, vladalo neko čistunstvo, asketizam, idejni puritanizam. Motiv ljubavi, a pogotovu njegove plotske strasti, više je nagovještavan, smatrajući ga uglavnom zabavnim i zagovarajućim u odnosu na tolike goruće probleme čovjekovog oslobođenja. Napredni pisci su se libili da dadu maha takvim svojim osjećanjima, ili, ukoliko su ih koristili kao motive, najčešće su ih izvitoperivali i izražajno opoščavali, dajući im neki opšti, društveni karakter — kačeći za njih etikete idejnosti u najrazličitijim vidovima. Otuda je odmah iza Drugog svjetskog rata, uostalom razumljivo za onaj period, postala kod nas tzv. „prugaška poezija“ u kojoj se djevojka nije voljela kao djevojka nego zato što i ona ide na prugu i učestvuje aktivno u izgradnji socijalizma. Tada se još nije dovoljno moglo vidjeti da se može pisati nadareno i o prugama, kao, uostalom, i o svakom motivu koji pisca zaokupi, ako se on na neki način prelomi kroz njegov unutrašnji, individualni, a ujedno i opšti doživljaj. Ovako, literatura i umjetnost su često ljišavani snažnih životnih impulsa i postajali suhi, dogmatični, doduše upravljeni velikim ciljevima, ali bez potrebne snage da dublje zainteresuju i uplivišu — ustvari, nijesu uvijek bili umjetnost.

Međutim, posljednjih nekoliko godina ispoljavaju se pojave u našoj literaturi i umjetnosti koje prelaze u drugu krajnost. Vaga se, dakle, opet iskrivila na drugu stranu. Motivi ljubavnih strasti, direktno seksa i plotskih poriva, počeli su toliko da natapaju ono što mnogi naši pisci pišu da je to već naraslo u jedan interesantan književni a možda i društveni problem. To ne bi bilo još tako uočljivo, da se u tom pogledu ne traže po svaku cijenu svakakve nakaznosti i bizarnosti, a zanemaruje osjećaj sveukupnog, dinamičnog ljubavnog doživljaja. Ovo je došlo do izražaja naročito u nekim proznim djelima. Svi traže nekakve strasti i nekakve mračne porive i tamo gdje ih ima, a češće tamo gdje ih nema. To hotimično ronjenje za izvitoperenim i nakaznim opet vodi do iskrivljavanja slike — istine. Ako se ranije pjevalo da se djevojka voli zbog njenog pozitivnog odnosa prema socijalizmu, u ovim djelima ona se voli bez svake veze sa njim i najčešće baš uprkos svim tim zahtjevima vremena. Ako je u pitanju zdrava ljudska ljubav, ono što zaokuplja ogromnu većinu ljudi, to se može primiti, ali ne mogu i razna kopanja za neobičnim i bizarnim, ustvari razne imitacije uvezene kod nas malo podockan. Pritom se slilo u literaturu sijaset banalnih izraza. Postalo je kao neko pravilo da neki pisci upotrebljavaju riječi anonimnih autora sa nečistih zidova WC-a. Zacarilo se mišljenje da veliki i pravi pisci uvijek upotrebljavaju takve izraze bez zazora, pa sada se pojavljuje kod nas malo poviše kandidata za takve besmrtnike. Smiješno je vidjeti imitatore imitatora i razne književne pigmeje kako se kočopere ovim vulgarnim i drskim riječima, po onoj narodnoj: vidjela žaba da se konj potkiva pa i ona digla nogu. Kakva megalomanija! Tamo gdje to prirodno dođe i kod stvarno darovitih pisaca, donekle se da razumjeti i primiti, samo pojavu treba konstatovati. U prevodima je ovo takođe uzelo maha.

Seksualni motivi postali su gotovo svakodnevna preokupacija naše savremene književnosti, naročito kod mlađih pisaca. Većina traži toliko priželjkivane dubine i neobičnosti, kopajući svjesno po svijesti i podsvijesti, da otkrije taj fenomen kao osnovni, bez obzira je li iskrivljen ili baš s obzirom na takav, misleći pritom da su prvi otkrili Ameriku. Dokle ide ovakvo iskrivljavanje istine o čovjeku, pokazuje se i kod nekih dobrih pisaca koje je zahvatila i ošamutila ova moda. Zaboga, postoji bojazan da pisac nije uopšte velik i savremen ako ne traga za takvim motivima. Jedni pune svoje istoriske mahune, ukoliko uzimaju motive iz prošlosti, kompleksima i porivima svojih savremenih preokupacija. Drugi čisto pornografski opisuju seksualne akte i razne izopačenosti takve ili slične vrste. U posljednje vrijeme nekoliko knjiga je doživjelo po dva ili više izdanja zbog takvih sižea. Neka se ne zavaravaju njihovi autori da je to prvenstveno uspjeh zbog književnih kvaliteta. „Takve posle svako rado sluša“ — kaže Njegoš. Naša savremena kritika najčešće povlađuje ovim pojavama, kao da joj je stalo da što više odvuče beletristiku od umjetničke slike socijalističkog razvitka. Otvaraju se u gotovo nemogućim situacijama ventili seksualnosti: partizanka opkoljena ustašama, očekujući da bude zgrabljena a ubijena, sluša njihov razgovor iz neposredne blizine i pada u intimne komplekse. Ni traga od mržnje prema krvolocima u tako sudbonosnom trenutku! Koliko je to realno? Vjerovatno bi pisac da je izrazio tu mržnju jadno prošao kod jednog dijela naše kritike.

Kada sam prije izvjesnog vremena zapitao urednika jednog časopisa zašto je štampao tekst mladog pripovjedača u kome se opisuju seksualne sprege, propraćene banalnim uzvicima, odgovoreno mi je da je to talentovan pisac i da nije nikakva sramota nazvati stvari svojim pravim imenom. Znači li to da se treba vratiti iz ljudskog društva onome što rade životinje u prirodi i sve nazvati otvoreno? Po čemu bismo se onda razlikovali kao ljudi od drugih vrsta? Valjda po svojoj kulturi. Pisac o kome je bila riječ može biti talentovan (zar su talentovani neprikosnoveni?), ali ta materija kod njega nije baš mnogo ni talentovana iz razloga što stavlja u usta mladih ljudi seksualne poštapalice. Ako bi to još bilo i razumljivo kod starijih i starih, šta će kod mladih, oni su bar moćni i bez toga? Do kakvih abnormalnosti dovodi takva seksomanija, ukazaću, na kraju, na jedan svoj slučaj. Došao je kod mene mladi pisac koji je izjavio da ne trpi nadrealizam, ali da je on nov po nečemu drugome: piše roman o ljubavi, plotskoj ljubavi, između brata i sestre. Rekao sam mu da je to klinička stvar, da cjelovitije ne odražava naše društvo a njegov razvoj i da, najzad, poslije nekoliko ranijih pokušaja u Evropi slične vrste, to nije ništa novo. Vitorini prikazuje svoju majku kako se svlači sa narednicima iza žbunja. Mladi pisac mi je žestoko prebacio da ga neću navući na tanak led „tipičnog“ kome je kod nas odzvonilo itd. Želim mu uspjeha, ukoliko za to smogne stvaralačke snage, uvjeravajući ga i na ovom mjestu da nijesam imao takvu namjeru.

Zar naš B. Stanković — da ne idemo dalje — nije dao na izvanredno darovit način snagu strasti i njene intimne komplekse u „Nečistoj krvi“, ali zato nije morao da psuje, niti da izlazi iz okvira normalnog života?

Janko Đonović

BEOGRADSKI DNEVNIK (2)

Na drugoj strani, nekoliko uzastopnih povoda uputilo je pažnju na jednu specifičnu porodicu umetnika koji su svoja dela shvatili, iskori stili, opredelili tačnije nego ostali ostavljajući njihovim jedinstvenim izražajnim mogućnostima da nam ispričaju svoje priče. To je počelo već Jovčom Bore Stankoviča kako ga je video Jovan Putnik, ma da je ova pretstava samo uslovno ušla u opšte granice pantomime, koja na sceni u Beogradskom dramskom pozorištu tek gostuje u jednom hibridnom rodu. U čistom metežu različitih elemenata, u prizorima pleonastičkih preterivanja, pri čemu tekst dolazi da nam opiše ono što je neka ruka ili lice iskazalo, kraj rđavih veza i nepreciznih pojednostavljenja, našlo se nekoliko trenutaka i jedna čitava slika (treća), koja je umela da se odvoji od grubih, neopravdanih uklapanja, ostavljajući gesti njeno normalno pravo i njenu neprikosnovenu slobodu.

Odmah zatim, nekoliko sjajnih filmova Marsel Marsoa, prikazanih na različitim mestima u Beogradu, nastavilo je započeti razgovor primerima maksimalne uređenosti: sažetost, jednostavnost, čistota stila, neizbrisiva poetičnost, našli su se na okupu zaslugom jednog majstora Marsoov Bip, taj Šarlo naše decenije, jedno biće sazdano od čistih kretanja ali koja su sva najtačnija obeležja raznih pokreta života pa i njihove izvrnute, metaforične negacije, unosi na duhovit način oslobođenje iluzije glumljenja, prikazivanja, opisivanja: njegovi David i Golijat koji neobično hitrim transformisanjem izlaze pred naše oči, kriju u sebi jednu senku i jedan samopotsmeh. Ostavljajući čista zadovoljstva, koja osećamo pred slikama tako blistavih zamena, u stanju smo da otkrijemo pravo persiflirajuće jezgro ove igre koja se svodi na odlično međusobno projektovanje dveju ličnosti, na ironični prikaz njihovih mogućnosti, na Davidov način da se pokaže kao Golijat i obrnuto. Ovim obrtom gotovo da je nestalo onoga koji nam je ovaj raskorak umeo da prikaže. Prisustvujući ovoj maloj pijesi ja sam kao nikada ranije bio u stanju da jednu pozorišnu umetnost primim bez ostatka, da u procepu dva različito tretirana karaktera, zanemarim, zaboravim lice koje mi ovo razdvajanje pribavlja, da previdim njegovo realno, fizičko postojanje. Ali Marso čini još i više: on u nekoliko scena dopušta da se pred vašim očima rascveta lažna, glumljena, fingirana slika, da vam prikaže izvor sa koga polaze njegova opisivanja. Ako nas u skeču s leptirom ostavlja još uvek lagodnoj zabludi zamenjujući nam lepršavošću svojih prstiju neumornu i neulovljivu lepotu insekta, u slici kockanja, dešava se nešto sasvim drugo. Bip prokocka sav svoj novac i rešava se na samoubistvo. Prsti, koji su najčešće jedini rekvizit ovog majstora, pokušavaju da budu revolver, ali samo pokušavaju. Dolazi do groteskne scene u kojoj se izmišljeni cev revolvera krivi i koleba pred Bipovom slepoočnicom, trenutak u kome glumčevi prsti na ironičan način otklanjaju svoju glumu, svoju izmišljenu namenu, ostajući uporno i tvrdoglavo ono što jesu.

A sve ovo odigrava se u neopisivoj tišini. Ono što nam je postalo jasno pri dodiru s ovim umetnikom, čini saznanje da je svet pantomime jedan neizmišljeni, živi svet ljudskog tela i njegovih manifestacija, ali svet zatvoren i posmatran kroz izvesno ograničenje slično staklu. Pantomimičar svesno ulazi u taj prostor. On to ne čini zato što mu je nekom neprijatnošću izgubljeno čulo govora, već zato što želi da dokaže punu superiornost i autonomiju pokreta koje proizvodi.

To naravno nije mogao da shvati artista Miklovc iz Ljubljane. Njegove produkcije održane pre izvesnog vremena u Ateljeu 212, pokazale su koliko malo od pantomime ostalo je u ovom neprijatnom istupu. Sve što je dolazilo do našeg oka posedovalo je napor da se određena sadržina ispriča bez teksta, činilo je jedno grčevito opiranje ovom dogovorenom čutanju. Ali buka je dolazila sa drugih krajeva. Ako nije smeo da progovori, Miklovc je dizao neopisivu larmu udarajući nogama o pod, pri čemu se neprijatna scena traganja za oduzetom reči, samo povećala. Tako se pantomima pretvorila u pojavu koju nikada nije činila, preobrativši se u umetnost gluvonemih.

Jedno svesno ograničenje izvrglo se u jedan teatar za rehabilitaciju a pravi elementi ove umetnosti: lakoća, nepresušna poetičnost i tišina, neizbežno su iščezli. A mutavost, taj izraziti pratilac čitavog niza naših književnih pojava, pozorišnih nastojanja i nekih radio emisija, nastavlja se.

Bora Ćosić

KRITIKA

MIRNO I NESPOKOJNO

Zvonimir Golob: „Glas koji odjekuje hodnicima“ — Mladost 1957

Golob pripada onim poslijeratnim pjesnicima u Hrvatskoj, koji su prvi pošli novim putem u savlađivanju modernog poetskog izraza, ali koji su i osjećali povezanost s pjesničkom maticom naše prošlosti. O tome govori i razvoj ovog pjesnika, iako između njegove prve zbirke i knjige „Nema sna“ postoje velike razlike. No ono što tu razliku karakterizira jest rad na izgradnji i kulturi stiha. Golob se pred viđenjima i pojavama nije zadovoljio prenošenjem njihove faktične realnosti, već tražio jednu novu realnost. A ta nije toliko iznikla iz deformacije oblika, koliko iz želje da se nađe značaj univerzalnog.

Već je Boro Pavlović primjetio, da se pri pristupanju ovoj poeziji, faktor iracionalnog treba isključiti i uvijek operirati racionalnim ključem, jer se iz Golobovih stihova emitira jedan stvaran svijet, ali i udaljeni svijet, koji je nikao iz posebnog psihološkog stanja ravnodušne zabrinutosti. Njegova metafora je pretežno funkcionalna. Ona ne daje jasniju sliku predmeta, već je usmjerena da stvori „sliku“ osjećajnog stanja, pa će Golob zaobilaznim putem, iznoseći sporedno, doći na kraju pjesme do kreacije bitnog. Tako je pjesnik postupio i u ovoj svojoj četvrtoj zbirci pjesama, koja donekle predstavlja izbor i iz ranijeg njegovog stvaranja. U pjesmi „Pepeo bivših stvari“ bilo je potrebno iznijeti sve one „sporedne“ slike, da se osjeti u punoj mjeri centralna konstatacija:

...i sad sve to
uistinu zamorno
otkida dio po dio povjerenja
u zajedničku stvar
srca“.

Stravičnost, koju je želio Golob izazvati, postigao je mirnim vođenjem slika ispod kojih se nalazi udar bila nespokojstva. Otklonio je svaku patetiku, prestrašen pokret i krik. Ta tišina Golobovih pjesama ispunjava u potpunosti čovjeka zebnjom u završnoj strofi omeđenoj slikom „noć se zatvara (gorka voda tamjana) pepeo bivših stvari koji se taloži“ — i završnom konstatacijom „bio sam i ostao što sam bio (pukotina ... sa svojim prostorom) i svojom ogradom na kraju“.

Golob doživljava život, u većem dijelu svojih pjesama, kao da se svijet nalazi zatvoren u okviru žitvotne mehaničke okrutnosti. I takvo gledanje nije produkt forsiranog intelektualističkog razmišljanja, ono je izniklo i nastalo u svijesti njegovog djetinjstva, kako nam o tome govori pjesnik u pogovoru, pa po tome izgleda da racionalna komponenta ne djeluje toliko u njegovoj poeziji, koliko su to recenzenti isticali. Racionalno, čini mi se, dolazi kao nužno u trenutku artističke izgradnje emocije.

Možda je Golobova najbolja pjesma „Glas koji odjekuje hodnicima“. To je pjesma o onim nerođenim, o onima koji nisu postojali („tragično je biti pepeo koji nikad nije bio vatra“), ali i riječ o onima koji jesu — te osjećaju proticanje vremena u svojoj krvi i mesu, odlazak tog divnog života s točno određenom spoznajom, da postoji trenutak vremena, sat, minuta, sekunda, koja ga nesmiljeno zaustavlja („Nema glasa koji nikad ne stari“).

No iako se ta poezija prepuna slika stanja i stvari, koje su „osvijetljene naročitim svijetlom“, usprkos kontrole ponekad verbalno razlije, ima u njoj želje da se koncizno aforistički izrazi. Takve stihove valja prvenstveno potražiti u nekim manjim pjesmama (na pr. u pjesmi „Ono što ostaje“), pa u njegovim najboljim ostvarenjima („Pepeo bivših stvari“, „Dio malog sunca“, „Glas koji odjekuje hodnicima“), i od njih bih istaknuo stih „...nema putova koje ne poznaje čovjek“ — da nas on prebaci na drugu obalu Golobove poezije. Dok ove nabrojene pjesme pričaju o suzama nad djetinjstvom, o čovjeku kome ništa ne preostaje do jednoličnosti plakanja, pjesme „Znam geografiju zemlje“, „Trst“, „Ode jednom slikaru“ govore o jednoj tihoj ekstazi radosti izazvane zbog toga, što je pjesnik uspio da se kao čovjek poistovjeti sa životom ljudi i da kroz sve kataklize ipak doživi ljepotu života, optimizam i slobodu. Pjesnik ove dane ne bi zamijenio drugim danima, a taj nujni humanizam nije ovdje slučajan, jer ga nalazimo i u ranije objavljenim poemama „Anatomski atlas“ i „Afrika“.

Krsto Špoljar

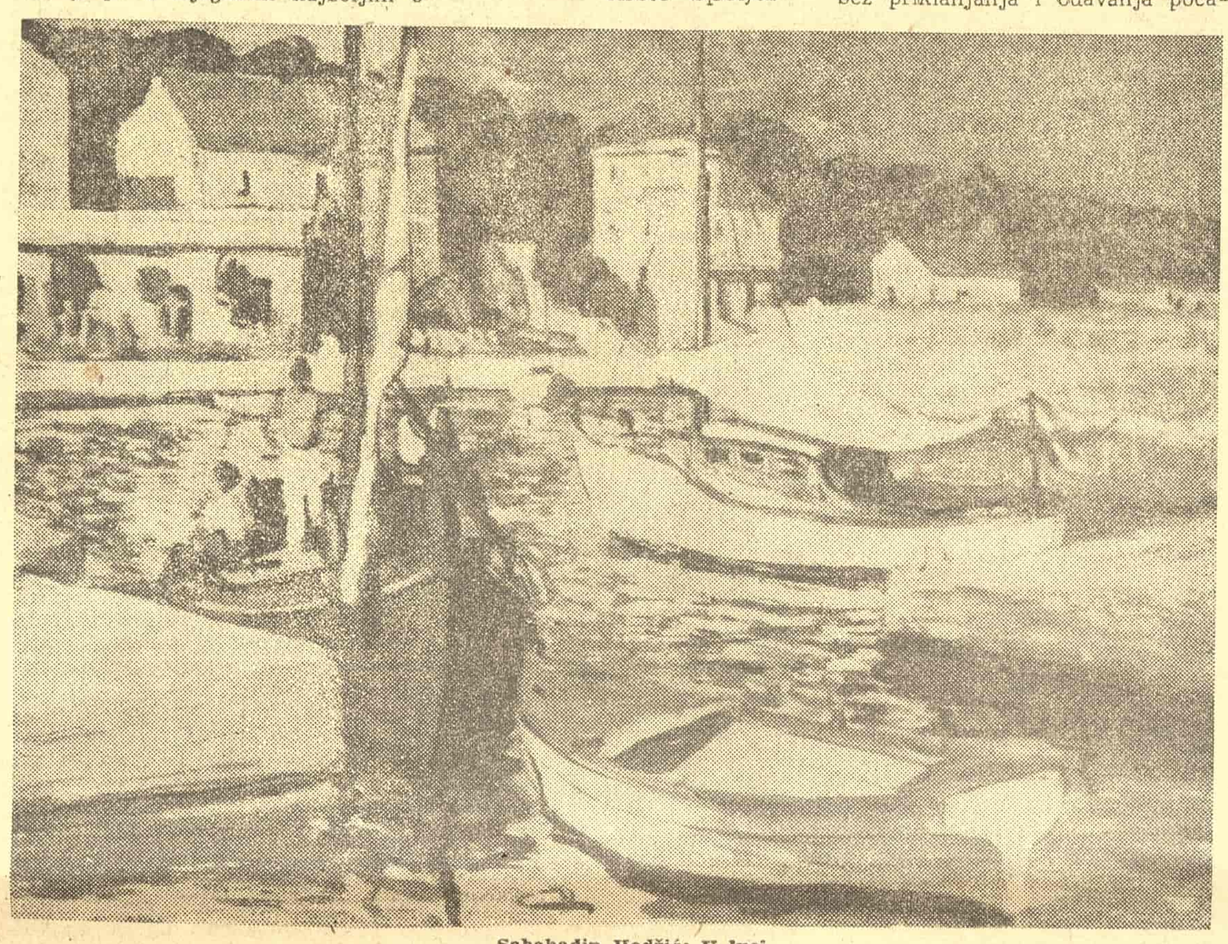

Sabahadin Hodžić: U luci

SABRANA DELA ALEKSE ŠANTIĆA

„Svjetlost“, Sarajevo, 1957

Nastavljajući sistematsko objavljivanje bilo sabranih bilo izabranih dela bosanskih i hercegovačkih pisaca, sarajevska „Svjetlost“ je nedavno, u svojoj ediciji „Pisci Bosne i Hercegovine“, objavila i tri knjige „Sabranih djela“ Alekse Šantića, u redakciji d-ra Vojislava Đurića. Već samu pojavu izdavanja sabranih dela naših pisaca treba, u današnjim izdavačkim prilikama, pozdraviti: zaista, krajnje je vreme bilo da se naša izdavačka preduzeća odvaže i za ovakve korake, koji su samo na prvi pogled možda nerentabilni i riskantni. — Ovo nije prviput da se objavljuju sabrana dela značajnog mostarskog pesnika, ali je prviput kako se objavljuju njegova sabrana dela u naše vreme, kada je zaista sagledan sav značaj Šantićev, kada je pesnikovo delo razmotreno bez priklanjanja i odavanja počasti Rakiću i Dučiću, u čijim je senkama Šantić vazda bio. Zato pojava Šantićevih „Sabranih djela“, posle niza izdanja njegovih odabranih pesama, ima danas posebni značaj — ne kao nekakvo odocnelo priznanje pesniku koji je kod naše predratne kritike loše prošao, nego kao logična posledica izmenjenog stava prema pesnikovom delu, kao posledica u osnovi izmenjenog poimanja i shvatanja značenja čitave pesnikove delatnosti.

U odnosu na ranije Ćorovićevo izdanje Šantićevih dela („Celokupna dela Alekse Šantića“, Biblioteka srpskih pisaca) ovo izdanje, iako lišeno pretenzija da obuhvati sve što je pesnik napisao, znatno je potpunije. U novom izdanju objavljeno je znatno više pesama i prepeva, zahvaljujući tome što je redaktor savesno pregledao razne listove i časopise iz onoga vremena, u kojima je našao dosta Šantićevih zaboravljenih pesama i prepeva. No, i pored toga, još se sa sigurnošću ne može tvrditi da su obuhvaćene sve Šantićeve pesme i svi njegovi prepevi. Možda će se do nekih novih rezultata u tom pogledu doći onda kada se sakupi, sredi i prouči pesnikova prepiska. — Raspored dela u ovom izdanju znatno je pogodniji i pregledniji, dok su podaci navedeni u sadržajima potpuniji nego li u izdanju „Celokupnih dela“. Redaktor je napisao i iscrpni komentar o pojedinim Šantićevim izmenama teksta u raznim izdanjima. Na kraju treće knjige štampan je i omanji rečnik turskih reči. Celishodnije bi bilo da je u ovaj rečnik ušlo više reči.

Ovo izdanje ima i redaktorov predgovor o Aleksi Šantiću. U predgovoru, istina, nema nekih novih biografskih rasvetljenja, ali je autor nastojao da prikaže odnos pesnika prema kritici, posebno prema kritici Bogdana Popovića. Ako je Ćorović dao dosad najviše biografskih podataka o pesniku Mostara i kazivanja o tome kako je on stvarao, ako je Pero Slijepčević dao odličnu ocenu i analizu Šantićeve poezije, Vojislav Đurić je definitivno rasvetlio Šantićev odnos prema kritici Bogdana Popovića i ukazao kakve i kolike su bile posledice skoro uvek dosledno negatorskog i potcenjivačkog stava srpske književne kritike prema pesmama Alekse Šantića. Isto tako, Đurić je ukazao i na kolebljivost i promene u Skerlićevom stavu prema pesniku. Čitalac će u ovom predgovoru naići i na sjajnu analizu Šantićevog stvaralaštva, koja je obuhvatila sve glavnije motive njegove poezije. Svoje analize Šantićeve poezije Đurić je propratio i primerima iz svetske književnosti, što čitavom njegovom posmatranju daje naročito obeležje. Nema nikakve sumnje da će ovaj predgovor odlično poslužiti ne samo stručnjacima nego i svakom onom koji se bude interesovao za poeziju Alekse Šantića.

Raško Jovanović

ZAMIŠLJENO I TUŽNO DETINJSTVO

Mirko Petrović: „Svirač u dvorištu“ — „Svjetlost,“ Sarajevo, 1957

Detinjstvo i uvek sveže slike iz tog doba imaju trajnu moć obnavljanja. One kasnije postaju čoveku nešto posebno, nešto odvojeno od svakog iskustva, neki kutak nestvarne istine koji se više nigde ne nalazi. Pa i kad pisci pristupe njegovim oblim, punim detalja i vedrim akvarelima izdvoji im se to ostvarenje iz celokupnog opusa i baš ono najčešće najjasnije prikaže novinu koju u sebi donosi taj autor.

A detinjstvu su prilazili mnogi — i kao početnici i već u zrelijim godinama, i u posebnim delima i u manjim ili većim fragmentima. Mirko Petrović mu je prišao bez prethodnih literarnih iskustava, ali neposredno, sa talentom, sa svežinom doživljaja koja je uvek u stanju da uzbudi. Osećanje spoznanja prvi put — koje nosi u sebi čudo za svaku stvar i pojavu i ostavlja ga kao začin celom životu bez obzira na svu množinu naknadnih nekontrolisanih cifara ponavljanja — Mirko Petrović je uspeo da uhvati na nekoliko mesta, u nekoliko rečenica takvom istinskom neposrednošću da ga čovek i nehotice posle čitanja nađe u svom sećanju. I tih nekoliko mesta je za mene dovoljno da bih osetio pravog pisca, jer — radi se o prvoj knjizi. Uz to — ovo je knjiga za decu i zato još vredna pažnje kao pozitivan prilog ovoj literaturi u masi povampirenih vodnjikavih bajki.

Kroz dvadeset jednu pripovetku iznosi Petrović jedno pomalo zamišljeno, pomalo tužno a uvek siromašno detinjstvo pomešano sa okupacijom i svakidašnjim brigama. Širokim potezima, ne škrtareći u rečima zaokrugljuje on svaku situaciju, dovršava svaku sliku i misao, održavajući sve pripovetke na približno istoj visini i izbegavajući svaku konstrukciju bilo kao rešenje ili kao most između raznih etapa u razvitku radnje. Tim postupkom postigao je stapanje izraza i teme što uvek deluje na čitaoca nenametljivo, svojim sopstvenim razumnim razlozima.

Ali ni on nije izbegao sve mane koje prate početnika. Obuzet svojim zamislima nije bio siguran u odnosu na čitaoca. Hteo je da mu sve kaže da bi mu bilo jasnije, ili je sve smatrao jednako važnim. Katkad imam utisak da je postupio kao krojač koji je skrojio preširoko, jer mu je bilo žao neiskorišćenih otpadaka od finog materijala. A tu je i najveći prigovor. Na primer pripovetka „Imperator“ čija tema potresna, retka i jednostavna istovremeno, pruža mogućnost da se digne do simbola, opterećena je u tekstu i onim što bi trebalo da oseti sam čitalac. Usto zamišljenost i tuga glavnog junaka ponegde prerasta u sentimentalnost što uvek oduzima od vrednosti pripovetke. No kada se pogleda knjiga u celini piscu možemo lako oprostiti sve ove mane, i kad ih primetimo. Ali potrebno mu je na njih skrenuti pažnju tim pre što ih je lako izbeći.

Kad bi preda mnom bilo svih pet stotina raznoraznih knjiga koje su prošle godine kod nas izdate za decu, verujem da bih među prvima uzeo i ovu — i mirne savesti rekao mladom čitaocu: Pročitaj, ovo je vrlo dobra knjiga!

Voja Carić

PISMA „KNJIŽEVNIM NOVINAMA“

U želji da ostvari što tešnji kontakt sa čitaocima, redakcija „Književnih novina“ poziva ih na neposrednu saradnju u listu. Ta saradnja trebalo bi da se razvija preko PISAMA UREDNIŠTVU. „Književne novine“ bi sa zadovoljstvom objavljivale pisma čitalaca u kojima bi oni saopštavali svoja mišljenja o pojedinim napisima u listu — i pozitivna i negativna —, davali primedbe i sugestije o čemu bi eventualno trebalo pisati, kritikovali i polemisali sa pojedinim autorima sa čijim se stavovima, iznesenim u „Književnim novinama“, ne slažu itd. Redakcija bi objavljivala ne samo pisma čitalaca već i književnika, slikara, novinara, političkih i javnih radnika, smatrajući da je to daleko bolji način sporazumevanja i kritike nego pasivni otpor izražavan raznim vidovima netrpeljivosti i uvređenim ćutanjem. Stupci „Književnih novina“ su, eto, svima otvoreni i slobodni!...

JEDNA POTREBNA ISPRAVKA

Toplo i znalački pisan članak Božidara Kovačevića »Dvadeset godina od smrti Momčila Nastasijevića«, koji je izišao u zadnjem broju »Književnih novina« (br. 65, od 4. IV. 58, str. 7) zahtijeva jednu malu korekturu. Kovačević kaže: »Zbirku pripovedaka »Hronika moje varoši« Nastasijević je završio godine 1936., ali joj sve do smrti nije našao izdavača, kao što i drame »Nedozvani«, »Gospodar Mladenova kći« i »Kod vite slavine« i danas čekaju svoje reditelje i izdavače...«

Što se tiče zbirke novela »Hronika moje varoši« to je točno, ta zbirka se pojavila tek posmrtno, kao četvrta knjiga »Celokupnih dela Momčila Nastasijevića«, koja su izišla u Beogradu u devet knjiga, god. 1938. i 1939. s predgovorom Stanislava Vinavera, a kao izdavač je označeno »Izdanje prijatelja«. Ali, što se tiče spomenutih drama, ne stoji činjenica da one i danas još »čekaju« neizvedene i neštampane. Dramu »Nedozvani« izvelo je »Akademsko pozorište« na pozornici Manježa god. 1931., a dramu »Gospodar Mladenova kćer« izvela je jedna diletantska pozorišna grupa na pozornici »Kolarčeve zadužbine« god. 1933., o čemu se tada, i jednom i drugom prilikom, i mnogo pisalo. Da li je i treća drama bila ikad izvedena, nije mi poznato.

Ali, što se tiče štampanja sve tri drame činjenice stoje ovako: Drama »Nedozvani« prvo je objavljena u cetinjskim »Zapisima« god. 1930., odakle je preštampana u posebnu knjigu, a potom je god. 1938., zajedno s druge dvije spomenute drame uvrštena u treću knjigu »Celokupnih dela« M. Nastasijevića.

Zvonimir Kulundžić

Grigor VITEZ

Jedan susret s Beogradom

Jedva sam mogao sagledati tvoje čelo uzdignuto u suncu
Kad sam došao da te vidim poslije teških teških dana.
Samo sam osjećao topao dodir tvojih dlanova.

Bolno si se nasmiješio pokazujući mi svoje rane
I rekao:
Izdržao sam sve stojeći!

Poveo si me zatim ulicama
Da mi pokažeš
Nekoliko mojih mladih dana
Zatrpanih u ruševinama.
A ja sam pio tvoje riječi s ponosom i pobožnošću djeteta
Slušao tebe starca koji noge namačeš u dvije rijeke
I znaš bezbroj godina napamet
Kao pjesme i priče iz davnina.
Ja volim tvoje riječi
Mirne i široke kao Dunav
Kad me povedeš na Kalemegdan gdje je mnogo krvi palo
Po zidinama, po travi koje više nema i koja je svakoga proljeća nova
Da čujem kako huji godina za godinom od davnina.
Sretnu se s ovim našim očima
Izađu na sunce
Motre preko voda i daljina
I zajedno s nama gledaju šta će biti sutra
I šume nad glavama u granama od lipa
Tako blizu
Kao da gledamo njihovu krv
Kako teče u svoje daleko more...
Ili zagledam u ogledala izloga
Da opet sretnem lice mladića koji je tražio
Neke buduće dane na tvojim pločnicima
Među tvojim studentima koje razgone žandari
U tvojim zvijezdama upisanim na tvom svodu
U đerdanima svjetiljaka spuštenih na dno rijeke pod mostom
U pjesmi tvojih koraka koje sam nosio po cestama i šumama
U tvom pogledu na sve četiri strane svijeta
U slici koju si mi darovao na rastanku za uspomenu
I koju nosim kao amajliju oko srca...

Ja volim tvoje riječi mirne i široke kao Dunav
I tvoj pogled na sve četiri strane svijeta.

Bogdan Kršić: Udovica

IZLOG KNJIGA

„Za čovjeka“

(Zbornik zapisa i dokumenata iz Narodne revolucije, Zagreb, 1957)

Republički Odbor Saveza ratnih vojnih invalida Hrvatske iskoristio je priliku da u okviru proslave desetogodišnjice svoje organizacije izda (1957 godine) ovu knjigu, punu svedočanstava o herojskim danima Revolucije i optužbi onih koji su preživeli najcrnje dane ustaškog terora. Ona evocira uspomene na napore i teškoće kroz koje su prošli naši narodi i borci Narodnooslobodilačke vojske. Mada prostorno obuhvata samo dokumenta o događajima na teritoriji NR Hrvatske, ona je po svom sadržaju opštejugoslovenska i opštељudska. Za čovjeka je knjiga koja prostim jezikom podataka i živim iskazima pojedinaca deluje na čitaoca snažnim vizuelnim efektom, koja u krupnom planu smenjuje slike najdivnijeg humanizma slikama sadizma najgore vrste.

Redakcioni odbor ovog Zbornika uspeo je, što je i bila njegova težnja, da knjigu snabdę dokumentima koji prvenstveno govore o moralu u redovima oslobodilačke Narodne armije, o onom svojstvenom bratskom odnosu koji je kao gvozdeni skelet prožimao raznoliko tkivo boraca. Tako se u Zborniku nalazi više dokumenata koji govore o brizi za ranjenike i bolesne, o krvavim putevima kojima su oni uklanjani i spasavani od osvete neprijatelja. O tome govori ceo drugi deo knjige — Bitka za ranjenike, koji čini polovinu Zbornika.

IVAN ČOLOVIĆ

★

ZIGFRID ZOMER:

„I niko ne plače za mnom“

(»Kosmos«, Beograd, 1957)

Poznati nemački novinar Zigfrid Zomer čija je slava naročito velika u Minhenu, gde živi, napisao je ovaj roman o jednoj generaciji koja je rasla u nesrećno vreme uspinjanja fašizma i čije su najtragičnije konsekvence odražene u sudbinama mladih ljudi. Ne polazeći niotkakve teze, ne pripadajući nikakvoj opozicionoj struji, shvatajući samo moralni imperativ svoga poziva, Zomer se nije trudio da bilo čime žigoše to vreme, niti ga je ikakvom eksplicitnom crtom obeležio u svom romanu. On je klasičnim mirom i bogatom opservacijom pratio jednu kuću, jednu sivu sumornu zgradurinu u predgrađu Minhena, pisao o tim sitnim ljudima i još sitnijim njihovim danima, pratio razvoj jednog pokolenja od prvih igara do pojedinačnih smrti.

Protagonista ovog romana, bolje rečeno jedna od najsnažnijih ličnosti, pošto ima nekoliko protagonista, jeste dečak čije poimanje sveta i primanje života privlači sve čitaočeve simpatije, i utoliko je strašniji kraj ovog mladog, pesničkog života koji je pre ljubavi dobio sifilis da bi na kraju poželeo večan san uz pomoć ogromne doze luminala. Tek kada je poslednje reči »I niko ne plače za mnom« ispisao prstom po zamagljenom prozoru, koje niko nije pročitao, jer su se one razlile, put ovog junaka je pokazao, ustvari, rezime čitave jedne generacije ostavljene i zaboravljene. Sudbina drugih mladića je završena ili na ratnom poprištu ili nekakvim drugim nesrećnim slučajem. Na kraju, u velikoj i hladnoj kući minhenskog predgrađa nije ostao ni jedan pretstavnik onog pokolenja koje je raslo u strašnim uslovima otsustva svakog humanog i toplog dodira čoveka.

Ž. L.

★

ROLAN DORŽELES:

„Sve je na prodaju“

(»Otokar Keršovani«, Rijeka, 1957, preveo Mihailo Protić)

»Treba samo platiti! Imena, titule, ordeni, Pravda, Parlamenat, štampa, sve je na prodaju!« U tim rečima, koje izgovara glavna ličnost romana »Sve je na prodaju« francuskog pisca Rolana Dorželesa, sažet je skoro ceo sadržaj ove zanimljive i privlačne knjige. Roman slika francusko građansko društvo posle Prvog svetskog rata, u vreme velikih ekonomskih previranja. Društveni avanturizam, podmetanja, uzdizanja bogataša, to je slika nečasnog trgovanja, ne samo novcem, već i ljudskim životima. Kao na pozornici, u romanu defiluju ličnosti raznih profesija, sumnjivih kvaliteta, propali aristokrati, podmitljivi ministri, bogataši, bankari, njihove ljubavnice i žene, iz Pariza i provincije, a svi pred sobom imaju jedan zajednički cilj — novac. Bez skrupula, bez ustezanja i srama, oni radi novca čine sve, tajne paktiraju, dojučerašnji prijatelji postaju ogorčeni protivnici i obrnuto.

A među njima se našao jedan mlad čovek, bivši ratnik, koji ima sasvim druge ciljeve, koji sanja da osnuje jedno preduzeće koje će zaštititi slabe, kazniti grubijane i nevaljalce, uvesti snagu kao elemenat pravde u pokvareni svet. Potpomognut od tih bogataša, njihovim novcem, posle dugih teškoća njemu to i uspeva, ali umesto ostvarenja svojih snova, ovaj moderni avanturista i Don Kihot naših dana doživljava teška razočarenja, kad uvidi da je, umesto svega, on ustvari postao samo njihov čuvar, njihov sluga. I tu, među njima, on im u lice baca tu optužbu da je sve na prodaju, ali ipak, zadovoljava se samo time, pa i dalje nastavlja svoj posao.

Pisac ovakvim svojim sadržajem daje na neki način i osudu jednog društva, buržoaskog društva, ali sve to, ipak, nekako više deklarativno nego li suštinski. Dorželes se ovim romanom pretstavlja kao duhovit i darovit reporter, koji daje široku sliku najraznovrsnijih situacija, ustvari samo površinu te slike, ne ulazeći u one razloge koji bi mogli izazvati pobunu ili protest, već ostajući na toj površinskoj liniji, sve to bez gorčine začinjava zanimljivošću fabule, vedrim humorom i ironičnim osmehom.

N. T.

★

IVAN BUNJIN:

„Pripovetke“

(»Nolit«, Beograd, 1957)

Čehov je, pri kraju života, obeležio Bunjina kao svog naslednika. I ondašnja književna kritika ocenila je Bunjina kao pretstavnika one grupe pisaca koji direktno nastavljaju »čehovljevsku školu«. Vorovski je s pravom naglasio da je »Bunjin takođe dete višnjika«. Tematiku poznijih Čehovljevih proznih radova, osobito njegovih pozorišnih komada, sretamo i u većini Bunjinovih pripovedaka. Na zaista rafinirani umetnički način prikazao je Bunjin u većini svojih pripovedaka poslednje dane plemićkih dvorova, redovno zapuštenih i oronulih. Ima u tim Bunjinovim slikama prošlosti izvanrednih vizija nekadanjih blistavih dana srednjeg i malog plemstva. Sa puno topline dočarava nam Bunjin u svojim pripovetkama život na selu, na plemićkim imanjima, protkan odlascima u lov, veselim sedeljkama, pijankama. — Međutim, u ovoj zbirci Bunjin nije pretstavljen samo pripovetkama u kojima opisuje plemićki i sitnoposednički život. Čitalac će ovde naći pripovetke iz različitih perioda Bunjinova književnog rada, stvorene pod različitim okolnostima pa tako i vrlo raznolike tematike. Štampan je i veći broj pripovedaka za koje je umetnik našao inspiracije izvan domovine: tu je njegova sjajna, impresionistički prozračna i fluidna slika radanja, življenja i umiranja na Cejlonu (pripovetka »Braća«) i majstorski izrađena, pravo pripovedačko remek-delo (pripovetka »Gospodin iz San Franciska«). Smenjuju se u ovoj knjizi pripovetke različite tematike, ali je gotovo u svima njima zastupljeno autorovo interesovanje za život čoveka, poniranje u dušu čoveka, bilo to rikša sa Cejlona, debeli ugađeni milioner iz San Franciska ili ruski seljak. Pravi mali ljubavni roman — pripovetka »Mićina ljubav« ukazuje na velike sposobnosti Bunjina kao posmatrača i analitičara duševnih stanja.

Ova knjiga imaće svoje verne i oduševljene čitaoce koji će se diviti Bunjinovom zaista visokom artizmu, njegovom velikom majstorstvu reči. Donoseći gotovo sve najvrednije Bunjinove pripovetke (izuzev »Sela«) ona pruža savremenom čitaocu, u veoma uspelom prevodu Milivoja Jovanovića, odličan pregled proznog stvaralaštva ovog velikog ruskog pisca — dobitnika Nobelove nagrade. Prevodilac je napisao i opširni informativni predgovor o Bunjinu.

R. J.

★

JOSIP KIRIGIN:

„Avantura u Egiptu“

(NIP, Zagreb, 1957)

Knjiga, koja je sva od dokumenata i realnog podatka, sva od ratnog poprišta i zakulisne diplomatije, a koja ustvari prevazilazi na jedan fini način putopisno i reportersko izlaganje smjelom kontemplacijom i živom literarnom bojom. »Avantura u Egiptu« pisana je u obliku dnevnika i obuhvata razdoblje od događaja koji su neposredno prethodili agresiji na Egipat, pa do okončanja ratnog sukoba, odnosno do dolaska snaga Ujedinjenih nacija.

Ova knjiga doprinosi da se cjelovitije sagledaju razvojne faze agresije na Egipat, da se jasnije uoče osnovni momenti i motivi koji su doveli do napada na Egipat, a takođe i da se bolje uoči snaga miroljubivih naroda i njihova spremnost da očuvaju mir. U knjizi je posebno izražena uloga naše zemlje i pripadnika našeg odreda u okviru snaga UN.

Poslije dvije knjige putopisa (»Magle i sunce« i »Tišina pod Himalajima«) u kojima je Josip Kirigin pokazao smisao za literarnu opservaciju, događaji izneseni u ovoj knjizi stavili su ga i nehotice u položaj ratnog reportera. Međutim, ne gubeći ni za trenutak osnovnu intenciju u izlaganju, autor »Avanture u Egiptu« je sproveo dosljednu koncepciju u sagledavanju stvari i događaja koje u sebi uključuje afinitet za plastičnu sliku, živ dijalog i zgusnutu dramatiku.

★

„Knjiga sedmorice“

(»Likos, 1957)

»Knjigom sedmorice« »Likos« je hteo da pokaže da »nemaju pravo oni, koji slamaju mač nad generacijom koja dolazi«. Pitanje je, da li je izdavač u tome uspeo? Ovo pitanje nas ostavlja u neizvesnosti sve dok ne pročitamo pesme poslednjeg pesnika u ovoj zajedničkoj zbirci, Đorđa Janjatovića. Njegove pesme, u dalekom pa ipak primetnom srodstvu sa poezijom Momčila Nastasijevića i Vaska Pope, dokazuju da je pred nama jedna izrazita, oformljena i originalna pesnička ličnost. Zaista po tome odmah moramo izdvojiti pesnika Janjatovića od ostalih možda ne manje talentovanih pesnika u ovoj knjizi: Zvonka Baloga, Josipa Biškupa, Petra Brečića, Branka Cvetkovića, Ivana Goriupa i Nade Iveljič. Đorđe Janjatović je pesnik, ostali su talentovani početnici. Janjatovićeva poezija je svest o sveprisutnosti vremena i ljubavi. Ona je apstraktna i misaona. Njen predmet jeste realnost reducirana na golu beščulnu sliku:

»stvarnost gola
— — — — — —
to je prostor
u vremenu«

Jezička poezija Đorđa Janjatovića je stroga, škrta, sažeta: tu je rečima zaista tesno. Međutim, njena ritmička zbivanja imaju čar čarolije i blagost uspavanke. Ja bih se usudio da ovu poeziju, koja traga za bitnostima lišenim svega drugog, nazovem lirikom čiste svesti. Mislimo da ćemo nekom drugom prilikom i na drugom mestu moći da to objasnimo i podrobnije razložimo. Zasada mi izdvajamo ovog pesnika da bi ga pozdravili. Đorđe Janjatović je otkriće koje »Likosu« služi na čast.

B. Miljković

POZNANSTVA

REČ UMETNIKA O SVOM TEATRU

DESET GODINA JUGOSLOVENSKOG DRAMSKOG POZORIŠTA

Jedan značajan umetnički kolektiv, Jugoslovensko dramsko pozorište, proslavio je svoju desetogodišnjicu. Na dan 3 aprila — datum kada je pre deset godina, pretstavom „Kralja Betajnove“ od Ivana Cankara, otvoreno novo pozorište — održana je akademija, kojoj su pored zvaničnih pretstavnika, prijatelja i poštovalaca kuće iz Beograda, prisustvovali i mnogi gosti, pretstavnici ostalih pozorišta iz zemlje.

A od 3 do 11 aprila na repertoaru pozorišta nalazila su se najbolja ostvarenja, koja se, bez obzira kada ih je ansambl kreirao, neprestano igraju: Vojnovićeva „Dubrovačka trilogija“; „Talenti i obožavaoci“ od Ostrovskog; „Jegor Buličov“ od Maksima Gorkog; „Plug i zvezde“ od Šona O'Kejzija; „Kandida“ od Bernarda Šoa; Držićev „Dundo Maroje“; „Glorija“ od Ranka Marinkovića; „Leda“ od Miroslava Krleže, da bi se proslava završila premijerom Nušićeve „Gospođe Ministarke“, u režiji Bojana Stupice, sa Mirom Stupicom u naslovnoj ulozi.

Zabeležili smo kakve su asocijacije imala tih dana tri člana Jugoslovenskog dramskog pozorišta: reditelj i glumac Tomislav Tanhofer, istaknuta umetnica Marija Crnobori i Zoran Ristanović, glumac koji je svoj uspešni umetnički razvoj počeo zajedno s novim teatrom.

★

Umetnička delatnost Tomislava Tanhofera u Jugoslovenskom dramskom pozorištu složena je i mnogostrana. On je i glumac, i reditelj, i dramatizator. Pri tom ne treba gubiti iz vida njegovo uvek prisutno pedagoško dejstvo, zasnovano na dugogodišnjem teatarskom iskustvu i velikoj erudiciji.

Marija Crnobori

Nije to slučajnost što su tri pretstave u ovom teatru — za koje je na akademiji povodom proslave desetogodišnjice, naglašeno da su svojim dugim životom na sceni demantovale svetsku famu o svojoj neodrživosti na repertoaru: Sofoklova „Antigona“, Rasinova „Fedra“ i Šoova „Kandida“ — postavljene baš u režiji Tomislava Tanhofera („Antigona“ i „Kandida“ u koreziji sa Miroslavom Belovićem). Tanhofer je sam režirao još i Ibzenovog „Bokmana“ i Šilerovog „Don Karlosa“; za režiju Marinkovićeve „Glorije“ nagrađen je na Sterijinom pozorju prošle godine, dok je Branko Pleša, u njegovoj dramatizaciji i režiji dobio za ulogu Ivana Karamazova Oktobarsku nagradu u 1957 godini.

— Mogao bih vam pričati šta je za jednog čoveka, koji je dvadeset i dve godine proveo u provinciji, značio poziv da dođe u jedno pozorište, čiji je program premašao sve ono o čemu smo mi dotad mogli da maštamo kao o programu jednog idealnog teatra, bile su prve reči Tomislava Tanhofera. Taj program obećavao je nešto novo, nosio je u sebi puno eksperimentalnog, jemčio nam je da će definitivno obračunati sa diletantizmom.

— Kada sebi danas postavim pitanje o sećanjima na one prve dane rada, na probe u napuštenoj crkvi kraj Bajlonove pijace, nastavio je on, radije bih pričao šta sam za te dvadeset i dve godine preživljavao u lutanjima po provincijama od Bečkereka do Mostara. Ali, upravo na toj podlozi još više se izdvaja, dobija u svojoj vrednosti, sve ono naše nadanje, ona naša iskrena i topla radost što je takvo pozorište osnovano; a koje je, još pre nego što je prvi glumac stigao u njega, steklo slavu „najboljeg teatra od Soluna do Narvika“.

— Kako je bilo dirljivo pogledati stare glumce, Strahinju Petrovića, Milana Ajvaza, Tanhofera u onoj improvizovanoj sali na Dorćolu, kako pevaju u horu, igraju, mačuju se, „proraduju“ ruskog teatrologa Bojadžijeva, jer im je rečeno da je potrebno prevaspitati se i postati dostojan velikog zadatka koji ih tu čeka. Fakat da su oni sve to činili — dokaz je njihovog entuzijazma i njihove vere... I zato sam, sada, o desetogodišnjici, osetio da se to i tako nastalo pozorište ne može napustiti; koreni koje smo u njega svi zajedno pre deset godina usadili tako su duboki, da bi saseći ih značilo isto što i učiniti samoubistvo, završio je razgovor o svojim uspomenama na početke Jugoslovenskog dramskog pozorišta Tomislav Tanhofer.

★

Ljubov Jarovaja, Antigona, Kandida, Fedra, to su samo naslovne uloge koje je u svom bogatom repertoaru za deset godina ostvarila Marija Crnobori u novom teatru. Pored njih tu su još, između ostalih, i Ledi Magbet, Regana u „Kralju Liru“, Laura u „Ledi“, Sonja u „Ujka Vanji“, Eboli u „Don Karlosu“.

— Dobro se sećam, bilo je toplo, imala sam belu haljinu i bele cipele na visoke potpetice; hodala

Zoran Ristanović

sam preko neke kaldrme i ušla u crkvu preko puta bifea. Baš tako su mi rekli: „U crkvi preko puta bifea imamo probe“, počela je da evocira sećanja Marija Crnobori.

— Znam da sam ušla kroz jedna tanka vrata, a na crkvama su obično debela vrata; uz neke stepenice naišla sam na teatarski zid od tanke vreće. Krenula sam na desno.. sišla niz nekoliko stepenica... bila su i neka tanka vratanca... uopšte utisak nedovršenosti... a onda uskim prolazom, između pravog i improviziranog zida, stigla do kraja, do jedne prostorije u kojoj je bilo puno ljudi svetlih očiju i u živom razgovoru... Desno na zidu ugledala sam podelu uloga i videla da igram ne samo Ljubu Jarovu (što mi je još ranije Bojan Stupica telegrafski javio, pozivajući me na prve probe u Beograd) već i Sonju u "Ujka Vanji", Franc ku u „Kralju Betajnove“ i Mariju u Šeridanovoj „Školi ogovaranja“ (poslednja rola kasnije je otpala). U tom času, to mi nije bilo — ni mnogo ni malo; uloge mi nisu bile ni male ni velike. Shvatila sam da sam pozvana u jedno kolo, da sam se istog časa uhvatila u njega, i sve sam primila mirno, kao da to samo od sebe tako ide i tako mora biti.

— Stigla sam među poslednjima. I znali smo se, ali smo se i upoznavali. Za mnoge bila sam samo čula, i prvi put sam ih tu videla; sećam se da sam tiho govorila, u ušima mi je šumilo, i sama neka imena nisam u prvi mah razume-

Tomislav Tanhofer

la.. Svi su bili uzrujani, svi su bili dobri jedni prema drugom, svi su imali blažen osmeh i dobre oči... I počeli smo.

— Uvek smo mnogo ranije dolazili na zakazane probe, produžila je Marija Crnobori. I tako smo oduševljeno probali, da nismo uvek imali vremena i potrebe da kontrolišemo da li je dobro ono što radimo... Hitali smo, gradili, radovali se, gledali sve što drugi rade, bili smo i glumci i prva publika; smejali smo se i plakali, i kao publika i kao glumci... Sećam se, dolazili su drugi kulturni radnici da vide šta radimo. Uvlačili smo ih u to naše oduševljenje... I oni su s nama plakali i smejali se. Bez rezerve smo se radovali svakom i najmanjem uspehu drugog... Zajedno smo obilazili našu buduću kuću, zagledali zgradu, nadgledali radove, radovali se svakoj fotelji, reflektoru.

— Eto, uzdahnula sam, prekinula je nit svojih misli Marija Crnobori. I taj početak, kao i svaki drugi, liči mi na detinjstvo: trčiš kroz park, raduješ se suncu, vidiš ga, a ne znaš da je baš ono, to sunce kome se raduješ; posle, odrasteš i vidiš da li je zaista bilo sunce, da li je bio stvaran rezultat ili samo zanos; da li smo stigli i dokle smo stigli. Ali, sada postoje realni odnosi, kritičniji smo, rezultati su dublji i stvarniji. Izgubiš jedno da bi dobio drugo...

★

Počeo je kao i svaki početnik, kao tek svršeni đak Dramskog studija u Beogradu, s malim ulogama. I brzo skrenuo pažnju na sebe, opravdao veru u one koji su ga pozvali u novi teatar, među velike glumce iz cele zemlje. Zoran Ristanović je uskoro postao jedan od onih stubova teatra bez kojih se „ne može“. Meluzov u „Talentima i obožavaocima“, Hemon u „Antigoni“, Merčbanks u „Kandidi“, Trofimov u „Višnjiku“ bile su role kao „pisane za njega“; a onda daje svoje najzrelije kreacije u ulozi Žarka, u Matkovićevom komadu „Na kraju puta“, kao Don Karlos i najzad kao Kinez Sin-Bin-u u „Oklopnom vozu 14-69“.

— Neću da govorim o svečanosti početka jednog umetničkog posla, rekao je Zoran Ristanović. Iz ove današnje perspektive, posle deset godina, zbilja mogu da sagledam kolika je velika sreća za mene što mi je prvi angažman bio u ovom pozorištu. Dok se po neki ljudi — kako su mi pričali — obično malo razočaraju kad njihov ideal „postane stvarnost“, ja sam imao tu sreću da kod mene do toga nije došlo.

— Bilo je veoma prijatno i veoma lepo osećati se prihvaćenim u jednom ansamblu koji je bio sastavljen pretežno od velikog broja velikih imena... Za moj razvoj neverovatno mi je pomogla izvesna — svečana atmosfera, da se tako izrazim, pravljenja pozorišne umetnosti. Naročito mi je bilo prijatno što me je u tu umetnost u praksi uveo Bojan Stupica, čovek koga ću celog života ceniti zbog njegovih izrazitih i neobičnih artističkih osobina.

— Sada, kada je toliko godina prošlo, i kada sam i ja malo stariji za toliko isto godina, kada sam na neki način obeležen u toj umetnosti, mogu da kažem da mi je jedina želja da to pozorište sačuva prvu čistotu i svežinu traženja novih umetničkih izraza koje je, manje više, u kontinuitetu kroz ovih deset godina imalo. Ansambl u kome se nalazim, ustvari većina mojih kolega, provela je zajedno sa mnom tih deset godina, tako da se za nas može reći da smo postali jedna porodica, porodica sa svim svojim veseljima, brigama, neugodnostima i radosnim trenucima.

Olga Božićković

Florika ŠTEFAN

Ponor svetlosti

Spojite nam ruke... Uzaludno
Nismo venac plavih poverenja na pragu doma
Iskrsnemo na putu i duboko zavlačimo ruke u sebe
i duboko zavlačimo smeh u sebe
Radujete se što cipelom gazimo samo pločnik
i rečima mržnje ne možemo rušiti
grad našeg disanja?
Radujete se? Ni u snu vam ne znam ime
Život je zajednički stan
ulaz: sporedan il glavni
Slobodno kročite prag
pred ogledalom divite se vašoj visini
divite se vašim rukama
na kojima uvek ostaje prašina dodirnutih predmeta
I smejte se onima što su trasirali
široke drumove bez cvetova na rubu
dugačke tunele bez svetlosti kasnih saznanja
I smejte se onima što su plakatirali ljubav
na svim uglovima ulica
i prolazima za pešake
Plakatirali
Plakatirali
Niste se spoticali
išli ste do nas sadašnjih

Spojite nam ruke... Uzaludno
nismo venac crvenih poverenja na pragu dana
Gazite laktovima kuda smo mi bosi
Smejte se, mi znamo ime naše tuge
i težinu naše radosti
znamo ko ide s nama ukorak
Smejte se, ujedinjeni svako za sebe sanja
snove za sve
Gazite laktovima a sunce je uvek
na našim plećima
i nismo umorni od silaženja u sebe
Silazimo, silazimo ponor smo svetlosti
nikada nećete saznati tajne ovih ruku
ni po hodnicima nutrine nećete
laktovima gaziti
Ima nas više nego koraka pod suncem
Ima nas više nego ruku pod nebom dana
Ima nas i dolazimo iz dubine mraka
Ima nas i dolazimo iz dubine jednozanosa
Ima nas i dolazimo zvezdanim srcem
Ima nas i dolazimo sunčanim umom
Do našeg sunca laktom se ne stiže!

ESEJISTIKA

POZORIŠTE I TRADICIJA

Vladimir PETRIĆ

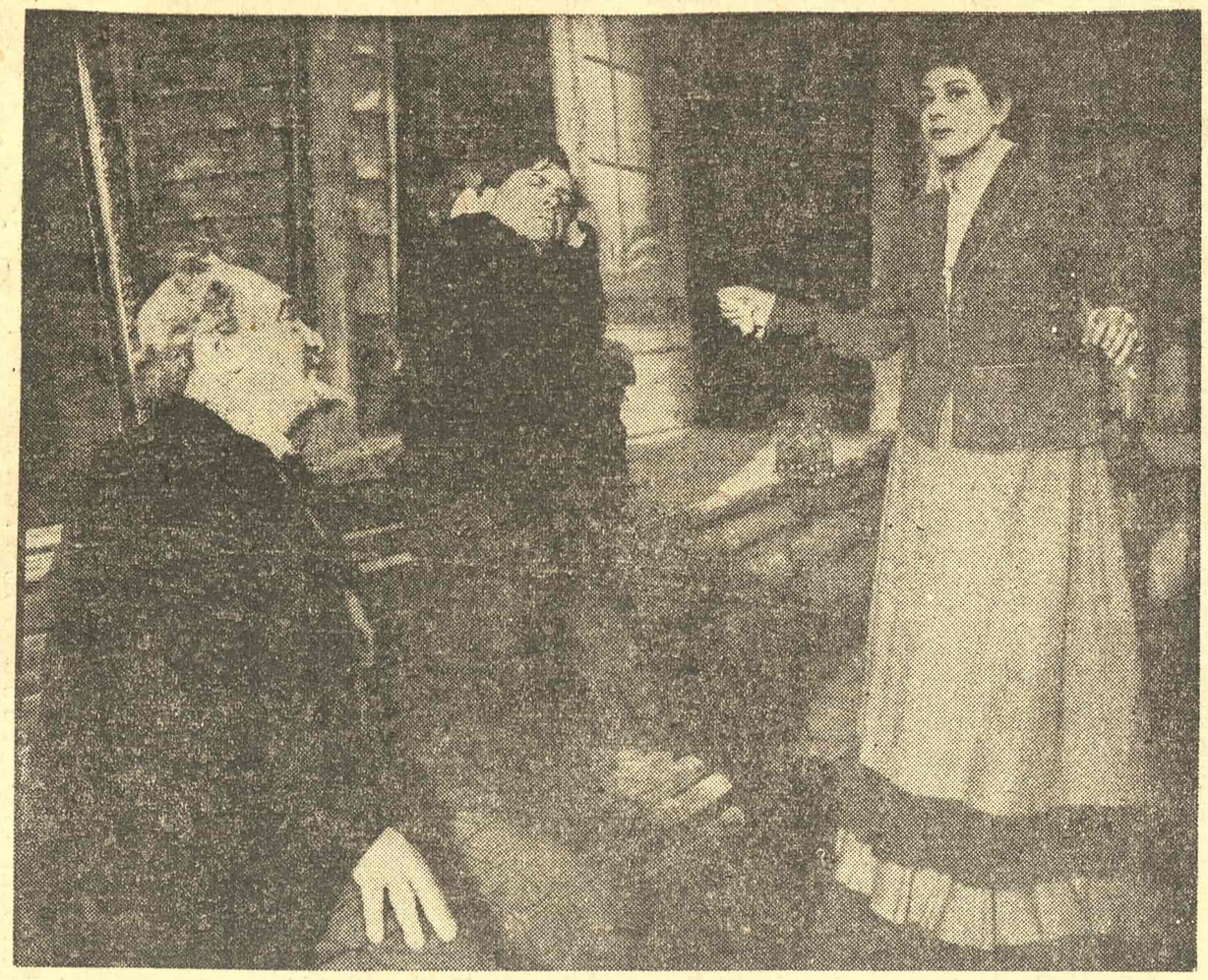

Dejan Dubajić, Milivoje Živanović i Mira Stupica u drami N. Ostrovskog »Talenti i obožavaoci«.

Teatar je blizak, najbliži čoveku, po tome što se izražava posredstvom ljudskog bića, što tumači, razotkriva njegov život i što kao individua večno umire i večno se rađa u novim vidovima. Zato je scenska umetnost efemerna: svako ostvarenje u okviru nje umire posle izvesnog vremena, bolje reći, menja se i transformiše iz jednog oblika u drugi. Čak se ista pretstava, sa istim glumcima i u istoj režiskoj postavci, vremenom menja. Reditelj to oseća i zato on „obnavlja" (ustvari „menja") pretstavu koja je duže vremena bila na repertoaru. Obično se smatra da to čini samo zbog toga što se pretstava „raštimovala", a ustvari on to prvenstveno čini zato što ona u toj formi više ne može da živi, te mora da joj dade novi oblik. Poput metamorfoze: duša se seli iz tela u telo? A kolike postoje razlike između dve pretstave iste drame koje je u vremenskom razmaku postavio isti reditelj? Mogućno je veštački održati, muzejski konzervirati neku pretstavu, ali i to samo u veoma ograničenom vremenu, jer glumci stare, umiru, a i pre toga se javlja trenutak kada pretstava više ne deluje na gledaoce, ili deluje odveć zastarelo. Sve je isto kao nekada, ali nije prihvatljivo kao nekada; vreme deluje na scensku umetnost, menja je, jer se njen smisao luči kroz čoveka koji se takođe menja u vremenu. Koliko je to puta zapaženo na najvećim pretstavama Komedi fransez i Hudožestvenog teatra.

Već čujem negodovanja: a tradicija? Razume se: tradicija postoji, ali mi pogrešno smatramo da je ona sadržana u formi izražavanja. Tradicija znači pothranjivanje izvesnog stila, a stil je rezultanta unutarnjih psihološko - emotivno - misaonih komponenata pretstave. Uzgajati određeni stil na pozornici, prema tome, značilo bi daleko više scensko poimanje suštine dramske materije, nego li mehaničko ponavljanje jedanput i zauvek fiksiranih formi koje se vrlo lako mogu pretvoriti u šablone. Tradicija je utoliko snažnija, celishodnija, ukoliko se i ona zakonomerno menja na sceni u svojoj formi, sa težnjom da što neposrednije otkrije svoj „suštinski princip" na kome je zasnovana. Čini se kao da želimo srušiti osnovno obeležje tradicije: ustaljenost. Ali, na sceni ustaljenost negira bitnu odliku pozorišne umetnosti: promenljivost. Zato ovde tradiciju moramo sagledati u nečemu drugom, ukoliko ne želimo da ona postane opterećenje za scensku umetnost. Jer, slikarsko platno za sva vremena ostaje uvek isto; i drama na hartiji ostaje zauvek ista; ali njena scenska realizacija se večno menja kao što se menja i sam pozorišni izraz čak i u okviru iste glumačke trupe.

Interesantno bi bilo ovaj problem tradicije i njene promene u vremenu posmatrati kroz desetgodišnji razvoj JDP koje je, nesumnjivo, izraslo u naš najznačajniji teatar. Istorija ovog ansambla, u malome, daje odgovor na famozno pitanje: šta je tradicija i kako je u pozorištu treba čuvati.

Sećam se: kada je JDP bilo u procesu osnivanja, mnogi su taj poduhvat smatrali besmislicom, veštačkim, nasilnim aktom koji neće uroditi plodom jer se, navodno, veličina jedne pozorišne kuće zasniva na njenoj tradiciji. Pokazalo se upravo suprotno: da je dobro što je ova kuća počela sa radom bez fiksirane tradicije, sa istaknutim glumcima i rediteljima koji su došli iz raznih pozorišta i morali da stvaraju novi kolektiv, nov duh, novi pozorišni stil. Već je sam novi ambijent i ansambl, sastavljen od raznih i različitih glumaca, nametao izgradnju posebnog stvaralačkog postupka. U sadržajnom, glumačkom pogledu, nekoliko zaista iskrenih umetnika dalo je ovoj kući pečat studioznog, samopregornog, poštenog rada. U formalnom, režiskom pogledu, jedan je čovek u samom početku dao ovoj sceni moderan, vizuelan, dinamičan, ekspresivan izraz. Ovo drugo obeležje se menjalo dolaskom novih reditelja sa različitim koncepcijama koje su se kretale od naturalističke primene sistema Stanislavskog preko akademskog intelektualizma do razuzdanog spektakla i egzibicionizma. Ono prvo obeležje, na sreću, ostalo je zauvek utisnuto u ansambl JDP i pored toga što su pridolazili novi glumci, ali su zato poneki morali da napuste ovu kuću jer se nisu mogli uklopiti u novi stil koji se tako čvrsto bio zametnuo ne dopuštajući da se vrati starim preživelim oblicima.

JDP je, dakle, počelo rad sa zrelim ansamblom, ali bez vlastite i određene tradicije; no, ono je preuzelo sve što je bilo najbolje u tradiciji naših najeminentnijih pozorišta, pa bi se zato moglo reći da se ovaj teatar izrodio kao neka vrsta rezultata naših pozorišnih dostignuća uopšte. Prema tome, njegova je najveća prednost baš u tome što nije bilo optočeno okamenjenim ustaljenim okvirima prošlosti, već se u samom početku opredelilo za nove principe prihvativši sve one stvaraoce koji su scenskoj umetnosti prilazili iskreno i savesno, bez obzira na njihova formalna opredeljenja. Nažalost, ovu svoju izvanrednu širinu sa kojom je počelo da buja, JDP u poslednje vreme sve više sužava; možda se zaboravlja da moderno pozorište zahteva stalnu cirkulaciju, podmlađivanje, traženje, filtriranje, a ne kao nekada — ograđivanje, obnavljanje, stagnaciju. Pri tome je, razume se, bitna s u š t i n a — umetnički odnos prema stvaralačkom postupku — a to je u JDP čvrsto i pozitivno određeno, fiksirano u samom trenutku njegovog rađanja i zato tu suštinu treba stalno podmlađivati, jer je njen smisao u tome da bude uvek nova, delujuća, istinita. I sama prošlost to kazuje: uspeh je usledio uvek kada je u pretstavi bio zadovoljen taj osnovni princip ovog ansambla, bez obzira što su scenska uobličavanja mnogih drama bila često apsolutno različita. Tako smo bili svedoci najvećeg uspeha formalno toliko različitih pretstava kao što su „Dundo Maroje", „Jegor Bulčov", „Leda", „Ožalošćena porodica", „Braća Karamazovi", „Dubrovačka trilogija" i drugih. Međutim, kadgod je izneveren suštinski princip ovog pozorišnog kolektiva — iskreno poniranje u samu suštinu prirode strasti i karakter događaja — javio se neuspeh bez obzira što su scenska uobličenja težila da po formi oponašaju ranije uspele scenske realizacije. To su dokazale pretstave „Krvave svadbe", „Putnik bez prtljaga", „Ženidba", „Šest lica traže pisca", „Suparnici", „Gospođa ministarka" i druge. I baš tu, gde se htelo doći do nekih spoljašnjih karakteristika t r a d i c i j e, ili se nasilno forsiralo „novo" rezultati su bili najslabiji. Pokazalo se da je ovaj ansambl prerastao konvencionalne oblike i oznake tradicije, zamenivši ze daleko savremenijim i prodornijim shvatanjima scenske umetnosti i njenog trajanja u vremenu.

Pozorište je kolektivna umetnost i nju sačinjava čitav niz faktora i saradnika, u prvom redu glumaca i reditelja. Pa ipak, postojala su velika pozorišta i bez velikih reditelja, a nikada se nije mogao formirati značajan teatar bez dobrog glumačkog ansambla. U slučaju JDP stekle su se srećne okolnosti: sastavljena je trupa od mnogih veoma kvalitetnih glumaca i reditelja. U ansamblu se sastalo nekoliko glumaca-intelektualaca koji su dali osnovni ton čitavom kolektivu, uputili ga na pravi put koji nalaže savremeno doba, potstaknuvši svoje kolege da kao osnovni zadatak u poslu na novoj sceni shvate borbu protiv recidiva prošlosti: romantike, sentimentalizma, patetike, recitovanja, šaržiranja, mehaničkog kretanja, preterane mimike, a za ovladavanje misaonim radnjama, neposrednim prilagođenjima, psihološkom analizom, emotivnom iskrenošću, unutarnjim intenzitetom, dikcijom.

JDP je, nesumnjivo, najviše uspeha postiglo u insistiranju na kompaktnosti glumačkog ansambla koji treba da iznese pretstavu kao celinu, a ne da ističe samo najblistavije zvezde zanemarujući sve ono oko njih. I pored izvesnih pokušaja da se izneveri ovaj uzvišeni princip moderne pozorišne umetnosti JDP je uspelo da i svoje najeminentnije članove — prvake ubedi u ispravnost ovakvog umetničkog kreda. Ali, dok je JDP u pogledu glumačke metodologije — načina prilaženja ulozi, njene izgradnje i postupka neposrednog stvaralaštva na sceni — postiglo rezultate veoma bliske modernim koncepcijama scenskog izraza, ono je vrlo malo dalo u pogledu rešenja jednog od najakutnijih i najvažnijih problema našeg pozorišta, a to je govor — jezik. To tužno pitanje ostalo je i u ovoj kući kamen spoticanja koji je, usled strukture ansambla, postajao često utoliko veća prepreka.

Najzad: repertoar. JDP je jedno od retkih naših teatara koje je postavilo i koje vodi jasnu i određenu repertoarsku politiku: dati publici uvid — presek kroz svetsku dramsku literaturu. Pa ipak, bacimo li pogled na spisak dela koja su do sada prikazana, možemo se zapitati: otkuda tu dve komedije Ričarda Šeridana, i da li „Putnik bez prtljaga" pretstavlja najznačajnije delo određene književnosti u određenom vremenu čak i od dotičnog pisca? No, postoji i jedno važnije pitanje: šta će se dogoditi kada JDP ispuni ovaj „plan" i kada se prekine nit koja osmišljava i povezuje heterogenost dosadašnjeg repertoara?

Moglo bi se postaviti još bezbroj drugih pitanja, ali je mogućno i zaključiti da je deset godina rada JDP značilo zaista plodno stvaralaštvo jednog kvalitetnog ansambla — rad koji je iznedrio nove probleme koje treba rešiti u vremenu što hrli svima nama u susret.

Nadežda Prvulović: Glava

Stvaralački program kulturne akcije

Nastavak sa 1 strane

njemu se istovremeno pribiraju prošla iskustva i pozitivne tekovine minule prakse i obrazlažu nove revolucionarne smernice u kulturnoj politici. Pisci, umetnici uviđaju ili će uvideti u tome još jednu svoju mogućnost: da sa još većim žarom i voljom — prevazilazeći sve egoističko-monopolističke tendencije u javnom životu — aktivno, delotvorno pristupe, suoče se sa aktuelnim problemima našeg savremenog života i našeg čoveka, i da živom, borbenom rečju — i kritičkom i afirmativnom, kako treba da deluju umetnici-pisci — sudeluju u stvaranju humanističkih, socijalističkih odnosa u društvu. Nije vrlina u frazi i paroli, ali ni u ravnodušnom ćutanju! Slobodna i kritička izmena mišljenja ravnopravnih — eto jednog od puteva ka socijalističkoj svesti, socijalističkom humanizmu, danas toliko potrebnoj ljudskoj solidarnosti. Jer — vidovito se kaže u zaključnim rečima Nacrta programa Saveza komunista Jugoslavije — „ništa što je stvoreno ne sme za nas biti toliko sveto da ne bi moglo biti prevaziđeno i da ne bi ustupilo mesto onome što je još naprednije, još slobodnije, još ljudskije".

LIRIKA U PREVODU

Džordž Barker

Engleski pesnik Džordž Barker rođen je 1913 godine. Napustio je školu da bi se zaposlio. Putovao je i živeo u Japanu i Americi. U 18-toj godini napisao je prvi roman i prvu zbirku stihova »Trideset preliminarnih pesama«. Razvijao se izvan svih pesničkih grupa i pravaca; poezija mu je intenzivno lična, opora, tragično bodra i krepka. V. B. Jejts i T. S. Eliot se naročito povoljno izražavaju o njemu. Barker je objavio ove zbirke: »Jadikovka i triumf«, »Dogmatični Eros«, »Vesti iz sveta«, »Vizija bogova i životinja« (1954) i druge, kao i roman »Mrtvi galeb«.

Poslanica

Srećem neman žaljenja gde god idem
Presreta me jutrom i večerom takođe,
Kome si ti bedna ja pitam ona gunđa
Bedna sam bezimenom čoveku; njemu
Koji se čudi kroz Vulvortovo buljenje na limene zvezde;
Žalim materinsko buduće vreme, majku Vremena,
Koja ga ima u svom krilu, ja žalim takođe i njega,
Vreme čije se lice sunčanog sata razmeće ožiljcima.

Davao sam aveti moj novac a ona se nasmejala i rekla,
Bolje ti to čuvaj za očne jabučice smrti.
Zašto ovde, pitao sam, zašto baš ovde dolaziš
I upadaš s večeri, navikni se da ideš drugom,
Zabijajući tvoju sekiru između prstiju kojima pišem,
Izopačavaš moje reči iz komedije u zločin?
Ja sam lice jednom viđeno nikad zaboravljeno,
Čiji će ljudski pogled tvoju prljavu stranu prekriti.

Ja znam šta je bilo, ona reče, da si započeo;
Čavrljanje o privatnim svojinama života.
Rođenje, dečaštvo i mladićsko iživljavanje. Ja ti kažem
Dobro produži, i videćeš šta se onda dešava.
Ja ti obećavam užas će stajati u tvojim cipelama,
I kad tvoja mladost svrši svoje
Šta će ostati sem užasa u čoveku?
Pokušaj govoriti o rođenju i posmatraj ishod.

Eping Šumom gde jeleni i devojke
Žale kao izgubljeni i traže tamnice Ljubavi —
Među zabačenim proplancima lutala je moja majka
Sa mnom još dok sam bio dete, tužno smo gledali
Jelena na kiši pored drveća, lišćem prekriveno smeće,
Nedeljne novine i svet lišća koje pada,
Ni znao nisam da je ništa moj posed,
Ni znao nisam da je Siromaštvo moj položaj.

Eping Šuma prepuna zelenog drveća
Raste ponovo kao morska trava u meni.
Imao sam srnu koja je brstila moje srce,
To je bila moja majka; a I blata je bilo.
U meni beše dobro sa zelenim vrelom ljubavi,
Izvan mene oskudica, nemanje, glad.
Tako kao biser došao sam iz rane,
Kao prase zgoditak došao sam iz ljubavi.

Sada ja znam šta je nedostajalo u mojoj mladosti,
To nije bila voda ili ljubljena usta.
To je bilo ono što nagoni jabukovo stablo da naraste visoko,
Planine da padnu, i klen da crkne.
To je bio okrutan novac potreban mom korenu.
Sada znam da to kako sam rastao jeste dug
Krčanja creva i prazne kese —
Moja pesma je bila van melodije za nekoliko tonova.

Oh, poviče moja avet, čarobni zvončići podudaranja!
Ja sam se takođe rodila tamo, gde patnja sakuplja kiriju.
Slivnik bez dna, bila sam zasađena u tvojoj utrobi,
A suza vremena moje je seme. Ispala sam iz
Materice — jada bedom — silovanog razuma,
Prazna glad razvaljena grmljavinom stomaka.
Seti se dronjaka koji su laskali tvom kosturu
Čvrsto zamrzavali i oblikovali ovo meso moje kože.

Tako blizu poglavlja mog rođenja,
Blagoslovljen bedom, krštен siromaštvom.
Kako sam to obesio sebe o granu drveta
Prikazujući smrt u mojoj veseloj igri:
Kako sam tu klicu iz semena ove aveti uhvatio
Kao crva iz slabe utehe da nikad nije dosta.
Počeo sam kako sam bedan za samog sebe,
A sada sam bedan za mnogo ljudi.

Kristal

Sa vatrenom predanošću
Zanavek
Okrećem u svojoj ruci
Kristal, ovaj trenutak

Čiji prostorni sjaj
Putuje čudno
Napred

Dotiče sa stalnim
Uznemiravanjem trotoare

Udešene zidove pukotine
Budućnosti

Pre nego što ugasi
Ovo kristalno čudo
Nekom ludorijom
Ruke

Čovek bi rastrgnuo
Ovaj zglob ovu ruku
Ili pokrenuo očne kapke
Da vidi kraj.

(Preveo Nikola Preradović)

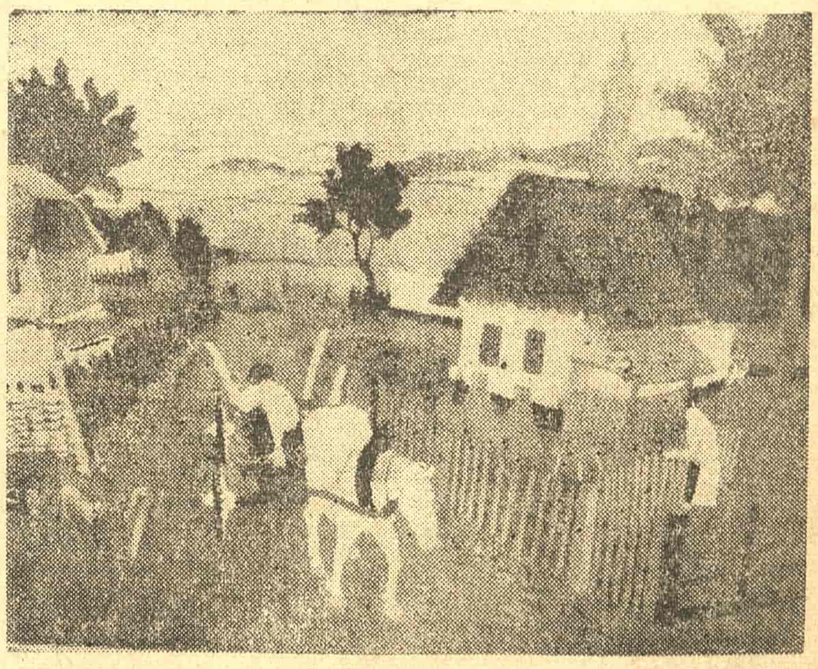

Slavko Stolnik: Bijeli konj

BOL I BISER

Bratko KREFT

Smrću Isidore Sekulić otišla je od nas jedna od najznačajnijih pretstavnica onog ženskog intelektualnog pokoljenja koje je smelo i beskompromisno, pre više od pedeset godina, stupilo u borbu za humanističke ideale društva i čovečanstva, boreći se isto tako protiv muške superiornosti i premoći na bilo kojem području. U toj „sifražetskoj" borbi Isidora Sekulić nije uzimala učešća samo programski, već se njeno učešće manifestovalo radom, i to radom koji je obuhvatio razna područja, od beletrističkog stvaralaštva do kritike, eseja i filozofskog razmišljanja.

Iza celokupnog dela Isidore Sekulić skriva se jaka volja i snaga njenog intelekta, udružena sa duboko osećajnim humanističkim srcem, koje sebe uvek smatra ravnopravnim stvaraocem sa muškarcima i koje samim tim ne zna za tzv. „ženski kompleks", bar ne u smislu osećanja manje vrednosti pred muškarcima, što je, iz razumljivih razloga, bio motor za mnoge ženske ličnosti u poslednjih šezdeset godina, godina koje su dale Adu Negri, Sigrid Undset, Rozu Luksemburg, Klaru Cetkin, Veru Figner i mnoge druge. Iz svega što je Isidora Sekulić napisala i stvorila veje snažan čovečji intelekt s ogromnom erudicijom, i sopstvena stvaralačka moć s velikom emocionalnošću duha i srca, kao što možda nije bio slučaj do sada ni sa jednom ženskom ličnošću od svih koje poznaje naša istorija. Ima, pri tome, još nešto što je karakteristično za nju: uprkos izvesnim njenim svojstvima, koja je ponekad nazivao čudaštvom, ili još i gore, ako je bio u sukobu s njom, jer je ona bila borben i polemičan duh, Isidora Sekulić nikada nije bila ni sifražetkinja ni feministkinja, a to nije bila ni u početku svog književnog puta, mada je, istina, i kao čovek i književnik bila intelektualac-individualist. Od pomodnog sifražetstva i feminizma evropske građanske žene ranijih decenija nju je pre svega očuvala njena neposredna veza sa svojim narodom, za koji je živela, stvarala i patila.

Da, i patila. I ta njena patnja bila je dvojaka, mada o onoj drugoj, najintimnijoj nije mnogo govorila, jer zbog elementarne brige za svoj narod i za čoveka najčešće nije ni dospevala da misli na tu svoju intimnu patnju. Ali izvesna trpkost koja se katkada manifestovala u britkoj ironiji ipak je postojala u njoj, što međutim ni najmanje ne umanjuje njene ljudske vrednosti, jer i svaki veliki čovek ima svoj intimni veliki bol. Pitanje je dakle ne samo kako ona taj bol pobeđuje, nego šta s pobeđivanjem toga bola ona i ostvaruje, u šta ona taj svoj najintimniji bol pretvara i šta iz njega stvara. Oton Župančič, čijom se poezijom pokojnica bavila, pišući skoro pre tri decenije o njegovom „Cicibanu" i o izboru njegove poezije, objavljenom u Beogradu 1932 godine, napisao je u svojoj „Dumi":

„Na morskom dnu školjka se razbolela,
sav svoj bol u biser je pretvorila..."

I Isidora Sekulić, književnik i mislilac, čovek ličnog samopregora, mnogi svoj bol pretvorila je u biser koji će trajno svetliti u istoriji jugoslovenskih književnosti. Možda nikada pre ona nije toliko intimnog rekla o sebi kao u tom poslednjem razgovoru, jer je već bila svesna da je taj razgovor poslednji. Intimno, bolno i potresno zvone reči koje su tu zapisane: „Doneli ste mi cveće za rođendan. Kad mi je trebalo donositi cveće, u dvadesetpetoj godini, nije ga bilo..." Odrekavši se svega, ona je živela jedino u snovanju i u radu, ali, iako je živela u samoći, ona nije živela u veštački zatvorenom gradu od slonovače svoga ja, već potpuno obrnuto: živela je u samoći da bi svim svojim umom i svim svojim srcem mogla što više biti s narodom, s čovekom.

Nikada se nije gubila u sentimentalnostima, jer ju je od toga čuvao njen analitički um, kojim je sasvim na faustovski način kretala po smislu i besmislu života, ali se nikada nije zadovoljavala samo analizom, samo onim što jeste i onim što je našla, već je uvek tražila i sintezu, i to, koliko je god moguće, pozitivnu sintezu, jer je mnogo puta vlastitim traženjima i mučnim razmišljanjima dolazila već vrlo rano do uverenja da su čovek i život pozitivna vrednost, samo ih treba pozitivno razvijati, usmeravati i isticati njihove vrednosti. I baš zbog toga ona je i mogla naći po liniji svoga mišljenja i gledanja put do naše revolucije i stvarnosti. Ni na jednu stvar ona nije gledala samo sa osećajne strane. Čitavo njeno delo, a naročito eseji svedoče da je njen najpouzdaniji vodič bio razum, a faustovsko razmišljanje najomiljenije, neposredno strasno izživljavanje njenoga stvaralačkog intelekta. Zato nije nimalo čudno što ona toliko puta u svojim esejima spominje baš Fausta i Getea, isto tako kao što je karakteristično po nju to što je svojoj poslednjoj knjizi dala naslov „Mir i nemir", jer i šta je drugo život jednog čoveka koji stalno razmišlja nego večito smenjivanje mira i nemira, koji mnogo puta opstoje u čoveku kao paklena koegzistencija.

Jedna od poslednjih fotografija Isidore Sekulić

I baš iz te dijalektičke koegzistencije rodilo se ono što je najbolje stvorila Isidora Sekulić. Odlika njenog pisanja je, pored dubokih misli, njen stil i jezik. Mada raspravlja i piše katkada o vrlo teškim i složenim problemima, ona se stara da uvek bude jasna i jednostavna, jer joj je stalo do toga da je razumeju i da nas uveri u ono o čemu govori. Nimalo manje ona nije težila da ono što nam kazuje bude i lepo. Mislim da je po tim svojstvima svojih eseja, svojstvima koja nisu samo formalna, baš u esejima ona mnogo veća umetnica nego u svojoj prozi ili pesmi. Možemo se slagati ili ne slagati sa njenim formulacijama, ali ćemo uvek osetiti neku čar njene stilizacije, osetiti majstora jezika, majstora da napravi kompoziciju misli i melodije. Mnoge mislioce i pisce cerebralnost je zavela u aristokratizam i iracionalnost, dok kod Isidore Sekulić, i pored njenog individualizma i intelektualizma, to nigde ne osećate, isto tako kao što nigde kod nje nema žoržsandovske humanističke sentimentalnosti, i to zato što ju je od toga čuvao njen humanistički razum, razum koji ju je vodio i onda kad je s duboko osetljivim srcem pisala svoje „Zapise o mome narodu", koji nisu po nju nimalo manje karakteristična knjiga pripovedanja i meditacija nego što je „Mir i nemir", jer su to dve knjige koje se međusobno nedeljivo i logično vezuju.

Kao što je umela majstorski analizirati ovog ili onog pisca, pesnika ili muzičara, i stvoriti njegov portre, isto tako ona je umela osećati sa svojim narodom, misliti o njemu i sa osećanjem velike odgovornosti književnika predavati mu svoje misli i svoja otkrića. Zato je ona u zaključnim svojim formulacijama katkada tako lapidarna i aforistična, stoga što za nju izvesna definicija, nastala posle dugih i mučnih razmišljanja, nije samo jedna estetska formulacija nego stvar uverenja, stvar karaktera. „Država je organizacija, otadžbina je biće. Država je zakon, red, vlast, dužnost, a otadžbina je ideal". To je ona zapisala kao duboki patriot u eseju i portretu Đure Jakšića. Tako je mislila i sama. Isto tako ona govori o sebi i kad u eseju „Mladi i stari Prometej", govoreći o Geteu, piše: „Ono što će da postane umetnost mora izaći iz ličnog i karakterističnog, i mora ući u neki opšti red prirode ili duha, u tipično i trajno. Kraće rečeno: mora prestati biti slučaj, samo slučaj, pa ma kako interesantan, i mora postati istina". I onda kad je „pravila portre" ona je i tada upotrebljavala smele poetske slike: „Vojvodina ima pšenice i kukuruza i ječma; i balast pasulja tačkaša i pasulja trkljanca i akrobate hmelja; ima „drača i korova", ima prašine duboke kao grob u kojoj umiru klice i rasade", kao što piše u eseju o slikaru Konjoviću. U pesmi koju je u knjizi „Zapisi o mome narodu" objavila kao prolog ona kaže:

„Goreti se mora dok se
ne sagori —
da mučno čovečanstvo
podigne se..."

Tako je sagorela sada i Isidora Sekulić.

* *

Upornost, snaga i poezija duha Isidore Sekulić

O. BIHALJI-MERIN

...Ima svakojakih susreta na našim životnim putevima. Bezimeno magleni likovi što pored nas promiču kroz zadimljeno isparenje godina, i susreti koje slažemo u lanac asocijacija svog sećanja. Susreti nezaboravni. Takav je i jedan moj susret sa Isidorom Sekulić.

Bilo je to jednog od njenih gorkih dana, kada sam stupio u sobu ispunjenu onim čudnim simbolima svojstvenim razmišljanju: beleškama, knjigama, ekscertima. Jednostavne stvari koje na sebi nose noćni trag misli, dodira, oživljavanja. Soba njena puna napona i muka misaonog rada. Puna škrtog sna i ranog buđenja, budnih snova i dočekanih zora i gorčine pogrešnog shvatanja i svesnog neshvatanja njene knjige o Njegošu.

Nisu to bile samo reči koje su me uzbudile kad je rekla: „Drugi deo rukopisa Njegoša je za vatru". Mnogo više je tome doprineo strogi osmeh patnje, taj bezvremeni osmeh koji se ne može definisati, osmeh koji je upozoravao na sve ruševine i razaranja vremena. Nas ime, ne razara se samo oružjem nego i rečima.

Samo sam još jednom video takvo ovo lice. Kada je ležala bolesna, skoro obnevidela. Možda umorna od tog bleštavog sveta lažnih vrednosti i ocena. Činilo se kao da govori s anđelom tame. — Tako je to, — pomislio sam — jedno lice može biti kao komad arhaične skulpture nađene na dnu mora, skulpture koju su dodirivale gorke soli večnih valova.

To je put jednog života koji je uvek shvaćen u nastajanju i stoga ne stari zbog izgubljenih snova, nevoljnih zaokreta i životnih strahovanja i koji ne zavidi srećnoj mladosti na njenim darovima. Ono što takvoj snazi i takvom delu vodi — a to je nešto osobito i retko u našem prostoru bitisanja — jeste savesnost u trudoljubivosti; žilava, asketska odlučnost u traženju, saznavanju, mišljenju. Sistematičnost, duboki sopstveni odgoj, služba misli, srčanost u iskrenosti i spremnost da se spoznaju granice, da se pred njima ne klone duhom već da se iza konvencionalnih reči i fasada naslute i nagoveste drhtave i skrivene tajne našeg života.

Ova upornost duha daje onu rosno svežu i kristalnu oštrinu i svetlosnu snagu takvoj misaonoj zgradi, koje s uzrastom zru. No ipak, bez sklapanja mira s vrlinama i sigurnošću građanskog života. Ono beskompromisno oštro i stvaralaštvom nagorelo, misaono elastično i resko što prodire u suštinu i pozadinu stvari, oblikovalo je ovo lice koje pred sobom vidim u ovom trenutku. Ono je zakopčano, skoro sasvim zatvoreno u svojoj usamljenosti, a ipak ozareno misaonošću. Vidim visoko izvijene obrve nad ledeno plavim očima, što su pomalo kao velom zastrte, a ipak prodorne iza rešetki naočara, možda čudan izraz lakog negodovanja što nju neko unosi u uznemireno svetlo razgovora i ceremonije.

Isidora Sekulić je velika umetnica ne samo u našim okvirima. Treba li to da se naglasi? Posle Virdžinije Vulf nije bilo književnice ovog formata. Ali, nije potrebno meriti je samo veličinom do koje su se uzdigle znamenite književnice. U svakoj zemlji i svakom narodu upornost i dubina njenog duha izazivale bi divljenje i zahvalnost.

Što da joj poručim na kraju, kako da se oprostim od čoveka i umetnika koji je na svom životnom putu uvek ostao isti — ne bojeći se kritike a osmehujući se aplauzu; koji je na kraju svoga puta smrti gledao mirno i sabrano u oči; koji je spalio zabeleške koje nisu definitivno bile ukomponovane u plan životnog dela.

Možda to — da je najvrednije stvoriti takvu nerazdvojnu sintezu dela i života, morala i poezije. Jer, oni koji tako stvaraju ne umiru, nikada nisu pokopani u tmini jame, jer oni zrače u predelu vremena koja dolaze.

Veliki pravedni i uporni duh Isidore Sekulić samo jednom nam je učinio nažao: onda kada nas je zauvek napustio.

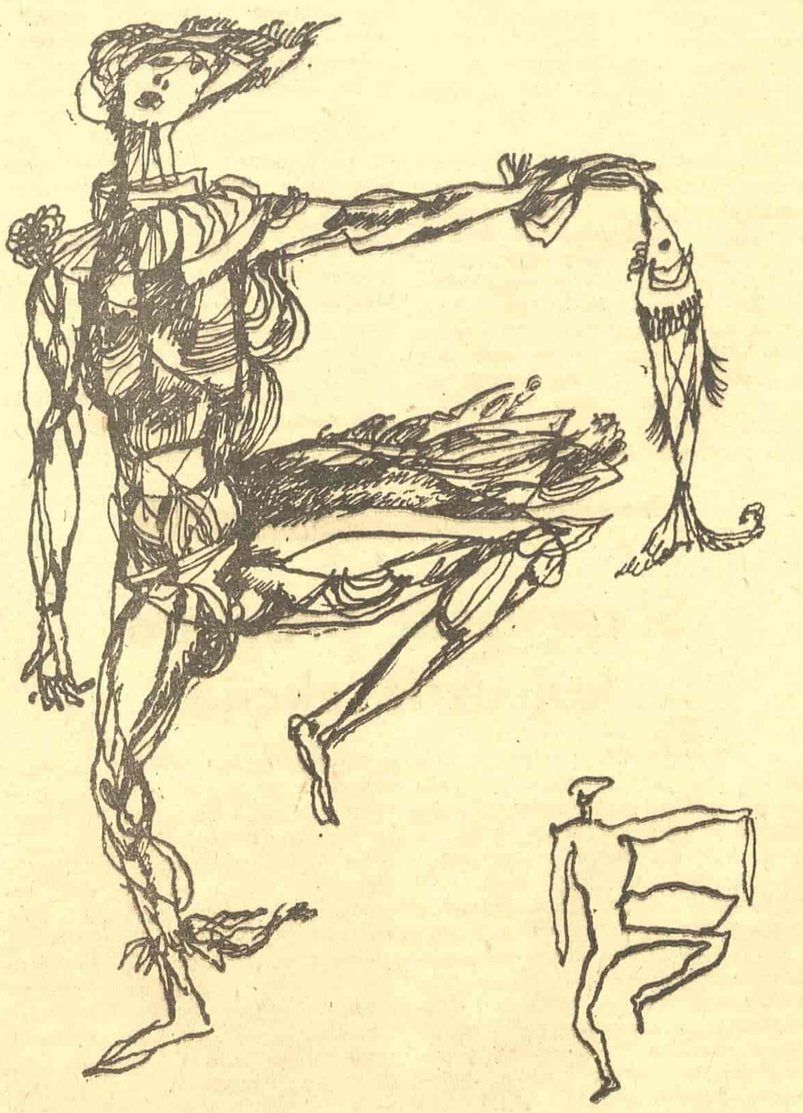

Bogdan Krstić: Skica za gravuru

Isidora Sekulić u današnjem svetu

Dr. Dušan NEDELJKOVIĆ

U onome krugu književnika i pesnika mislilaca našega vremena, koji je valjda počinjao Unamunom i Rilkeom a ne zatvara se ni Sartrom ni Kamijem, javila se i minula i Isidora Sekulić ostavivši za sobom, svojim **Saputnicima, Pismima iz Norveške, Palanačkim grobljima** i tolikim svojim ustreptalim ogledima utančano i rečito svedočanstvo o tome šta je sve čovek našeg vremena imao u sebi i drugima da savlada i kakva je on mučna i jezovita drama sâm sobom bio kad to nije postizao. Takva drama, taj i takav današnji čovek, takva Isidora Sekulić ostali su u njenim delima virtuoznim jezikom i izrazom zapisani i možda do dna odraženi.

Kroz sebe samu svemu prilazeći, ona je u svemu očekivala, istraživala i otkrivala samo dramu, samo nerešivo klupče od stotine protivurečnosti i u svim protivurečnostima samu onu najjezovitiju protivurečnost bića i nebića, postojanja i ništavila, života i smrti. Tako je ona pristupala ne samo Rilkeu i Puškinu, Hristu i Pirandelu, Geteu i Petru Kočiću, Njegošu i Maksimu Gorkom, već i svim filozofima od Platona i Plotina, preko Franje Asiškog i Kremoninija, do Spinoze, Kanta ili Ničea. Ona sama je to mnogo puta ponovila, a naročito otsečno je to istakla prvom rečenicom svoga ogleda o Anatolu Fransu, pišući o samom svom metodskom principu pristupanja jednom književnom liku i pojavi: »Tamo gde se u čoveku harmonišu ili suzbijaju suprotne crte karaktera, ili talenta, tu ga treba ispitivati, tu je i njegova tajna i njegov ključ« (str. XI).

A je li značajni naš pisac analitičar, Isidora Sekulić, kao Rilkea, Pirandela, Milana Rakića i tolike druge, i samu sebe ispitala i rekla tajnu i ključ svoje sopstvene osnovne protivurečnosti?

Nama se čini da je upravo to celim svojim delom podrobno i dosledno razvijala i kazivala; a prigodom svoga osamdesetog rođendana našoj javnosti čak i izrikom testamentarno posle smrti zaveštala. Rekla je da je iz »gospodske sirotinje« ponikla, tako živela i tako želi i da umre.

I zaista od Branka Radičevića do Isidore Sekulić građanski sloj je s one strane Save i Dunava, pod svojim specifičnim uslovima relativno ranijeg razvitka i između moćnih odjeka Pariske Komune i već prve Ruske i Poljske revolucije 1905, osetio efemernu prolaznost svoje »gospodske sirotinje«, kako se to govorilo. Upravo to biti i ne biti, ta prolaznost »gospodske sirotinje« jeste ona treperava ljudska drama koja je od prvog do poslednjeg retka nadahnula značajno delo našega pisca koji iz te drame nikad nije ni prstom provirio i ostajao, iako njom okrenut prošlosti i mistici, realniji i napredniji od mnogih.

Ta drama je u **Saputnicima i Pismima iz Norveške** ono što je zaprepastilo i kao skandal i sablazan ozlojedilo mladu buržoaziju Srbije početkom ovog veka, ali u perspektivi iste te drame je Isidora Sekulić mogla u predgovoru novom izdanju **Pisama iz Norveške** 1951 godine bolno i gorko likovati nad teškom uvredom Skerlićevom.

O toj drami biti i siromah, te zato večito buntovan čak i protivu pravilnosti Kruga, i gospodstven, te zato protivnik svih buntova i meteža, i neotklonjivo prolazan, te biti i ne biti, ona je u svom ogledu **Problem siromaštva** pokušala i svoju više nego teoriju, upravo pravu pravcatu metafiziku ovim i ovakvim lirskim rečima: »Neumoran je bunt čoveka protiv siromaštva, i neumorna je pobeda siromaštva nad svim buntovima. Čovek sa sekirom u ruci juriša na siromaštvo i udara, a siromaštvo je besmrtno. Ne vidi čovek da je siromaštvo problem koji hvata u dva sveta, ovaj i onaj, svet materije i duha; i ne vidi čovek, jadan ne bio, da je on u srži bića svog jedna protanjena sirotinjska materija, inače ne bi mogao prelaziti u duhovno. Siromaštvo je problem zemlje i neba, ne samo problem društveni. Jeste siromaštvo u mnogo slučajeva posledica stvari, ali je u daleko više slučajeva stvar po sebi« (**Analitički trenutci**, knj. I, str. 1).

Tako se dramatično, metalizički gospotsko siromaštvo u nebo projektuje i apsolutizuje, i potresno sve čini da ono sama večnost bude; i zato se svet u sve samu iracionalnu i bolnu slučajnost pretvara, te Isidora Sekulić zadihano i patnički piše: »Život i rad su hazardna igra i gubici, epohe i katastrofe; bilo da se čovek igra sa životom, bilo da se život igra sa čovekom, pucaju i kidaju se misli i osećanja, živci, koža i meso, pa i kosti, stvaraju se uglovi, zarezotine, čvorovi, ožiljci« (**Milan Rakić**, str. 5). A povodom Pirandelove filozofije, bolno i iracionalno je ona opet isto to još jednaput pisala: »Slučaj nema ni pameti, ni svesti, ni milosti, i on je doista sâm po sebi stalna drama ludila u životu« (**Analitički trenutci**, knj. I, str. 196).

Ali u takvoj perspektivi biće se u nebiće preobraća, i život u smrt, te se Isidora Sekulić u svom ogledu o poeziji Milana Rakića laća starога Platona i piše: »Platon je učio da filozofija nije drugo do spremanje za smrt. Poezija u našem klimatu možda je još više to. Ceo život čovekov, uostalom, to je« (str. 20).

Svuda, pa i u Gotfridu Kelerú tražeći mudrost života, Isidora Sekulić je ustvari nalazila uvek samo mudrost smrti, i ne slučajno baš aristokratske i buržujske smrti. »Aristokratski miran i ujedno buržujski pragmatičan, i u patriotizmu, i u religiji, i u umetnosti, pisala je ona, Keler je životom i delom podvlačio ovo: sve dešavanje u svetu detalj je jedne tako ogromne i dubokomislene celine, da ništa ne može biti, ili bar ne sme ostati, ni katastrofalno ni preterano bolno; život je težak, ali čovek mu mora biti gospodar i umetnik; smrt, na kraju nije onda drugo do 'zavlačenje umornog čoveka u zemlju, kao u postelju'« (Str. XVIII). I upravo to je (str. XX), ona pročitala u Kelerovim stihovima o životu tj. ustvari o nesreći, o smrti:

Poznajem te, nesreće, skroz
i skroz,
Vidim svaki prsten na tvom
lancu,
Ti imaš razum, jasna si do čuda,
Kao da mislilac te smišlja
i sređuje.

Svoje shvatanje smrti upravo kao odgonetku života je Isidora Sekulić, izgleda, najjasnije formulisala povodom smrti Puškinove pišući: »Ranjen je Puškin u trbuh i mučio se dva dana pri svesti. Šta je bilo u toj svesti? Verovatno proste misli i reči: na prekrstu života i smrti, smrt je jača. Na ustima je ono ćutanje koje sve u ovom svetu razume i oprašta« (**Puškin**, 1937, str. 20).

A to ćutanje, koje je razumevanje i praštanje, jeste onaj Puškinov »testamenat« i »program«, onaj »plemeniti lek« za koji ona u poslednjoj rečenici ogleda o Puškinu veli da je: »plemenit, blag, lekovit za onaj velik i darovit narod ruski, kojem ipak, kao svima nama Slovenima, još treba blagosti i plemenitog leka« (str. 22).

Ali, iako još uvek »plemenita« i »gospotska«, paganska je to i svetovna reč koja je u nje nastala tek 1937 pod uticajem Gorkog i Sovjetskog Saveza; a sasvim suprotna onoj iz 1922, kad je Isidora Sekulić u predgovoru Zjenjkovskijevih **Ruskih mislilaca i Evrope** proricala: »Da će celo ovo naše veliko i slavno i zasluženo vreme prosto odneti đavo. Baš kao što ruska misao već odavno oseća da će celu civilizaciju evropskog Zapada — politiku, ekonomiju i moral — prosto odneti đavo« (str. III), i kad je kao rešenje mesijanski očekivala boga i na kraju predgovora pisala: »Okrećemo se po belom svetu, i u zalud, uzalud avaj, tražimo onog čoveka pred kojim ćemo do zemlje pognuti glavu. Nema čoveka! I nema nijednog grada u kome se može stanovati! Svaki je od nas u svojoj ćeliji sâm, i ne poznaje nikog do jednoga Boga! 'Maran atha!' ('Gospod će doći'), — pozdravljali se stari Sirci u vreme pravog hrišćanstva. 'Maran atha!' — pozdravlja ruska misao kulturu Zapadne Evrope« (str. V). Ali tu je bila reč o onoj misli ruske izbegličke mesijanske mistike, koja je Isidoru Sekulić u to vreme opijala, zanosila i tešila, a ona je, makar i formalno sa našim vremenom i svetom.

I kad je životvoran dah Narodne revolucije prošao našom zemljom i kad je rad uzeo vlast u svoje ruke, Isidorino »gospotsko siromaštvo« vrlo smelo je nastupilo na skupštini 1945, koja je obnavljala Maticu srpsku, i pre svega postavilo: »Velika ustanova treba da ima velik i otmen život« (str. 21), i sasvim uzaludno gospotski pred svojim zavičajem postavilo: »I kad budeš (zavičaju) zapovedio red, oblike, i zabranjenosti, ne zaboravi zabraniti: samovolju, svađe, dekoracije, i rad koji hoće da bude vlast« (str. 22). Ali je, s druge strane, protivurečno i tačno sirotinjski osećala, želela i vatreno o budućem kolektivnom životu govorila: »Za veliki život treba strast i vrelina kolektiva« (str. 21).

Nastavak na 7 strani

„BELO POLJE“ ISIDORE SEKULIĆ

Gustav KRKLEC

Isidora Sekulić (fotografija iz 1926 g., svojina G. Krkleca)

U maksimirskom perivoju, još za vrijeme Prvog svjetskog rata, s pokojnim A. B. Šimićem, čitao sam one požutjele stranice o padanju lišća po malim ostrvima Oslofjura, o onim šarenim spiralama „obolelog zelenila" i mirisu vlage — stranice iz Isidorina putopisa „Pinija. Nisam se iznenadio, kad mi je skoro nakon toga, ravno prije četrdeset godina, prvi put u životu ilegalno prešao Savu, i prvi put se našao u još okupiranom Beogradu, posjetio sam autora tih požutjelih stranica o žutom lišću, kao zbunjeni maturant, sa dubokim poštovanjem, gorljivom radoznalošću i nevjerovatnom, nikad kasnije u tolikoj mjeri ponovljenom tremom. Ne sjećam se točno, jer tada nisam poznavao Beograd, ulice, ali pamtim da se nalazila negdje u pravcu groblja (možda i Grobljanska). No Isidore Sekulić i njena stana, hodnika, predsoblja i radne sobe sjećam se kao da je to bilo prije četiri godine, a ne prije četiri decenija. Nisam se iznenadio, kad mi je ponudila da sjednem na starinski otoman višnjeve boje, njenom pojavom. Naprotiv, kao da sam prepoznao u njoj nedavnu poznanicu. Bila je ,naime, posve nalik na „gospođicu Nedićevu", lice iz njene pripovjetke, što je tog ljeta, juna 1918, bila objavljena u zagrebačkom časopisu „Književni Jug". Kao i „Gospođica Nedićeva" Isidora Sekulić nije bila „obično stvorenje". Ta mlada žena „s nekom osobitom čednošću", sa „svenutim, ukočenim mirnim ustima" stajala je preda mnom i smješkala se, ne usnama, već nekom unutarnjom, pomalo blagom, a pomalo i ironičnom, poetskom osjetljivošću, punom intelektualne senzibilnosti, prigušenog ponosa i one mirne svjetlosti, koja i „ruševine ulepšava". Znam da je bila riječ o skorom oslobođenju, o procvatu života i duhovnom poletu nakon rata, ali pamtim i njene reske primjedbe na račun Skerlića, koji je „ponekad pucao i tamo gde nema šta da se ubije". Žao mi je i danas, što je moj napis o toj posjeti zaplijenila K. u. K. cenzura. No i tada mi je već bilo jasno, da u njenoj duši postoji „vrsta zaveta", da je ona „kandioce jedno, koje ima dušu samo zato da uživa u tome što gori", da u njenoj duši postoji ono „belo polje" na kome „umetnost razvija zastavu pobede nad životom". A kad smo se ponovo sreli, već kao „stari znanci", nakon mnogih susreta, razgovora, izmjena pisama i sitnih nesporazuma, ostali smo, ako tako smijem reći, odani prijatelji. Izgrdila me, doduše, strašno, kad sam joj čestitao osamdesetogodišnjicu, ali mi je i za uzvrat na pozdrav iz Devina (Duineser Elegien) još nedavno poslala krasne reprodukcije starih talijanskih majstora, što ih je, prilikom nekog davnog putovanja, donijela iz Firenze. Pročitao sam da je spalila svu svoju korespondenciju, i to me obavezuje da se u ovom kratkom zapisu pred ponovni put u Devin ne pozovem na njeno posljednje pismo. Pročitao sam u njemu asketski stibiliziranu izjavu, da nikome ništa nije ostala dužna, i to me, opet, obavezuje da se upitam koliko smo svi mi ostali dužni njoj. A „Gospođica Nedićeva"? Negdje u pripovijetci „Đakon bogorodičine crkve" stoji: „Ali, ljudi kao ljudi, nisu bili u stanju zamisliti dugačku putanju, po kojoj sama samcita, s ćemanetom u ruci, gospođica Nedićeva ide u susret starosti i smrti".

Umrla je Isidora Sekulić, ali i uprkos smrti ostala — neumrla!

* *

»UGOVOR SA ĐAVOLOM« — Isidorini otpori okupaciji —

Božidar KOVAČEVIĆ

Isidora Sekulić provela je okupaciju u ovoj istoj kući u kojoj je živela do kraja života. Retko se viđala u gradu a gotovo nikog nije pohađala, ali je jednom u sedmici, čini mi se četvrtkom, primala kod svoje kuće. Nisu to bila posela sa muzikom ili čitanjem, mada se događalo da je poneko od gostiju nešto i pročitao, ali se razgovaralo slobodno a smelo. Osobito Isidora, uvek uspravna i spremna da bodri budila je nadu i potsticala na hrabrost i otpor. Nas mlađe stalno je opominjala da ništa ne pišemo po listovima, da ne govorimo na radiju, da se ne pojavljujemo na izložbama, jer, kako je jednom rekla, „održavati privid normalnog kulturnog života — a to je služenje neprijatelju i njegovim ratnim ciljevima". Njena analiza postupaka okupatora i njegovih pomagača završavala se uvek proniknjivom, oštrom osudom i predviđanjem da će biti izvršena.

U tom smislu treba posmatrati i dva njena najvažnija gesta u prvim danima okupacije, veoma teškim, jer je teror bio strašan, a nada zbog ratnih uspeha neprijatelja mala. Isidora Sekulić je tajno od nemačkih i kvislinških vlasti štampala svoje oglede, a javno odbila da potpiše „Apel srpskom narodu" uperen protiv narodno-oslobodilačke borbe.

*

U Uskočkoj ulici, iza Akademije, nalazila se jedna od onih starih, dobrih štamparija, gde su se knjige još slagale rukom. Zvala se „Mlada Srbija". Njen vlasnik, Vlada Anđelković, hrabro je otštampao, ne podnoseći nemačkoj cenzuri, četiri knjige Isidorinih ogleda koje pod malko skrivenim naslovima „Analitički trenutci i teme" (I—III) i „Zapisi" na devet stotina strana sadrže njene probrane eseje. Tu se, u vreme najžešćeg Hitlerovog bešnjenja, govori oduševljeno i slobodno o engleskoj, francuskoj i ruskoj kulturi, tu je čak i esej o Maksimu Gorkom, a kada piše o Geteu, Mocartu, Vagneru, to nimalo nije u duhu Trećeg rajha. Na knjige nije stavljen datum, ali su štampane i povezivane usred okupiranog Beograda i niko ove hiljade smelih reči i misli nije izdao neprijatelju, koji je u tom času vešao ljude o teraziske kandelabre.

Ako se tačno sećam, ova izabrana Isidorina dela štampana su svega u dvesta primeraka. „Rat je, mogu poginuti; stara sam, mogu umreti, pa želim sama da odaberem što mislim da ima neke vrednosti u mojim ogledima". Tako je otprilike rekla, kad je razdavala za uspomenu poznanicima ove knjige. (Njena se originalnost i ovom prilikom pokazala, i bilo bi veoma zanimljivo utvrditi kome je te svo je knjige razdelila. Ima biblioteka i ljudi koje je demonstrativno lišila ovih knjiga). Samo se sobom razume da je na štampanje otišla sva Isidorina uštedevina, jer je štampar isplaćen do poslednje pare, a nijedan primerak nije ni od koga naplaćen. Tako su ove Isidorine četiri knjige, idući od ruke do ruke patriota, uzdizale srca i duše za vreme okupacije, a u isto vreme nisu poslužile kao „privid kulturnog života".

*

Trinaesti avgust 1941 godine bio je jedan od teških dana za beogradske javne radnike i znatnije ljude. Tog dana, i još nekoliko za njim, razna nadleštva u Beogradu sazivala su u grupama izvesna lica i ti su se sastanci završavali potpisivanjem „Apela srpskom narodu" da se potpuno preda neprijatelju i da mu služi.

Odbijanje potpisa značilo je gubitak službe, zatvor, odvođenje u logor, bedu, pa čak i smrt. Zbog toga je samo jedan sasvim mali broj pozvanih odbio da potpiše ovaj apel. Među njima je bila i Isidora Sekulić.

Zadesio sam se u kancelariji kod jednog profesora, po nalogu Jonićeva činovnika, ali u osnovi čestita čoveka, kod koga se svraćalo da se posavetuje u teškim slučajevima. Raspravljalo se kako da se izbegne poziv i potpisivanje ovog odvratnog apela. Razgovor je prekinula Isidora koja je ušla u kancelariju oštrim korakom. Ispravivši se ona je upitala profesora gde je taj, je li to ministar Jonić, ili njegov pomoćnik, kod koga se potpisuje „ugovor sa đavolom".

Profesor se sasvim površno znao sa Isidorom i trebalo je videti toga jadnoga čoveka i njegovu muku da se snađe posle prvoga zaprepašćenja. Mislim da se do kraja života nije povratio od toga susreta. Isidora nije tražila načina kako će sa što manje opasnosti izbeći potpisivanje apela; ona je tražila sazivača da se sa njim uhvati u koštac i da ga dozove pameti. I odmah je otišla „na lice mesta" da se i uhvati u taj koštac.

Njen odlučni otpor ohrabrio je još nekoliko pisaca i drugih javnih radnika, pa su, poneseni Isidorinom hrabrošću, i oni odbili da stave svoje ime. Isidorine reči, kao blesak munje, osvetlile su tamu u koju je teror bio uronio naše ljude. Bilo je jasno da je ovo bio „čas kad mreti treba", ali obraza ne dati.

* *

DAROVITOST I DISCIPLINA

Branislav MILJKOVIĆ

Isidora Sekulić umrla je zašav u osamdesete u punoj stvaralačkoj aktivnosti, bolesna, umorna, sa željama i planovima; kao da se paštila da je uvek sa osećanjem nekog zadatka. Volela je da je pozivaju na mobu, da tačno ispuni svoju obavezu, ma i s naporom, bolesna. Nikad da samo otalja, već da jasno i puno rekne što misli da valja reći. Svi koji su ikad bili sa njom u nekoj saradnji, u Srpskoj književnoj zadruzi, u Institutu za književnost Akademije nauka, u redakciji časopisa, po ustanovama i različitim sastancima, svuda gde je prihvatila da vodi ili sudeluje, sećaju se njene tačnosti, pažljivosti da prati i sasluša, volje da posluje. Kada bi obećala da o roku preda svoj deo na kakvom zajedničkom poslu, drugom nekom koji zadocni dešavalo se da na svoje izvinjavanje što je zadocnio dobije odgovor da je samo Isidora Sekulić tačno donela svoj udeo. Uvek na vreme.

Kod te uvek usamljene žene, sa strasnim interesovanjem i vrlo oštrom inteligencijom spojilo se to osećanje dužnosti i disciplina u radu. Zato je od mladosti stekla, do poslednjih dana svoga dugog života stalno sticala, neobičnim pamćenjem čuvala, bogatu eruditiju. Tako su trud i rad pomogli i njenim retkim darovima da još u mladosti savlada jezik, da stvori naročiti izraz, svoj, koji je iznenađivao savremenike svežinom, — bilo kad priča sećanja iz detinjstva, ili opisuje glavobolju, ili rečima hoće da izrazi Grigovu muziku. Pa — što je retkost — i posle pola stoleća, pred njenu smrt, kada je, u nizu članaka, mlađih i najmlađih, stajao i njen prilog, i nove njene savremenike iznenađivala je njena jasna, nervozna ali ukroćena, oštra, ritmična, uvek sveža proza, sa neočekivanim poređenjem, čudnom slikom, otsečnim sudom.

Trebaće mnogo truda da se skupi, pa prati i razmatra njeno delo u celini, decenijama hranjeno radoznalim, svestranim udubljivanjima u mnoge probleme, umetničke pre svega, i druženjima i iskustvima sa ljudima, koje je volela da ispituje i meri; da se povezuju njeni mnogobrojni, svud rastureni fragmenti; da se umotre razvojne etape, moralna dijalektika dela u celini. Ono je prebogato. Biće na naročit način blagodaran ovaj posao, jer je Isidora Sekulić silno sa osećala sa vremenom i ljudima, duboko osećala neminovna menjanja. Bila je vanredno osetljiv saputnik, smeo da izrekne svoju misao i presudu. Njena reakcija je bila subjektivna, kao i njen živi stil. I kad je pravila umetnička dela, sinteze o pojedincima i pokretima, ona karaktere nije puštala da samostalno udu u akcije, nije mogla da ih ispusti iz svojih ruku. Zato je njeno svedočanstvo živopisno, puno, trajanjem dugo, neophodno za razumevanje našeg kulturnog života u prvoj polovini XX veka, i značajna su njena tumačenja, — u mnogim esejima, studijama, putopisima, pripovestima, hronikama, zapisima. Za neke naše pojave ona je ostala skoro usamljen hroničar. Koliko Beograd, koji je Isidora Sekulić umela mnogo da voli, duguje njoj za jedan niz vanrednih slika, prizora, „zapisa", koji ga otkrivaju, pokazuju: Beograd iz obeju okupacija, iz vremena mira, pa iz ovih dana kada je kao starica svojim umornim očima umela da jasno vidi pravce i suštinu novih kretanja. — Posebni su, veliki su njeni doprinosi našem jeziku, našoj književnoj i opštoj kulturi.

Mnogo je radila, mnogo ostvarila, jer je stalno htela da saznaje, što više da uhvati. U jednoj potresnoj molitvi ispovedala se: „San, hranu, dokolicu, počinak, sve sam sebi uskraćivala, i uskraćujem, Gospode. Ali sve to, i sve sposobnosti, i sav rad robijaški stalan i jednolik, ne preobražavaju me dosta". Umujući jednom o malom narodu, napisala je da umetnici malih naroda, na obuci kod velikih naroda, ne mogu „svršiti školu" do kraja... Isidora Sekulić je, uskraćujući sebi san i dokolice, trudom i disciplinom razvila svoje darove, svršila do kraja tu školu. nevazilazila učitelje.

Isidorino prvo službovanje

Kao ispitana učiteljica „za više narodne i građanske škole" Isidora zauzima svoje prvo mesto u Pančevu decembra 1897 i to u Srpskoj Višoj devojačkoj školi. Pored novosadske najstarijem zavodu Austrougarske, osnovanom 1874, za srednje obrazovanje srpskih žena. Na toj školi ona službuje blizu devet godina sve do proleća 1906.

Već na prvim nastavničkim sednicama nalazimo Isidoru kao perovođu-sekretara. A od 1901/2, odlaskom školskog upravitelja Mandrovića za zamenika eparhisko-školskog referenta temišvarsko-vršačkog, Isidora postaje na školi prva žena-upravitelj.

Pošto je na peštanskom pedagogijumu završila grupu matematike i prirodnih nauka, prema jednom rasporedu gradiva s njenim potpisom vidimo da u školi predaje matematiku svim razredima, a u višim fiziku, hemiju, mineralogiju i geografiju.

Prema pričanju poslednjih, živih savremenika Isidora je važila kao nastavnik s odličnom metodom rada a odlikovala se, još u to svoje najmlađe doba, strašću za knjigama, koje je čitala gde god je stigla. Inače je od palanke otskakala izvesnim osobenjaštvom, a na mesnu mladež uticala slobodoumnim idejama.

Kao upravitelj Isidora, shodno dužnosti, šalje Visokom školskom savetu u Karlovcima na kraju godine radni izveštaj, čiji koncept nalazimo u školskoj arhivi. Zalaže se, takođe, oko priređivanja redovne godišnje besede i za svoj „trud i zauzimanje" od Crkvenog odbora dobija pismeno priznanje. Stara se za potporu siromašnih đaka škole kako svedoči jedan od arhivskih spisa. A uzima vidnog učešća i u proslavi dvadesetpetogodišnjeg jubileja škole.

Iz ovoga najranijeg, mladalačkog životnoga perioda naše eminentne književnice besumnje su najzanimljiviji njeni literarni počeci, izraženi u obliku uvodnika na godišnjim izveštajima 1901/2 i 1902/3. Dok su dotadanji uvodnici obuhvatali svega dve tri strane, njeni se protežu na nekih triestak, što je veoma karakteristično s obzirom na Isidorino buduće opredeljenje. Naslov prvom uvodniku je: „O SREĆI". Moto: Virtus semiterna est. Nemo feliks nici bonus. A glavno mu obeležje: hrišćanska glorifikacija smernosti i dobrote. Obilujući citatima iz narodne pesme i biblije on već tada ukazuje na buduću veliku erudiciju Isidorinu.

Idući uvodnik „ZA ŽIVOT" daleko je napredniji i borbeniji kao za ono vreme vrlo smeli protest protiv nazadnoga odnosa našega naroda prema ženi. Pozivajući se na Bebela, koji otvara ženi i parlament, Isidora se u članku kritički osvrće na naše srozavanje žene isključivo na domaćicu i majku.

Nažalost, već u toku devetstotre će Isidora poboljeva, da uskoro kod nje plućni katar sasvim preuzme maha. Uprkos dobijenog jednogodišnjeg otsustva ona i dalje predaje na školi, ali se njeno bolesno stanje odražava na pritužbama učenica roditeljima o čemu jedan školski spis referiše visokom forumu u Karlovcima. Najzad, po komisiskom pregledu mesnih lekara dr Jovanovića i Todorovića Isidora napušta zbog bolesti trajno školu marta 1906 godine. Prijateljske veze s Pančevom, međutim, održava još dugo kasnije.

Olga Srdanović-Barać

Život izboren rečima

»SVE JE REČENO. VI ŠTO ME OPLAKUJETE, STOJTE PRAVO!
DOBRA ZEMLJA NAKNADA ĆE MI BITI ZA DRAGOCENI ŽIVOT.
VRLINI SE I NEBO OTVARA; BIĆU ZAR DOSTOJNA
DA KOSTI MOJE, S PREDAČKIM, DOĐU U OBLAST ČASTI«.

(Stihovi Propercija; citirala Isidora Sekulić u eseju o ovom rimskom elegičaru)

Koračajući mislima za lijesom

Kad nas neko zauvijek napusti, sa čijim smo se imenom još iz mladih dana srasli kroz knjigu i svijetlu umjetničku riječ, čini nam se danas da sa sobom odnosi i jedan dio nas. Nekada, mojoj gimnazijskoj generaciji „Pisma iz Norveške" bila su otkrovenje i njihov autor postao je naš saputnik kroz život, blizak i poštovan. Zato, misao na Isidoru Sekulić nerazdvojno mi nameće sjećanje na mlade dane kad se u život gledalo sa mnogo više zanosa kroz koji smo se formirali za budućnost.

Sjećam se, jedne godine poslije Prvog svjetskog rata posjetila je Mostar. Posjetila je moguće uspomenu na nekadašnji mostarski literarni kružok. Tada sam je vidio prvi put. Drugi put, kad sam bio prisutan u nekom društvu gdje je ona rekla, ako sam dobro zapamtio, da su Turci minuli Balkanom kao oblak, ja sam rekao: ostavili su nam barem mostove koji nas danas spajaju. Pa i život Isidore Sekulić minuo je kao oblak, kao što mine i svaki život, ali je i njeno djelo ostalo kao most koji će spajati generacije misaonošću i ljubavlju za svoje rodno. Hamza Humo

Čuje se samo spavač

Hoću li kazati reč od koje vetar skuplja reči pod pazuhom
ili trava bruj koraka prosipa po svome nabranom čelu?
Čuje se samo spavač — noć na gradskoj kaldrmi
kako oči prozora okreće upaljenom neonu.
Iz dubine izvire poneko zvono sećanja,
zaklati se namah u našem nedogiednom snu.
Prisećamo se ptice kao svake neoprezne tajne
i imitiramo sebe kad smo bili dobri i mali — kao kukurek.
Ja se oblačim sećanjem kao pejzaž sutonom,
pevušim neku pesmu od koje se uokolo mreste brige,
od koje i senke dobijaju noge i silaze u hodnik neošišanog glasa.
Glas ima svoje zvono koje poziva ruke na uzbunu,
koje poziva korak šumi u hodočašće.
Glas ima nešto nalik na male vodopade,
na kosu žene, na ukrštene ruke poljupca.
On u galopu ide — prate ga budne barke čula,
prati ga suton na konju od šume,
prate ga uspomene sa reverom od nenadoknadenih godina.
Ja sam u sobi sam — sa pamćenjem na mnoge oproštaje,
ja sam u sobi sam — branim se rezignacijom od ajkula mraka,
pijem iz flaša konjak — stavljam na nišan oblike dodeljenih uvreda.
Napolju je mrak. I kaldrma.
Tek poneki pijanac kome je violina uronila u potiljak,
šara kredom stopala uski uličnl trotoar.
Zastane pred svakom kućom — kao da su u njima sačuvana sećanja
Nešto prozbori — plik plovke lepi se za gvozdene kapije
što su u njemu senkama i zvezdama uštirkane.
Ja se primičem vitrini — naspem još jedan deci ljutog pića,
nemarno zavežem kravatu, protrljam umorne oči
i niz stepenište zgrade počnem sejati korake.
Susedi se bune — ni sam više ne znam šta čine.
Možda me sažaljevaju jer bejah iskren kao park,
nagao kao reka što odlazi sa šljunkom jecaja negde u muklinu.
Sišao sam na ulicu — ja borac u ratnoj opremi,
ja dečak — ne sećam se više koliko mi je godina.
Drugi ja koji se u meni nastanio — kaza mi da sam civil,
poklonjen sebi da se prisećam rovova i zemunica.
Po ulicama nema nikog. Tek poneki ugao i poneki milicioner.
Jedan drugog muče od sumraka do zore,
samo ugao sme da zaspi toneć vidljivo pod kupolu hodajućih utaha
Ja ih razminem i podem u bife gde stolice ne umeju da se umaraju
i gde su ljudi zarasli u bradu onespokojene nirvane.

Žarko Đurović

Odricanje i rad

(Iz razgovora s Isidorom Sekulić)

Grozdana OLUJIĆ-LEŠIĆ

Ima nečeg neobičnog, strasno doslednog i izuzetnog u književnom stvaralaštvu i životu Isidore Sekulić, velikog apostola samoće, ćutanja i rada, čije je ime već odavno prestalo da se vezuje za ovo ili ono njeno delo, za ovu ili onu izgovorenu reč, i postalo jedna određena kategorija, jedan određen pojam koji i samim svojim zvukom sugerira jedan izuzetan i za naše prilike neuobičajen kvalitet.

Dugo sam pokušavala da saznam šta je to. Tragajući kroz vibrantne, duboke i u najvećoj meri s v o j e stranice njene „Hronike palanačkog groblja", „Zapisa", „Analitičkih trenutaka i tema", „Pisama iz Norveške" i „Saputnika" došla sam do izvesnih shvatanja života i sveta ove velike književnice, ali, njihov suštinski lik uobličio se tek pri susretu s Isidorom Sekulić, tim najbudnijim i najskromnijim radnikom naše kulture.

Ne sećam se više šta su bili s p o l j a š n j i razlozi za taj susret. Za onu izvanrednu i ne mnogo simpatičnu radoznalost kojom mi često kucamo na prozorčiće tuđih duša. U n u t r a š n j e znam. Bila je to ona, upravo neizbežna potreba da od nekog koji je čitavog života tragao za istinom i smislom života, saznam ima li razloga da se traga i da se običnom, malom životu i sitnim njegovim radostima ili tugama suprotstavi lutanje za nečim svakako velikim, ali često nerešivim i nedostižnim.

— Šta ste došli da vidite? — pita me velika umetnica svojim kosim i strogim zelenim očima ispod bogatog naviljka sede kose. — Jednu staru ženu, jednog čudaka, šta li?

— Ne, jednu veliku ženu — htela bih da joj kažem — jednu zaista veliku ženu.

Ali, ćutim. Sećam se reči gospa Nole (jedne projekcije shvatanja i merila Isidore Sekulić, svakako) i ćutim. Plašim se da bi posle neke ishitrene i možda neobavezne reči, Isidora Sekulić mogla da kaže: „Ne milo mi je na duši i hladno. Ti si mi kazao velike pohvale, a ja pohvale ne volim, i ne razumem dobro šta će one staroj ženi?..."

Zato objašnjavam da je i moja poseta njoj samo jedan od pokušaja da u sebi raščistim izvesne probleme. Uostalom, ne tražimo li mi u knjigama, u ljudima, u razgovorima, skoro redovno prečišćavanje svojih nesporazuma i traženja?

Pružajući tanku, ali čvrstu, od hladnoće poplavelu ruku, Isidora Sekulić kao i uvek kad nekome treba u bilo čemu da pomogne, kaže:

— Uđite.

— Ako ikada budete pisali o ovome što govorimo, a najbolje je da ne pišete ništa, pišite o svojim impresijama, o onome što ste vi saznali i osetili, ili ćutite. Ćutanje je velika stvar, verujte mi. — Ponavlja jedno od svoja tri pravila života.

Prvo je: rad.

Drugo: siromaštvo.

Treće: ćutanje.

— Da li ste uspeli da u intelektualnom radu nađete smisao svoga života? — pitam.

Isidora Sekulić nervozno prelazi rukom preko čela. Zatim se naginje napred, ispravlja nabore svoje neobično uredne haljine od mrkog štofa, gleda ozbiljno i strogo, a onda kaže:

— Na to pitanje vam neću odgovoriti. I sami, možda, shvatate zašto... Svaki čovek izgrađujući svoju kulturu, nailazi na stramputice i periode zamiranja svih intelektualnih aktivnosti, baš kao što i u procesu stvaranja civilizacije nailaze plime i oseke, usponi i padovi, da se na kraju slegne prašina i ostanu samo istinske vrednosti.

— Jedino što bih želela je da se do konačnog smirenja preda mnom ne zatvore kanali koji vode u prostrane i svetle oblasti duha.

— Moj život i moje misli vide se u onom što sam napisala — kaže. — O jednom Platonu i Properciju ne zna se ništa, a oni — žive. I od moga rada ostaće samo ono što vredi, ako nešto vredi, i ako ne naiđe neka nova katarza. Ali, ko zna? Možda će kroz dve hiljade godina sve biti zaboravljeno? Ljudi će se, kao što je jednom rekao Bajron pitati: „Da li je postojao Rim?" ili — neće. U budućim naraštajima ostaće naslagana kultura prohujalih civilizacija. Istinske vrednosti ne propadaju, ali do njih je teško doći. Potreban je disciplinovan rad. Nama baš to nedostaje. Ili, ko zna? Mi nikada nismo imali vremena da mirno izgrađujemo svoju kulturu. Ratovi, zbegovi, lutanja, razaranja i građenja na ruševinama — to je naša istorija. Pa i onda kada smo stvarali, sve je išlo vrtoglavom brzinom, slamalo je ljude. Mi nikada nismo imali više od tri generacije intelektualaca. Eto, i u mojoj porodici... Ja sam treća kolena. Nikoga više nemam. Ostala sam sama i sa mnom će sve da se završi. Možda je tako i dobro. Groblja... — govori nekim tamnim, uznemirujućim tonom.

O smrti, napisala je Isidora Sekulić svoje najproživljenije stranice. Govorila mnogo o njoj u tamnim senkama njenim koje surovo i tragično tvore neku vrstu ravnoteže sa životom. „Na prekretnici života i smrti, smrt je jača" napisala je ona da nešto kasnije doda: „Smrt je ono što održava poredak u haotičnosti". „Smrt je važna i duboka stvar" zaključuje na kraju.

— To je još jedino što mi preostaje — kaže. — Ja sam već skoro mrtva. Jedino tu — pokazuje rukom čelo — na gornjem spratu tek jedna svetiljka gori...

Ostalo je igra živaca, stalno rvanje sa sobom i svojom savešću, glavobolje. One koje su se kod nje javile zajedno sa nesanicama još u njenoj četvrtoj godini života, a kojima je ona tako često znala da suprotstavi svu vitalnost svoga duha.

„Dođe mi želja — piše u „Saputnicima" — da samoj sebi dokažem da ovaj bol nije takav da se ne može izdržati". Nešto dalje, kad fizičko slomi otpor psihičkog, ili ovo za sebe nađe drugi okvir, Isidora Sekulić će reći: „S glavoboljama se, dakle, moram izmiriti. Prolaziće dani i godine moga života, menjaće se godišnja vremena, doći će starost i smrt, i u tome i između toga, svuda glavobolja, glavobolja..."

Sumrak je kao nečujna reka preplavio sobu. Jedino se vide još krajevi nekih svetlih predmeta kao katarke u magli i belo, čvrsto lice Isidore Sekulić, uokvireno srebrnim ramom kose. Napolju huji vetar koji joj donosi glavobolje i ono bolno kljucanje u oku. Skrštenih ruku kao kakav hinduski filozof, ona gleda nekud ispred sebe.

— Mislite li da je život zaista apsurdan? — ponavljam sećajući se njene rečenice: „Bez važnosti, bez smisla i bez svetlosti valja se život pust i spor i svi smo mi u njemu bolesni, nesnosni i dosadni"...

— Mislim li da je život zaista apsurdan? — pita kao da je rečenica tek sada prodrla do njenog sluha. — Da, mislim da jeste. On može da bude lep, razdragan, ali svi smo mi u njemu užasno prolazni i izgubljeni. U svoj život sam unela puno lepote, pa ipak, sve je to apsurdno. Zašto je trebalo da se rodim? Da sam pronašla Papenov lonac, mašinu za pranje rublja, što ja nikada neću, možda bi i imalo nekakvog smisla roditi se. Ovako, čemu? Možda se to meni čini tako, jer sam se i rodila kao bolestan čovek i jer me još od četvrte godine muče glavobolje i nesanice. Dru go je biti zdrav. To su pune košarice iluzija.... Pesimisti su ljudi jače inteligencije, ali dobro je kad čovek može bar nekoliko godina da provede u optimizmu. Ja nikada nisam bila optimista ni pet minuta. Ja se života bojim gore nego lava. U svim njegovim formama ga se bojim i branim se i bežim...

— Ne čini li vam se da postoji i ljubav, jedan tihi razlog sigurnosti i spokojstva?.. — pitam, i ne znajući da ću probuditi čitavu jednu usnulu buru.

— Ljubav! — uzvikuje Isidora Sekulić jetko. — Prazna reč koja može sve da otruje i pokvari. A kad se zaista voli, kad se čitavog života voli, to vam je kao hod do vešala... Kad bi se mogla priroda života izmeniti, možda bi drukčije bilo. Ne mislim time da bismo trebali postati kenguri ili heruvimi.

O svom vremenu ne želi da govori. Uostalom, jer nije jednom rekla: „Ovaj naš dvadeseti vek nekada posle nas biće cenjen kao vek ponora: umetnost otišla u apsolutno, nauka u čudovišno".

Muči je, kao i nekada Tolstoja, užasno muči problem savesti i morala. Govori kako je nedavno čitala da su neki mladići ubili nekog čoveka samo da bi videli kako umire. Tamno nasleđe ratova i posledica jedne nesigurnosti, svakako.

— Noću, kad padne tišina i nesanica na mene — govori Isidora Sekulić svojim strasnim, tamnim glasom — nailaze pitanja, plamenim snopovima blešte. To je savest, verovatno. Dođe, stane pred mene, gleda mi u oči i govori, govori... Mora da postoji savesti u svetu! — uzvikuje strasno. — Šta je savest? Da li je savest — svest? Svakako! Cela ta naša takozvana savest ustvari je svest. Samo, koje vrste? Jaka? Slaba, osetljiva? Negovana? Zapuštena? Nije važno. Jedno je sigurno, između savesti i svesti nema granica. One su identične.

Ali, čemu priče? Sve se govori badava. Mi smo svi sami i svi gurnuti u ovu samoću — provlači se kroz njene misli lajtmotiv celog njenog života koji je ona, još u dane kad je boravila u buretu uspela da sačuva neprikosnoven i neokrnjen.

— Tako je daleko od čoveka do čoveka! — uzvikuje. Od te misli do tvrdnje: „Ja i današnji dan sreli smo se, ali se nismo ni sprijateljili ni zavoleli". I zaključka da je sve samo „prah" nije daleko. Da li je to nihilizam? Da. Pesimizam? I to. Ali od one vrste koja čoveka oslanja na samog sebe i daje ogromne, neslućene rezultate.

— Ne može se i ne sme oslanjati na tuđu pomoć — kaže strogo. — Današnji mladi ljudi isuviše zahtevaju, iako država pruža više nego što je to iko do sada učinio. To, možda, nije dobro. Tako se postaje mekušac. Treba se naviknuti na rad...

Neočekivano za samu sebe, postavljam pitanje šta misli o našoj savremenoj literaturi.

— Šta! — uzvikuje nervozno i plahovito. — O savremenicima je teško govoriti. Mnogo je novih strujanja. Tako je to... Padne nekoliko jalovih otkosa dok ne naiđe jedan plodan. Danas ima mnogo mladih, talentovanih ljudi, koji pišu. Možda oko trideset samo kod nas. Mladi naraštaji pokazuju izvanrednu smelost, radoznalost. I to je dobro! Možda bi trebalo malo više ozbiljnijeg rada, više skromnosti. Jer, tačno je rekao jedan veliki Francuz: „Talenat je tu, ali da li je tu pisac?" Naši mladi talenti ret ko poznaju jezik, a on je osnova za pisanje. Pa ipak, oni sebe nazivaju književnicima, a ne rade ništa, ili skoro ništa. Da bi se izgradio jedan talenat, potrebno je mnogo rada, mnogo lišavanja. Treba pročitati čitave tomove knjiga da bi se izgradila kultura visoka kao pagoda.

Na ormanu, po stolicama, na stolu, leže knjige i tek rasečeni časopisi. Jedan je čak iz daleke Kine. Pored Foknera i Kamija stoje tek izašle knjige Konstantinovića, Pavlovića, Lukića.

Pitam šta misli o našem savremenom romanu.

Odbija da govori. Jer, u tim romanima, kaže — „koji se jedva čitaju", nema ničega što bi moglo da zagreje ni ponese, nema drame, nema parabole koja bi mogla da dovede do uspona ili propasti, do onih tragičnih reči Vronskog: „Ja sam razvalina".

Sa mnogo zadovoljstva ponavljam njen odgovor na pitanje šta bi izabrala kada bi ponovo morala da bira svoj životni put.

— Isto! — odgovorila je. — Nekad sam htela da budem baštovan, ali nisam postala. Kuda će se usmeriti detinje sposobnosti mnogo zavisi od porodice. Porodica je osnov. Ona udara pečat na celokupni kasniji život čovekov. U našoj kući se mnogo čitalo. Otac je bio veoma kulturan čovek, i ako sam postigla nešto u oblasti kulture, u najvećoj meri imam da zahvalim njemu. Kasnije sam samo nastavila sa onim što je on ukorenio u meni — čitanjem. Da bi čovek postao bar iole kulturan, potrebno je mnogo raditi i mnogo se lišavati. Intelektualni rad traži celog čoveka. Pa ipak, kakvo zadovoljstvo opštiti sa najvećim umovima čovečanstva i razumeti ih... — govori tiho, očigledno zamorena.

Ne pitam više ništa. Odgovor onog za čim sam išla, problema žene i ispunjenja njenog životnog smisla kroz intelektualni rad je tu.

Lagano nailazi noć i ono vreme „kad čovek stari", kad nailaze pitanja savesti i srca, kad je čovek sam sa sobom, bolan, tragičan i velik.

Poslednji dani Isidore Sekulić

Siniša PAUNOVIĆ

Isidora Sekulić ustvari nije ni imala svojih poslednjih dana, jer nije imala nikad zdravlja; i najraniji dani njena života ličili su, i njoj i drugima, na poslednje, a ipak ona je živela i živeće trajno kroz svoje značajno delo.

„Ne sećam se da sam ijednoga dana bila potpuno fizički zdrava! Ali mi je zato razum uvek bio budan i svež, i zdrav. Ovo gore, gornji sprat, bilo mi je vazda svetlo i osvetljeno!"

Celog života bolesna, celoga života je bila i žedna znanja, i do poslednjih nedelja borila se da joj svi dani liče na one, koje ona jedino voli i priznaje za prve i poslednje: sa knjigom i nad knjigom!

„Čudite se što su mi tolike knjige rasturene po odmorištu, stolu i stolicama. Dobila sam ih ovih dana od jednog stranca, sedam odjednom, i sedam ih odjednom čitam; mada se ne osećam već nekoliko dana dobro!..."

I ti dani ličili su do smrti jedni na druge. Može se reći sa lektirom, i stvarajući ih sama l e k t i r e — za druge, slušala je otkucaje svoga nemirnog srca, koje se nikad nije moglo zajaziti nikakvim znanjem ovoga sveta i umrlo je žedno znanja i lepote.

Kad je izišao jedan od njenih poslednjih napisa u dnevnoj štampi u vezi s Kongresom omladine po onome što je napisala, i kako je ona to napisala, za taj pozdrav miroljubivoj omladini celog čovečanstva, s pravom je rečeno da ga je napisala najmlađa omladinka nove Jugoslavije — Isidora Sekulić! Jer njen duh je bio uvek mlad i ostao i posle nje mlad, da živi i pokoljenja podmlađuje.

A poslednje nedelje njena života to su časovi najgrozničavija rada, kao da je pred sobom imala čitav vek. Bila je na nogama, radila, čitala, pisala, borila se sa svojim najvećim, i valjda jedinim istinskim neprijateljem u životu — slabim zdravljem, i dalje živo osluškivala život i njegove otkucaje svim svojim čulima svoje poslovične radoznalosti i energije.

Pa i u dane kad je bilo jasno, čak i njoj, da se životna staza ipak sužava, i da će se možda danassutra završiti negde tamo, kao i sve staze života, u *nepoznato*, kako bi ona to rekla, ona se ponašala kao da će se sa svim tim ljudima s kojima govori o „saldiranju" svojih životnih računa, već sutradan, opet, na istom mestu, sresti i opet o svemu i svačemu, po starom, razgovarati i davati svoje manjeviše uvek originalne i oštroumne sudove, koji su se teško zaboravljali...

Kuća Isidore Sekulić bila je neka vrsta malog književnog salona godinama, možda i pola veka. Pre rata dani su bili određivani i društvo „birano", posle rata nije bilo utvrđivanja dana, ali baš zato možda je retko kad ova ćutljiva prizemna kućica pri kraju Pelagićeve ulice na Senjaku, u Beogradu (koja inače nije bila njena svojina) bila bez posetilaca. Ponekad bilo je tu i po nekoliko „slušalaca", diskutanata, poštovalaca, radoznalaca, a ne jednom i snobova. Sa nekim je ostajala satima, neke je ispraćala već posle nekoliko rečenica, čak i kad bi prethodno sa njima i zakazivala sastanke. Ali sa svima je razgovarala otvoreno, bez rukavica, ne jednom i vrlo uočljivo, tako da su im posle toga morale satima „goreti uši", svejedno da li su njene reči bile na mestu, ili su rečene u trenucima nervoze i njene večite glavobolje.

Jednu nametljivu „studentkinju književnosti", koja joj se javila telefonom i zamolila da je primi samo da je upozna, a posle se pretstavila kao „saradnik nekog omladinskog organa, koji bi da piše o životu velikih ljudi" izbacila je fizički napolje. Nešto slično učinila je i s jednim sveštenikom, koji je htao da joj „podvali u molitvama". Naime, došao je da „sveti vodicu" pred Uskrs i promrmljao nekoliko rečenica u vidu obreda (to je bio neki sveštenik koji je zamenjivao inače njenog stalnog paroha), pa pružio ruku. Ona koja je kao prečanski đak znala sve „tropare" i „časlovce" naizust, volela ih kao što je do smrti govorila, ne iz nekih religioznih pobuda, već kao običaj svojih praotaca, pobesnela je skoro, dreknula na „prevaranta", bacila mu „platu" u lice za ono što je izmrmljao, izjurila ga napolje i onda sama dovršila obred.

Njen dom imao je nekoliko odeljenja, malih i ne mnogo svetlih, bio je uvek pun knjiga, slika, dotrajalog ali ne nepraktičnog nameštaja, u njemu je ona živela već dvadesetak godina potpuno sama, sama stanovala, sama najveći deo kućnih poslova obavljala, pa čak dugo sama i svoje cveće, u baštici pred kućom održavala. Za one najgrublje poslove imala je dugogodišnjeg „kućnog pomoćnika" svoga Samija, Šiptara. On bi posvršavao svoje poslove za nekoliko časova, ćutljiv kao i njegova „poslodavka" i ćuteći odlazio, da se opet sutradan vrati i započne nove poslove. Njeni susedi videli su je ne jednom u kasne sati za stolom, a u rane časove po kući i oko kuće. Njena, nekada prava figura, pritiskana godinama i bolešću, snižavala se, krivila levo desno, ali se do poslednjeg časa otimala da hoda uspravno i da ne izgleda bespomoćna. Samo, kako su godine odmicale, a zdravlje malo po malo sve više uznemiravalo i ometalo i rad u kući i na književnosti, od 1952 navraćala joj je dva puta nedeljno, u određene dane, u svojstvu domaćeg lekara, njena bivša učenica, doktor Jelena Pavlović. Ali, kako je sama Isidora u šali govorila, najmila ju je više kao „grobara", kao „kandilara", koji ima da vidi kad počne „sveća da se gasi", nego da je leči. I zaista, nikad ne bi sa njom razgovarala o bolesti, nije davala da joj se meri temperatura, još manje pritisak. Verovala je da će živeti dotle dok njena „snaga ima snage" da se izbori sa onim „što dolazi odnekud u naš organizam, da nas završi, okonča onde gde smo, ko zna kakvim slučajem, došli da svoje otstojimo, kao i sve ostalo što se rađa i umire ostavljajući za sobom svetao ili ružan trag."

Kad bi joj lekar govorio da ima visok pritisak, tvrdila je da je i u ranoj mladosti imala normalan pritisak — 200 otkucaja. Za lekove nije htela ni da čuje skoro nikad. Inače hranila se kao i uvek, i najčešće čajem i sličnom lakom hranom: mlekom, a u poslednje vreme i „supom iz kese", kako je nazivala „Argo" supu.

Posle poznate njene bolesti s očima, kad je morala biti prenesena i u sanatorijum i podvrgnuta i izvesnoj operaciji, pre nekoliko godina, prvi put je ponovo ozbiljnije obolela pre dve godine — od gripa, i s mukom pristala da ostane dva-tri dana u postelji. Tada ju je njen domaći lekar jedva nagnao da spava „pod kontrolom", to jest, da lekar ostane i preko noći pored nje.

Čim se pridigla, nastavila je život po starom, da spava malo, najviše tri sata, da radi i čita mnogo, ponekad i po „tuce" knjiga u istom danu. A i kad legne, pa ne uspe da zaspi od glavobolje, diže se, o- blači se potpuno, i tek onda počne da radi ili čita, i to uvek samo za stolom.

„Činim to iz poštovanja prema knjizi. Knjige se ne mogu uživati ležeći":

Kad bi se razbolela, nikad nije htela da uzme besplatno lekove, mada je bila osiguranik. Nije lako primala ni druge „darove", ako ih nije svojim rukama i svojim mozgom zaradila. Što se tiče novca, imala je prema njemu, kako je ne jednom izjavljivala, otkad zna za sebe, skoro neku vrstu alergije, pa i u poslednjoj bolesti.

„Treba mi samo onoliko koliko da živim i da nikom ne ostanem dužna..."

U utorak, 1 aprila, u 13 i 30 časova, dr. Pavlović došla je da je obiđe kao i obično. Bolje reći da otsedi kraj njene postelje razgovarajući o svemu i svačemu samo ne o bolesti. Zatekla je lako gripoznu sa malim nesvesticama i glavoboljom. Ni ovoga puta nije htela da čuje za toplomer i postelju.

„Temperatura se meri čoveku kad ima dvadeset godina. Ako moj organizam opet hoće da se bori, neka se bori, i neka i ovoga puta pobedi onoga ko hoće da me uništi. A ako neće, neka mu je, vreme je inače da idem!..."

U sredu je jedva pristala na toplomer: temperatura 38. Vajkala se da će i ova boljka sama proći. U četvrtak oko 3 časa jedva je uspela da otvori vrata lekarki i umalo nije pala, vraćajući se u postelju. Bila je u spavaćici, što je bio redak slučaj da nekoga dočekuje tako odevena. Temperatura je bila 39 sa 4. Kuća je bila nespremljena, što je takođe bilo neobično za ovaj inače vazda uredan dom. Tepisi, koje je Sami, kao i uvek, jednom u mesecu istresao i savijene ostavljao sa strane, da ih ona, posle sama razastre, kako hoće i voli, stajali su nerazvijeni. Muku je mučila lekarka da ubedi bolesnicu da tepihe i spremanje kuće treba prepustiti njoj. Pomenula je bolnicu i predložila da se pozove milosrdna sestra, da se nađe pored nje.

„Tepihe možete razastrti, da se ne spoticemo preko njih, ali što se tiče milosrdne sestre i bolnice, to možete učiniti kad izgubim svest. Hoću da umrem bez ičije pomoći, u svojoj kući. Ne treba mi bolnica. Samo mi nemojte dirati hartije u mašini i oko mašine, jer posle neću znati gde sam stala... (reč je bila o njenom poslednjem članku, upravo eseju „O radu", koji je pisala za Radio Beograd).

A onda se dugo žalila na Samija, koji je eto, pošao i ovoga proleća za svoj praznik u vilajet a njoj ostavio svoga sinčića koji ničemu nije vičan.

Od pola četiri popodne do osam uveče lekarka je ostala kod nje, a tada je stigla milosrdna sestra Crvenog krsta, devetnaestogodišnja devojka Milica Srnović, koja je tek pre nekoliko meseci počela svoju nudilјsku karijeru. Ona je došla po telefonskom pozivu dr. Pavlović, i po redu svoga dežurstva. Kao što sama kaže nikad dotle nije čula za ime Isidore Sekulić. Doktorka Pavlović joj je dala prva obaveštenja. Naročito joj je govorila o njenoj ćudi. Rekla joj je da bolesnica „nikad nije volela mnogo da razgovara sa ženama", pa zato i ona ne treba da joj bude niukom pogledu na dosadi. Da odgovara kad je nešto pita i do motri na njeno zdravlje.

Bolesnicu je zatekla u njenoj spavaćoj sobi, bila je tek ustala i sedela na krevetu. Pozdravila se samo kratko i posle je upitala kako je tako brzo došla.

„Ako vam nešto bude zatrebalo, nemojte ustajati, ja ću vam doneti!" — rekla joj je bolničarka.

Bolesnica je ćutala.

Kad se doktorka udaljila, ona se digla i krenula, bez reči, u ostavu. Našla je tamo neki kolač i šolju za čaj i zamolila bolničarku da skuva čaj za obe. Zajedno su popile čaj, ćuteći.

— Sad možete, sestro, ići da se odmorite. Evo vam ćebe, nemojte da se trudite, nije meni ništa. Proći će i ova moja bolest. Dajte mi samo limunadu, onu koju je doktorka spremila.

— Ja ću da vam pomognem da popijete limunadu — rekla joj je bolničarka pružajući joj čašu.

— Ne, ne, ja sam još u stanju, ja još mogu! — skoro je viknula.

Bolničarka nije legla, a bolesnica je upola spavala. Za to vreme vrlo često bacala je sa sebe pokrivač, što je bio znak da joj se temperatura povećava.

Negde oko pola noći, kad, izgleda, nije mogla da zaspi javila se prvi put:

— Dajte mi današnje novine — „Politiku" — i počela je da prelistava od prve do poslednje stranice, čitajući, verovatno, samo naslove. Onda je neko vreme tako stajala zamišljena pred novinama, a zatim počela da drema. Uzoru negde oko četiri časa zaspala je s novinama kraj sebe.

Sutradan je osvanuo lep dan.

— Otvorite prozore, molim vas, da se nadišem malo čista vazduha! — rekla je i uzela neki nemački časopis, ali je i njega brzo ostavila.

Bolničarka je onda htela da u spremi kuću, ali joj domaćica nije dala.

— Ostavite to mome Šiptaru, a vi skuvajte čaj i uzmite još od onog kolača.

Ona je uzela samo nekoliko gutljaja čaja i opet zadremala. U tom stanju zatekao ju je i Samijev sin oko sedam časova, i uzalud čekao još čitav čas da dobije uobičajena „naređenja".

Oko pola osam zamolila je bolničarku da joj pronađe adresu Mirjane Rodić, saradnika Radio Beograda, sa kojom je bila zakazala za danas sastanak, da bi joj predala obećani esej. S obzirom na svoju bolest, htela je sad da otkaže taj sastanak. Adresu nisu našli, tako da se Mirjana Rodić ipak pojavila u stanu oko 11 časova. Bolničarka joj je objasnila da je gospođa Sekulić bolesna, ali je ona nastojala da uđe, želeći da joj preda neke pomorandže i vitamine, koje joj je, veli, donela na poklon, pošto je znala da je bolesna.

Kad se bolesnica probudila, Mirjana Rodić joj se pretstavila. Podarila joj je pomorandže i uspela da je nagovori da popije jedan aspirin i pojede nekoliko kriški pomorandže, kojom su prilikom izmenjale nekoliko najobičnijih rečenica.

Ali neočekivano, bolesnica se javila:

— Najbolje je, gospođo, da me napustite, pošto mi nije dobro!

I Mirjana Rodić je naravno, odmah otišla.

Bolničarka je mislila da je bolesnica samo umorna, pa hoće da spava i ostavila je zato na miru duže vremena. Ali bolesnica se opet javila:

— Sestro, kazaćete mi koliko sam vam dužna za vaš trud oko mene!

— To je moja dužnost. Kad ozdravite, platićete Crvenom krstu, ako to bude trebalo.

— Kad ozdravim! Uh, zašto ste svi ljudi takvi!? Volite pare, a nemate kuraži da ih primite. Ako ja umrem, ko će vam platiti. Ne bih želela da ostanem ikome dužna. Čist račun je uvek duga ljubav.

Oko pola tri popodne došla je doktorka Pavlović. Pošto je bolesnica imala jake bolove u glavi dala joj je injekciju. Do četiri časa ležala je mirno.

U jednom trenutku obratila se ponovo bolničarki, pogledala je blago, nasmešila se i zamolila je da

Nastavak na 9 strani

Nastavak sa 8 strane

joj metne svoju ruku na čelo, kao što je to činila sama u toku noći.

— To mi prija... Je li vam dosadno, kad mi držite tako ruku na čelu?! — upitala je posle nekog vremena, držeći sama, s obe svoje ruke, sestrinu slobodnu ruku.

— O, ne!

Bolesnica se ponovo nasmešila:

— Ne volim da budem nikome na dosadi.

Ali kad su je bolovi opet pritegli, nije više pomoglo ništa, pa je morao biti potražen ponovo lekar. Temperatura je rasla.

— Doktorka, molim vas dajte mi injekciju! Imam strašne bolove.

— Molim vas, strpite se, mnogo injekcija može da škodi. Vi niste nikada bili kukavica!...

— Nisam... ali, ipak dajte mi!

Dobila je injekciju morfijuma.

Oko osam časova, usred najveće glavobolje i bolova, zamolila je bolničarku da odmah ode u kujnu i sve tamo uspremi, a naročito da prospe onu supu koju je uoči bolesti ona sebi bila sačinila pa nije stigla da je pojede.

— Ne bih htela da iko oseti makakav neprijatan miris u mojoj kući!

Posle toga bila je čitav sat mirna. Gledala je oko sebe, kao da je ispitivala da li je i oko nje sve uređeno i obrisano.

Te noći, pošto je doktorka otišla, negde oko ponoći najednom se opet digla iz postelje. Zamolila je sestru da joj ponovo metne ruku na čelo. I zatražila limunadu. Ali ni ovoga puta nije dala da joj pri uzimanju pomaže.

— Mogu ja sama da držim čašu! — prošaputala je samouverено.

Mislila je da može, ali je čaša drhtala ,jer su i njene ruke sve više drhtale. U takvom stanju sačekala je jutro. U subotu oko 7 časova bila je već u nekoj vrsti jače nesvestice, pa je u više mahova i jaukala.

— Kako se osećate, gospođo, danas? — upitala je bolničarka negde oko osam časova, želeći da joj u isto vreme kaže da je Samijev sin ponovo dolazio i tražio nova „naređenja".

Nije odgovorila. Ležala je raširenih ruku.

Bolničarka je pokušala da izmeri temperaturu, ali nije bila u stanju, pošto bolesnica nikako nije htela da savije ruke. Pravila je samo neke grimase licem kao da je govorila da samo želi da se odmori. Ali uskoro u razmacima od desetinu minute, počela je da pruža od sebe i vriske. I očigledno više nije bila pri svesti: izliv krvi u mozak!

Oko 10 časova telefon je zazvonio u dva tri maha. Javljao se nekakav svet, koji sestra nije poznavala. Hteli su, vele, da govore sa bolesnicom. A kad su čuli da joj nije dobro, nudili su da pošalju lekara. Ali lekar nije stizao iako je sestra izričito molila sve redom da ga što pre pošalju, pošto je stanje sasvim postajalo kritično.

U podne sestra je pozvala Stanicu za hitnu pomoć. U međuvremenu stigla je i dr. Pavlović. Izmerila joj je pritisak — 280. Bolesnica je hitno prenesena u bolnicu „Dr. Dragiše Mišovića" na Dedinju. Bila je u potpuno besvesnom stanju, i tako ostala sve do 19,53 časova, kada je, posle nekoliko jačih ropaca i teškog disanja, izdahnula.

Ranije, kad god bi imala jaku glavobolju, pitala bi dr. Pavlović zašto se lekari ne bore da se donese zakon koji bi dozvoljavao lekarima da skrate muke neizlečivim bolesnicima. Ali, ovoga puta smrt skoro da nije ni pomenula. Rekla je samo jedno dr. Pavlović, još sasvim u početku bolesti, da bi želela da umre u nesvestici, da ne zna i ne čuje šta se oko nje zbiva. Ne bi htela da leži bolesna i nesposobna za rad. I potsetila je na svoj beli domaći čaršav u spavaćoj sobi, u ormanu, koji je još davno spremila sebi umesto posmrtne odeće i pokrova, da u njega bude uvijena kad umre, i sahranjena bez ikakve pompe na Topčiderskom groblju, da i u grobu leži skromno i jednostavno kao što je i njen ceo život bio...

Siniša Paunović

POZORIŠTE

Džon Osborn: »Osvrni se u gnevu«

U BEOGRADSKOM DRAMSKOM POZORIŠTU

Osbornove drame „Osvrni se u gnevu" i „Zabavljač" stekle su ozbiljno priznanje širom sveta. Osborn se poslednjih godina afirmisao kao jedan od vodećih mladih engleskih dramatičara ali se njegovo ime mnogo češće spominje u vezi sa pojavom takozvanih „gnevnih mladih ljudi". To su ljudi između dvadesete i tridesete godine života koji žive u odlučnoj pobuni protiv savremenog građanskog društva Engleske i njegovih institucija. Konzervativni krugovi dugo su osporavali ozbiljnost ovom sociološkom i psihološkom fenomenu no danas malo koji sociolog odbija da uvidi da se u pogledima na život „gnevnih mladih ljudi" odražava najdublji raskid između novih pokolenja i tradicija prohujale edvardijanske epohe. Sigurno je, dakle, da u takvim uslovima i samo otkrivanje sličnog problema pretstavlja pozitivan društven čin. No za nas koji nemamo razloga da osporavamo postojanje takvih pojava pitanje je znatno složenije i mi

Ljiljana Krstić, Ljubiša Bačić i Slobodan Perović u drami »Osvrni se u gnevu«

moramo u Osbornovoj drami da potražimo neke dublje istine. Ako pažljivo razmotrimo dramu „Osvrni se u gnevu" uočićemo da je Osbornov protest dvostruko neartikulisan. Da bismo sagledali idejnu neodređenost te pobune moramo se najpre pozabaviti formom i sadržinom Osbornovog komada. U svojoj drami Osborn tretira slučaj koji nesumnjivo spada u oblast kliničke psihologije i njegov glavni junak Džimi Porter ispoljava tokom komada niz histeričnih osobina: agresivan je i osetljiv, ciničan i sentimentalan, grub prema okolini i pun samosažaljenja, a njegovo duševno stanje je u stadijumu krajnje psihičke labilnosti. Džimi pretstavlja i nepresušan izvor muka za sve oko sebe. Osborn, dakle, pred nama ubedljivo crta sve faze temperamenta u ekscesu ali ne uspeva da izgradi određen karakter a još manje da nam pokaže kako ga društveni sistem uništava i izvitoperava. Osim toga preko Džimija Osborn saopštava svoja lucidna i cinična opažanja o nizu ustanova današnjeg engleskog društva. U tim trenucima nemoguće je odagnati iz sećanja Šoa čije su drame takođe bile nastanjene rezonerima i licima koja su proklamovala piščeve teze. Ali odmah pada u oči da Šo nikad nije osuđivao buržoaziju iz strogo individualnog aspekta i da je iza njegove kritike uvek stajao itekako čvrst i određen moral. Osborn, međutim, ni jednom momentu ne dopušta da identifikujemo njegova idejna ili etička načela. Slične razlike mogu se ustanoviti i u pogledu formalnog shvatanja drame. Šo je razumevao da je u drami bitan konflikt (ukoliko se zadrže tradicionalni heroji ili želi da izrazi socijalna kritika) i promena koju je sprovodio svela se na prebacivanje sukoba u idejnu sferu. Osborn kao da zaobilazi taj princip no ne u ime neke nove dramaturgije već da bi izrazio bes koji ne priznaje ni suprotno mišljenje, ni druge ličnosti, ni tuđu akciju. Tako stvara dramu koja deluje kao predugačka troma ekspozicija koja nas samo uvodi u određenu atmosferu i upoznaje sa jednim neurotičarem i nekoliko pomoćnih figura. Očevidno je da je Osborn izuzetno talentovan (samo da li za dramsku umetnost?) ali se istovremeno nameće neodoljivo utisak da u njemu hara ono što se u filosofiji naziva „negativno osećanje sveta".

Prirodno, reditelj Milenko Maričić nije imao pred sobom publiku koja prepoznaje sebe u ličnostima ove drame i u kojoj intimno odjekuju cinične Osbornove opservacije. Reditelj je zato pokušao da otkrije opštije ljudske aspekte i pretstava se još više pomerila ka slikanju neurotičnog stanja a socijalna kritika, ukoliko je i ima u delu, nije došla do izražaja. Pri tom je reditelj najviše pažnje poklonio glumčevu postupku i glumac je svojim sredstvima morao da izrazi dva osnovna ritma koja je reditelj podvlačio. Pre svega lični ritam Džimijevog histeričnog stanja, a zatim i ritam dosadnog monotonog nedeljnog popodneva. Obe ove ritmičke linije donesene su uglavnom sredstvima spoljne ekspresije kao što je skakanje sa stolice, valjanje po podu, vikanje, monotono šuštanje novinama, lenjo kretanje ili rvanje. U takvom postupku unutrašnje glumčeve radnje bile su od male važnosti i to je pojačalo utisak da su neki odnosi i prelomi psihološki neopravdani. U prvom redu nismo shvatali šta drži na okupu malu zajednicu, čime Džimi privlači obe žene a naročito su nam izgledala neobjašnjena oba Helenina preokreta. U pretstavi osim toga nije bilo dovoljno dramske napetosti i preovlađivalo je jednoliko ponavljanje sličnih akcija. S druge strane reditelju se mora priznati u zaslugu osećaj mere pri eksponiranju neurotičnih Džimijevih stanja kao i suptilno osećanje za diskretan engleski humor.

Slobodan Perović, kao Džimi Porter, temperamentno i u jednom dahu naslikao je sve nervne krize i padove opterećenog Osbornovog junaka.

Ksenija Jovanović, kao Alison, izvrsno je dočarala stanje otupljenosti u koje je upala Džimijeva žena ali je njena igra bila u suštini lišena neophodne gipkosti u reagovanju na Džimijeve postupke.

Bosiljka Boci odlično se uklopila u specifičan ritam pretstave i oštro je podvukla razliku između dve Helenine prirode ali je nedovoljno pripremala njene preokrete i prelome.

Ljubiša Bačić na prisan i nenametljiv način igrao je Klifa Luisa.

V Stamenković

Irena Kolesar tumači glavnu ulogu u filmu »Vratiću se«

FILM

DVE PUBLIKE I JEDAN FILM

(Zabeleženo uz »Vratiću se«)

Dok ovo pišem uveliko se izriču sudovi o predmetu mog pisanja, o domaćem filmu »Vratiću se«. Izriču svoju ocenu (mnogi su to već učinili) i oni koji ako ne formiraju a ono bar utiču na javno mnjenje, dakle, novinski kritičari, kao i svi oni koje pod tim problematičnim terminom — javno mnjenje — podrazumevamo, izriču sud bioskopski gledaoci, i ne samo oni.

Želim li, možda, da polemišem sa već izrečenim sudovima?

Ne!

Ali, neću ni da budem »javno usamljen«.

Stoga, da ispričam ovo:

»Vratiću se« gledao sam u prepunoj dvorani. Publika nije bila hladnokrvni posmatrač. Primetno je »disala« sa filmom, osetno davala oduška svojim emocijama. Očito, slike sa svetlog ekrana nalazile su put do ljudi u bioskopskim foteljama, a to će reći: između nestvarnog života na platnu i prisutnih uspostavljen je onaj fluid koji katkad zovemo i — s t v a r a l a č k i m.

I odmah pitanje: je li to (eo ipso) i dokaz da su pomenute slike — umetnost?

I poluodgovor — polupitanje: zna se da i predavač istorije, pričajući, recimo, o Sutjesci, pogotovu ako je orator, može da kod auditorijuma izazove (ne samo) glasne manifestacije emocija...

Još: novinski izveštaji iz sudnice (kao, npr., baš oni sa suđenja koje je Jaru Ribnikar inspirisalo za roman »Zašto vam je unakaženo lice« prema kome je sa Zoranom Gluščevićem napisala scenario za film »Vratiću se«) često se čitaju sa uzbuđenjem koje nije — po intenzitetu, po kakvoći uopšte — ništa manje od onog izazvanog literaturom. Razlika je, naravno, u k v a l i t e t u uzbuđenja.

Da se vratim u bioskopsku dvoranu... Kada se film završio, preda mnom su dva moja poznanika smesta, još neodmorenih očnih kapaka od svetlosti ekrana, još puni košmarskih utisaka, započeli vatrenu raspravu: da li je »Vratiću se« d o b a r film?

Ali, da ih prethodno pretstavim: Prvi je dvadesetogodišnjak a Drugi — prvoborac (invalid). Mislim da su ova dva podatka sasvim dovoljna i rečita za ilustraciju njihovog razgovora koji ću ovde navesti:

Prvi: Koješta! Smućeno, nerazrađeno, bezvezno uopšte...

Drugi: A, vaš se ti... Odličan film. Ovu dramu je trebalo odavno reći. Odmah ću kupiti roman po kome je ovo snimano.

Prvi: Šta?! Da se ugnjaviš i čitajući! Ajde, ostavi se. Šta je ovde za tebe dobro? Pa to je sve sentimentalno. Pa koga to oni misle da ganu. I ta ljubav. Zašto? Kako? Otkud? I to suđenje. Ko je kriv, ko nije?... Još malo pa: pucajte, nema veze. I onaj tužilac, molim te. I tuži ga i ne tuži ga... Eh, trebalo bi da se ovi naši malo nauče od onog Kajata kako se prave sudski procesi na filmu.

Drugi: Mlad si ti. Ne razumeš dramu onog Branka Medana. Ja je osećam kao svoju sopstvenu. Da sam bio na njegovom mestu — pucao bih pa šta bude!

Prvi: Taman posla! Zar je to put za rešavanje ličnih problema. Ja uopšte ne razumem taj nekakav ratnički štos u ovo vreme. Meni taj Medan nije jasan. Doduše, naslućujem ja njegovu dramu i, eto, razumem ga, ako hoćeš. Samo, da znaš, više ga razumem jer su mi poznati izvesni slučajevi iz života

Nastavak na 10 strani

MUZIKA

Reč-dve o problemskoj suštini „Parsifala"

Koncertno izvođenje nekolikih fragmenata iz Vagnerovog svečanog prikazanja „Parsifal" ušlo je u plan za deveti pretplatni koncert Beogradske filharmonije, po svoj prilici, prema muzičko-istoriskim i muzičko-vaspitnim kriteriumima onih koji sezonske programe tih pretplatnih koncerata određuju. Scensko originalno izvođenje ovog dugog muzičko-dramskog, ili bolje oratoriumskog opusa, poslednjeg u nizu Vagnerovih ozvučenih filozofskih traktatusa, bilo bi pod datim materijalnim i tehničkim uslovima naših današnjih muzičkih pozorišta daleko teži i skuplji pothvat, a muzička realizacija „Parsifala" u obliku i na način koji je prihvaćen možda je zbilja najbolje moguće rešenje problema nužnog ubacivanja zrelog i poznog Vagnerovog opusa u „kratki kurs" operske i muzičko-dramske lektire savremenog, velikovaroškog stanovništva

Da li je to kulturno-istorisko ispadanje Vagnerove muzičke drame iz temeljne muzičke literature u mladim i po materijalnom standardu skromnijim zemljama evropske periferije — u koju i naša zemlja spada — neka krupnija, organska osakaćenost razvojnog hoda muzičke kulture u tim sredinama, ili je izostanak te karike u lancu muzičko-scenskih razvojnih etapa kulture po tim zemljama praznina koja nije ostavila i ne ostavlja nikakvog negativnog traga, — u to pitanje ovde, zaista, ne mislim sada ulaziti, no kada je već reč specijalno baš o ovom poslednjem Vagnerovom scenskom delu, za koje je autor u svoje vreme (pre skoro osam decenija) postavljao velike i neobične zahteve čak i u pogledu samog terenski-plastičnog smeštaja orkestra, onda se bojim da je prenebregavanje tih zahteva, bitno značajnih za onaj specifični, osobeni tembr Vagnerovog orkestra koji zapravo jedini i otkriva mutnu i glomaznu težinu masiva zvuka u turobnoj, kompleksiranoj, metafizički projektovanoj i tako pretendirajućoj, tako determiniranoj Vagnerovoj estetici, — jedan ležerni postupak koji i od samog uprošćenog, tojest koncertnog izvođenja skraćenog i selekcioniranog „Parsifala" gradi jednu simpliciranu montažu čija je celishodnost pod pitanjem.

Ako je Vagner u Bajrajtu, onda kada je on tamo bio muzičko-umetnički pandan i neka vrsta reprezentanta samog bavarskog kralja, tražio pokriven orkestar, i ako je ovaj vazda scenskom grandioznošću opsedirani nazovi-prorok, apostol i teatralizovani mistik insistirao na ostvarenju pet visinskih slojeva za nekoliko raznih grupa instrumenata u orkestru, onda je u tim prividno ekstravagantnim zahtevima kompozitorovim bilo ne samo i ne jedino narcisoidne trke za originalnošću, nego pre svega finog, hipersenzibiliziranog stvaralačkog uha, koje je neppgrešno i intuitivno odredilo izvođačko-realizatorske postupke za izricanje upravo onih ispovedničkih i propovedničkih misli (recimo: i subjektivno-psiholoških kriza, muka, patničkih groznica, prepotencija usled možda nekih insuficijencija) u kojima je sama srž Vagnera i kao mislioca — filozofa, i kao pesnika — tragičara, i kao tonskog vizionara.

U individualnom kompleksu stremljenja, motiva, pobuda, zvučnih otkrića i genijalno nađenih rešenja jednom dubokom unutarnjem rascepu ličnosti — u svem onom bolnom i tragičnom konglomeratu romantičarske personalnosti koju je oličavao unutarnji, kreativni lik Riharda Vagnera — pomenuti teški i polumračni tonski kolorit orkestra Vagnerovog, čak i u tetralogiji „Nibelunškog prstena", a pogotovu i sasvim eklatantno u „Parsifalu", primarno je i vodeće, ja bih čak rekao — odlučujuće izražajno sredstvo svim onim strašnim mislilačkim i emocionalno gustim tenzijama i protivrečnostima koje problematiku „Parsifala", umornu dilemu hrišćaniziranog Erosa, izbacuju na krvavi vršak don-kihotskog koplja u borbi oko večito mučnih pitanja moralne čistote ili greha, ozarenosti ili razbludnosti, plotskog ili eteričnog. Slušati „Parsifala" u veku i decenijama posle Frojdovih eksploracija na nepreglednom tlu potsvesti, slušati ovu Vagnerovu metafizičku kompliciranu i kompleksiranu ispovest o ličnoj koncepciji ljubavi, na putu od polnih grčeva do samaričanskog i flagelantskog bolničarstva; u makar i sasvim dobrom radu jednog normalnog i nepredimenzioniranog orkestra — to znači, danas, pokazati slušaocima jedan harmonski hromatičarski jezik, koji je u „Tristanu i Izoldi" bio neposredniji i intenzivniji, to znači propustiti da se slušaocu nagovesti i njegovoj eventualnoj duhovnoj lucidnosti približi, jedan zaista tragični napon unutarnjih mislilačkih muka i patnji ličnosti koja je ljubavnim problemom upravo bila razjedana i satirana.

Niti stari epos Volframa von Ešenbaha, prvi poetsko-fabulativni oslonac Vagnerovog dubinskog i primarnog problema od rane mladosti do rezigniranih klonuća staračkog vapijanja, niti simbolika patetične statičnosti horskih masa u zamisli i ostvarenju džinovske scenske pasije, ne okivaju mislilačku dispoziciju i emotivnu tenziju današnjeg slušaoca, već uveliko osposobljenog za dodirivanje apstraktnog jezgra sveta kroz muziku i pomoću njenog arabeskog zvučnog tajanstva. Ko na području ljubavi, najelementarnije i najrafinovanije sile života, one koja po Danteovoj metafori pokreće „sunca i zvezde sve", nije prošao putem kalvarije, ni okusio njene porobljivačke užase, ni naslutio njena oslobodilačka blaženstva, tome Vagnerov „Parsifal" u redovnoj, tipiziranoj koncertnoj opremi zaista nije neophodna muzička lektira. Ko je pak probao smoždavajući i spasonosni plod saznanja sveta na nezadrživo uopštavajućem doživljaju ljubavi, taj se ne može uzdržati od težnje ka njenoj suštini. A o toj dubinskoj projekciji od čula do apstrakcije Vagner je u „Parsifalu" ostavio poruku, mutno i zagrcnuto naznačenu onim džinovskim orkestrom, onim terasama zvučnih slapova u visinskom reljefu orkestra kao vršioca obreda, onim zagušenim brujem i zvukom koji se raskriljen penje iz dubina Geteovih faustovskih prizivanih i nedokučivih Majki.

Pavle Stefanović

Marko Krsmanović: Pantomima

Ivan MINATI

Otkako je znam

Otkako je znam,
dani imadu modre oči
i vode boju njene haljine.
Otkako je znam,
vjetar šumi njen glas
i cvjetovi njene riječi zbore.

Tako volim te oblake ljetne:
njene korake su pratili,
kad je po travi večernjoj došla.

Tako volim te vrbe kraj vode,
zamišljene u tišini,
nježnu priču o njoj.
Nitko ne zna što šapuću.
Samo ja.
I smiješim se.

Otkako je znam,
kao noć sam avgustovska:
mirna, puna zvijezda, daljina
i mirisa zrele zemlje.

(Preveo Grigor Vitez)

Nastavak sa 9 strane

nego što mi je to film pomogao. Za mene lično to je kompromitovanje ljudi kao što je taj Medan. Sve su to ogolili i sa jeftinim sentišom obojili. Ma uopšte otužna stvar. I dosadna.

Drugi: Ne, ne... nemaš ti pravo. To je život. To je savremen film, a ne onaj, kako se zvaše, »Ne čekaj na maj«. Vrlo sam potresen ovim filmom, da znaš. Ima tu nešto od mnogih drama koje snalaze jednu generaciju.

Prvi: Što si mi ti neki sentimentalan tip. Kako možeš da se uhvatiš na jeftin lepak. I bar da su bili jasni, nego sve treba da pogađaš i da se dosećaš. Pa, može ovako, može onako, i ne može nikako.

Drugi: Slušaj, ja se u umetnost ne razumem. Ako hoćeš, ja ti mogu reći da »Vratiću se« nije umetnost. Možda nisam sasvim shvatio sve što se na platnu događalo i možda si ti u pravu kad se pitaš: kako, zašto, otkud, ko, kad, gde?... Ali, mene je taj Medan za srce ujeo. I kad sam razumeo šta ga muči, ja nisam više ni mislio na film, nego na mnoge Medane koje lično poznajem.

I tako se razgovor završio... Ja se nisam mešao. Ćutao sam i razmišljao.

O čemu?

O jednoj potresnoj temi koja je prvi put na platnu. O ideji — lepoj i bogatoj mogućnostima. O romanu u kome je, najpre, ta ideja izneta. Romanu koji sam čitao sa pažnjom i sa mnogim asocijacijama na jednu zahvalnu temu. Romanu, za mene bar, nejednakom u literarnoj snazi i u svojim najboljim delovima — osrednji. Romanu kome smeta, meni bar, psihologija, jer je često u nasilnom spoju sa literaturom. Usto, smeta mu i ganutljivost, jer je naglašeno prisutna.

I o filmu. O filmu koji je samo kostur romana, koji je nemilosrdno ukazao na otužnu oblandu kojom je oba vijena jedna divna ideja. Ono što je u romanu, zahvaljujući deskripciji i autorovom suflerisanju, bilo bar jasno ako ne i uvek prihvatljivo, ovde, na ekranu, pretvorilo se u, blago rečeno, nedorečenost. Sentimentalnost (u lošem smislu) koliko-toliko mogućna u literaturi sasvim je nemoguća na filmu. Stara istina koju nije trebalo još jednom potvrđivati.

I tako, rekao bih, film se ogleda samo zahvaljujući temi i ideji. I dira mnoge u publici. Jedni se identifikuju sa glavnim junakom, ustvari sa saopštenim činjenicama, i — odvoje se od filma, posvete se svojim uspomenama i problemima, oku piraju samog sebe. A oni, drugi, koji se ne mogu identifikovati — ne shvataju zašto se oni, prvi, uzbuđuju, zašto kažu: »Vratiću se«... to je život.

Tužno je to, zar ne?

Nameću se tu još mnoga pitanja, mnoge asocijacije.

Ali, izlazi li sve to, zaista, iz film skog kruga problema?

Ljubomir Radičević

Novo izdanje Dikensovih dela

Izdavačka kuća pri Oksfordskom univerzitetu objavila je početkom ovog meseca četiri knjige Dikensovih dela (»Časovnik gospodara Hemfreja«, »Istorija Engleske za decu«, »Putnik, ali ne trgovački«, »Ponovo štampani članci«) u dve sveske. Ovim je upotpunjeno izdanje od 21 sveske opremljene originalnim ilustracijama iz doba Dikensa, koje je počelo da izlazi još pre deset godina.

PRIČA „KNJIŽEVNIH NOVINA"

Slobodan DŽUNIĆ

Putanje po zemlji

(Odlomak iz novele)

... Da bi ipak nekako pobegla od tog, počela je Kolči usput da pokazuje njive i ledine — pružala je ruku: „Ovo je bilo naše, ona ledina, vidiš, na onoj njivi sam ti ljuljala oca, zmije su ga bile jednom spopale, aj, kam te zmije mene da su umorile, imali smo žito, i vino, i mast za celu godinu dok je onaj vinograd bio naš, dok ga „golemo", menice, i ludi vrani i beli konji nisu pojeli", govorila je.

Dete je ćutalo; ćutao je Kolča dok mu se u njenoj šaci ručica tresla, dok mu se kao mlado lišće na slani, na lepim kapama, na gromkom dobošu od koga ječi selo, dok mu se na zlatnim širitima pržila mlada zelena krv.

Pa je i on dreknuo — dreknuo je kad je osetio Đorđiju za sobom, okrenuo je glavu osetivši ga. „Neću to, ne mogu, nemoj to", jeknuo je ne znajući ni sam šta hoće. Istrgao je ruku iz njene i pobegao. „A ti, što nisi davala da se u svoje vreme prodaje zemlja", bežeći od nje rekao je sa nekim strahom u glasu, sa nečim novim, starim, prastarim u glasu i koraku.

Zemlja se, učinilo joj se, u tom trenutku pod njom otvorila — setila se da je i sa Kolčom svršeno; da je, ne drugo nego njena čudna ljubav ubila onu Kolčinu, da tu nisu krivi samo kape i širiti, onaj doboš i potkivačevo „hihi", već da je tu najviše kriva njena čudna ljubav, koju sad prvi put tako shvata, prvi put ovako počinje da poima. Setila se da je ta njena nejasna, tamna, kao bol mučna i teška ljubav uništila zemlju, Đorđiju, Kolčino trbušće i teme, sve.

„Oni mi odnesoše sve, a ti dete mi, jedino što imam, hoćeš da uzmeš", rekao je utom tiho Đorđija, videći Kolču kako trči ka njemu. „Nećeš, hodi sine", rekao je tiho, seo na ivicu puta, stavio Kolču u krilo i, videći da nema nikog blizu, počeo da plače. „Neću, neću ni to", govorio je i njemu Kolča sa onim prestarim u pogledu, i buljio u oca koji ga prvi put onako drži i plače, buljio u Jerinu kao da je i njemu samom čudno to brzo i lako, to naglo i teško otkidanje od nje.

„Tapa-tup, prvi drugi put, nema dana, ima samo oganj i noć a duša je za dinar", lupao im je svima po lobanji kao pomaman, raspušten konj onaj doboš.

Sklonila se pod put, stala na napuklu, suvu i tvrdu zemlju i osetila se pusta i prazna kao zgarište. I činilo joj se: da se iz onog bežanja, iz onog „hihi", iz Đorđijinog, „i dete si htela da mi uzmeš", luči neki crn sok, i upravo joj taj sok koji teče u nju, ne dâ da oseti ovo odvajanje, ovo otkidanje Kolče od nje. Mada nije bol — slast, iako je potseća na nju, taj crni sok čini se da je samo zato tu da ne bi osetila kako se ruši onaj spoj njene brade i Kolčina temena, njenih prstiju i Kolčinog trbuščića, da ne bi osetila kako presušuje „njen razgovor". Dobri, crni sok; gotovo je tu, pod njenim grlom, u grlu joj je, u utrobi joj je, onaj bol — slast, poljem šumi njegovo divlje i oporo pevanje, no ovaj dobri, ovaj grozni crni sok koji se luči, teče iz zemlje u nju, ne da joj da ga oseti, da ga opet, kao onoga dana u vinogradu, ščepa obema rukama i zubima, sakatom nogom i dušom. Ne da joj to, ona nema snage da razdrlji prsa, da uzme sise u ruke, da baci šamiju sa glave na čokot, nema snage za to nego samo stoji u pustom sivom polju i gleda kako teče iz zemlje u nju i opet se u zemlju vraća gusta, crna, otrovna neka hrana. I ona se, Jerina, uzalud pita: kako to da i ona zajedno sa njim ne otekne, propadne u zemlju kad ni Kolča više nikad neće biti njen, kad je presušio „njen razgovor". Kako to da je pusta kao zgarište sad kad negde u njoj ipak mora da je onaj bol — slast; kad oseća, zna da ona nije prestala da bude hleb i vino njegovo, dom i vinograd njegov, Kako to da njena ljubav ubija svaku drugu ljubav...

Planino moja Starino, tugo! Pod Starom Planinom lepo, ubogo selo, da je bar samo ubogo, da je bar samo lepo...

*

Nego u selo — došao sveti otac vladika, ljudi ga dočekali lepo, najlepše što mogu, videćete kako će ga ispratiti. Po dočeku, sveti otac vladika seo sa popovima da ruča u crkvenoj porti, tu je bio i pop-bog koji je u svoje vreme hteo da ritne čoveka — vašku — preseo im uskoro svima ručak. Nad njihov ručak, nad časnu trpezu, stao je uskoro čovek-vaška, pao je među svete oce oko časne trpeze kao bumbar. Čovek-vaška-bumbar bio je dao popu-bogu za onaj dug kantu sira, ali je pop-bog izgleda brzo zaboravio i čoveka-vašku i njegovu kantu sira, namerno ili nenamerno, ko će ga znati. Uzalud ga je čovek-vaška na to nekoliko puta potsećao, uvek se ovaj pravio da ga ne poznaje, ne čuje.

„Sveti oče vladiko", počeo je da brunda čovek-vaška-bumbar, „je li da čovek treba da jede svinjsko meso kad se ne posti, kad nije sreda i petak, kad ima?" „Jeste", rekao je sveti otac vladika začuđen što ga to pita. „A treba li čovek da sedi sa ma kim?" „Ne", začudio se još više sveti otac vladika. „Dobro, sveti oče vladiko", nastavio je da brunda čovek-vaška-bumbar. „a kad običan čovek ne može, može li onda sveti otac vladika da sedi sa ma kim?"

Đipio je sa časne trpeze sveti otac vladika a popovi su se najednom zgledali i, nabili oči u zemlju, crvena im lica, crvene uši, crvene brade, — ko zna zašto zaista. „Čekaj, sveti oče vladiko", mirno će opet čovek-vaška-bumbar, „nemoj da ustaješ, ja znam da ni običan čovek neće da sedi sa ma kim akamoli sveti otac vladika, ali sam ipak hteo da vidim da li se baš sasvim u svemu slažemo, a sad vidim da se u svemu potpuno slažemo, dobro je, dakle".

Pa je pokazao na popa-boga prstom: „Ja ni onda kad me je ova, časna brada, mislim, tužila što mu nisam platio za sečenje slavskog kolača — ne, neću o tome", prekinuo je sam sebe. „Evo šta je: celu jednu kantu sira dao sam za jedno „isaije likuj", vredi li, molim te, jedno „isaije likuj" kantu sira, to mi kaži da i to znam, kad sasvim dobro znam s kim sme jedan čovek da sedi".

„Ne", rekao je sedajući sveti otac vladika sasvim zbunjen. Ne jede više ni on, ne jedu ni časni oci oko njega, već im preseda rukač, vide oni to, ali ne znaju šta će, kako će. „E pa kad ne vredi to „isaije likuj" kantu sira, zašto mi je ne plati ovaj naš pop, da ne kažem drugo? Jer djeva ima vo črevje, hvala bogu, dabome da je to božja zasluga što djeva ima u crevima, znam da moja nije, ja samo znam da je moja zasluga kad moja žena nešto ima u crevima, ali mi..."

„Dosta", viknuo je sveti otac vladika, poskakali su sa časne trpeze časni oci.

„Još ovo", nastavio je čovek-vaška-bumbar, „još nikome nisam ništa rđavo rekao, i neću. Ali kad sam već tu i ovo da mi kažeš, sveti oče vladiko, mnogo mi je na duši, ti pa bog. Ako moja deca nemaju oče vladiko, mnogo mi je na duši, ti pa bog. Ako moja deca nemaju ništa u crevima, a pop uzme celu kantu sira za jedno „isaije likuj", pa posle neće da plati, to kaži onda šta je, ja neću ništa da kažem".

„Bogohuljenje, marš", viknuli su u jedan glas i popovi i vladika, podigli pesnice i crvene brade, i čovek-vaška-bumbar je podbego, a oni su napustili časnu trpezu usred obeda koji im je preseo, napustili selo — kakvo je to selo u kome se ovako huli. Odlazeći, bacaju kletve na čoveka-vašku-bumbara, i na svet koji takve gnjide rađa. „Vrelo kamenje sad će da padne na nas", govorile su, kad su to čule, neke preplašene stare žene sa jednom, sa obema nogama u grobu, „da pred svetom bradom onako nekome u brk, pa to je da umreš od cirkusa", hvatali su se za trbuhe gladni i jadni ljudi.

„Video bi ti da li je cirkus da onoliko, neću da kažem šta, najednom skoči na tebe", smejao se i čovek-vaška-bumbar ponosno — pravo ljudsko vašarište, bez para, bez dinara, jest.

*

Nekako je u to vreme Jerina prestala da grdi, da psuje, da kune, da „laje" — u to vreme počela su njena čudnovata lutanja i ono pod nastrešnicom. Prolazeći pored ljudi bez reči, kao da ih ne vidi, ne čuje, kao da ih nema — posle onoga sa Kolčom, širitima, kapama i dobošom — ona je odlazila i lunjala poljem i po brdima okolo od rane zore do mrklog mraka. Dešavalo se da po celi dan, kao da su joj noge od kremena, i ona zdrava i ona sakata, provede u tom lutanju. Sama. Ljudi su govorili, i Đorđija je govorio, da je to naročiti vid njene osvete, njenog zla. Ljudi su već sumnjali da je „čitava". I selo je pričalo još da su sve te male i velike patnje, to što Jerina nije više „čitava", zato što već davno nema para kao blata, zato što se dinar kao vodenični kamen sakrio u zemlju, tako davno se sakrio da ga se više i ne sećaju. Govorili su opet da Jerina i na taj način hoće, još hoće da i nekog drugog boli, a ne samo nju, da želi da ceo svet zaboli njen bol.

Za to neprirodno i čudno, makar da je bilo i od Jerine, bila su potrebna i naročita objašnjenja. Ona, međutim, nije davala nikakva objašnjenja sem onog izazivačkog, uvredljivog, prepredenog, onog što je teralo ljude da se kaju što su je, koliko do juče, primali za sto, davali joj da jede, slušali je, povlađivali joj, sažaljevali je. „Tražim prsten od meseca, izgubila sam ga tu negde, u svetu, možete li mi nešto", odgovarala je uvredljivo. I u onog ko bi je upitao šta tu, na njegovoj njivi, u njegovom vinogradu, traži, ne čeka li tu nekog, zurila tako dugo i mučno da se činilo kako ona i ne gleda u čoveka, nego, probijajući ga onim svojim po zlu čuvenim pogledom, negde drugde gleda, u nešto drugo, daleko, strašno — o ne u prsten od meseca, niti u Josimovu žurbu i smrt, niti u Đorđijino čudo golemo. Oči joj pritom pune mržnje, čini se, ceo svet joj kriv a ne samo oni mrtvi ujme kojih su žurili Josim i Đorđija, ujme kojih su, svaki na svoj način, konje jahali, za sebe i njih, te mrtve i gladne, nepoznate i tamne, neko pakleno ime gradili. Kad su je zaticali u prekopima vinograda, među čokotom, u jutra, podna i sutone, mlake i prohladne, kako kad; na nekom humu, bregu, kao mrki deo nekog ćutljivog, pritajenog duba, ispod nekog drveta; kad bi je neko, iznenađen, gotovo uplašen, našao kako čuči u sumraku kao neki zapis, komad sive tame, kao mutna obrazina posuta tamnim prahom nekog vrlo starog, ugašenog sunca; kad bi je zatekao neko kako sedi sama u polju kao deo našeg ugašenog a živog, utonulog u sivu, ućutanu boju okolnog pejsaža — uvek je jeza podilazila tog koji bi je zatekao. Ljudi su zato, jedno vreme, pre no što im se sve to nije dosadilo, i pre no što su počeli da je gone sa svojih imanja, izbegavali da je sretnu, a majke su njome plašile svoju malu decu — kad nisu umele da nađu drugi način da bi im zapretile da ne idu daleko od svojih kuća. „Da te ne sretne ona, Jerina, ona pije krv, ni unuče joj više ne ide kod nje, i ono, eno, beži od nje. A ti, a vi, ako vas sretne", govorile su preteći svojoj deci.

Nije shvatila otkuda joj, u to pozno ljudsko doba, ta iznenadna glad, ta čežnja za onim lutanjima — uostalom ona o tome nije ni mislila. I niko to nije znao; možda se u nju, tu čežnju za lutanjem, pretvorilo sve ranije, ovo poslednje, ova muka zbog Kolče, — ko zna. Tek, sad je neprekidno, jedno dugo vreme, osećala tu mutnu, bolnu, prejaku glad, i povinovala joj se kao živinče, baš tako, kao što se, sećala se, u svoje vreme Josim povinovao onoj gladi za žurbom, da umre što pre, i Đorđija svom imenu, svom „golemom", nekoj izmišljotini. Da, mi smo ljudi skitnice na zemlji, i što dalje od nje utoliko bolje za nas i naše skitanje. Ali je to skitanje za nju imalo svoj krug, iz tog kruga ona nigde nije mogla napolje. Išla je za tom skitačkom gladi kao živinče, kao što pčela ide za medom u cvetu na nekoj zelenoj livadi — o ne tako, ona je svoje saće punila otrovom, ona je išla kao što zmija sikće svoju sumornu i tamnu putanju da bi negde izlila svoj otrov, svoju provaljenu žuč...

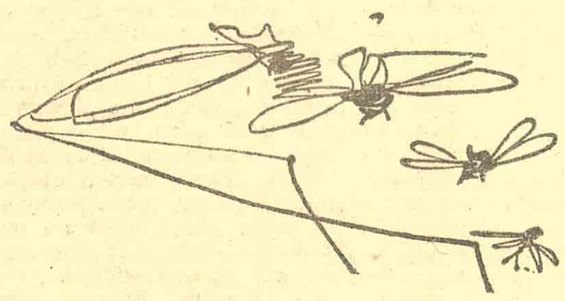

Vladimir ČERKEZ

GAJ ŽUDNJE

Gaj žudnje nije sunce izgubio
iako lišće dana vene.
Od onog što sam nekad ljubio
ostale samo uspomene.

Za šikarama trepavica
ljubica pala u dno vode.
Poslednje jato lastavica
sprema se da iz duše ode.

Jesenjem lišću oči su sestre,
a usne svelu ružu nose.
Ja tako čekam svoju jesen,
a ti se javljaš, kao osmeh.

Možda je dobro da je davno
sazreo san pod nebom golim.
Kao priroda — jednostavno
naučio sam da te volim.

PO TROTOARU KESTENJE

Po trotoaru kestenje
jesenje.

Tvoje su kose boje kestena.

Modro je nebo
jesenje.

Haljina je upila boje sutona.

Mesec je oglodao
jasenje.

Kroz grane svetle okna tvoga proz

Gazim po lišću
jesenjem.

A u mom srcu — proleća.

NOVE PRIPOVETKE IRVINA ŠOA

Poznati pisac »Mladih lavova« proslavio se takođe i svojim kratkim pripovetkama, od kojih su neke dobro poznate i našim čitaocima, kao »Žene u letnjim haljinama«. Junaci Šoovih dela sukobljavaju se sa životnim okolnostima, trpe i stradaju od njih, ali skoro uvek u nekom istinskom i tragičnom dostojanstvu. Oni odbijaju da priznaju da su pobeđeni, ne mire se sa sudbinom i pružaju otpor. Oni veruju (a naravno i pisac) u ono što je Fokner kasnije formulisao — »da čovek neće samo izdržati, nego i da će pobediti«.

Međutim, nova zbirka pripovedaka Irvina Šoa bitno se razlikuje od svih dosadašnjih. Ona je izašla ovih dana pod naslovom »Kladi se na mrtvog džokeja«. Priče govore uglavnom o Amerikancima koji žive u Evropi i kojima evropska pozadina služi da ižive javaju i dovršavaju tragična opterećenja sa kojima su i pobegli iz Amerike. Šo uglavnom ne vodi svoje junake više kroz snagu, pa makar u propast, nego kroz slabost i razočaranje. Oni kao da nemaju volje da se bore i pružaju otpor, jer im to izgleda besmisleno kad je propast ionako neminovna.

Ličnost jedne njegove pripovetke, koja izgleda oličava savremenog čoveka, pati od skoro opipljivog straha da je propast na pragu, i to ne njegova lična propast, nego propast celog čovečanstva. Njega stalno opseda misao o mogućnoj kolektivnoj atomskoj smrti i zaključuje da čovek mora da se čuva razmišljanja o takvim stvarima jer su samoubilačka. Njegov čovek nije više žrtva rata koji se završio 1945 g. nego baš žrtva »hladnog rata« i pomisli da taj rat može postati »topliji«. Izgleda da je i sam Šo opsednut idejom koju čujemo od njegovih ličnosti: »da osećaju sebe u jednoj ogromnoj poplavi događaja koji ih nose i koji ne samo da nisu pod njihovom kontrolom, već i da ne postoji niko ko bi ih mogao kontrolisati.«

LIKOVNA UMETNOST

Prva izložba grupe „Danas"

Devet slikara najmlađe generacije, onih koji su završili Akademiju u vremenu od 1953 do 1957 — udruženih prijateljstvom i uzajamnim poverenjem formirali su grupu „Danas".

Neki su već dostigli obrise svoje fizionomije, izgradili neku vrstu svoje prve faze; neki su još na samom početku svojih traženja. Svi su talentovani i svi imaju izvesnu umetničku sadržinu koju izražavaju sa manje ili više uspeha, sa manje ili više ubedljivosti.

Rajko Damjanović je najmlađi. To svakako objašnjava i izvesnu preopterećenost njegovih slika u tehničkom pogledu i neopredeljenost u stilskom. Ali, na njegovim slikama kroz ekspresionizam koji voli sutinovske kontraste neosporno pulsira talenat koloriste.

Nešto je skromniji **Zare Đorđević.** U ulju je ponekad sirov i nedovoljno negovane fakture. Međutim, u jednom pastelu „selidba na belom konju" pokazuje lepu koloristička senzibilnost.

Marko Krsmanović deluje kao ličnost određenije i zrelije. Njegova je vizija subjektivna i izmaštana, nastanjena neobičnim formama čije međusobne odnose uspostavlja bogat kolorit. Njegove slike pripadaju svetu u kome se susreće nadrealizam i apstrakcija.

I Moma Marković u svojim bojom bogatim kompozicijama, mada još čuvajući sećanje na videne objekte, gravitira apstrakciji. Pejzaž „Tišina" nosi lepe oblike jedne intenzivne koloristićke game.

Zoran Mandić postavlja sebi ozbiljnije probleme rešavanja kompozicije: svesti objekte na osnovne oblike, a pri tom zadržati obilje koloristićkih odnosa i insistiranje na jednoj finoj, sočnoj fakturi.

Slike Saše Mišića već nose individualni pečat svog autora. Ispunjene su mirnim, nenametljivim ritmom postignutim ravnomernim nizanjem površina svetlih i tamnih, ugrađenih sigurnim crtežom u čvrste kompozicije. Kada ovakvim načinom obrađuje arhitektonski organizam velikih građevina podvlačeći ritam njihovih elemenata, postiže impresionirajući utisak prostora i monumentalnosti.

Po svojim spoljnim odlikama slike **Ome Mirčića** nose izvesno sećanje na izražavanje neo-impresionista, a u konstrukciji koja teži za dinamikom srodne su ranim delima nekih futurista, naročito Severinija. U „Ulici" uspelo je slikaru da ove probleme veže sa više lične note za naš pejzaž.

Finu senzibilnost pokazuju slike **Slobe Pejovića.** Njegovi pejzaži i mrtve prirode slikani su s izvanrednom osetljivošću za valerske mogućnosti. Utonule u atmosferu sivih, zelenih ili gotovo crnih tonova, nenametljive i jednostavne, njegove slike deluju celovito i dovršeno.

Vojislav Todorić je ekspresionista. Iz tamne pozadine izvlači on figure kojima svetlo ističe obrise i stvara atmosferu neobičnih, toplih enterijera.

Ovi mladi ljudi, neospornog talenta, sa lepim poznavanjem zanata, tražeći svaki svoj individualni jezik i način izražavanja — kao celina, ilustruju u stvari gledanje jedne grupe najmlađih na raznolikost i bogatstvo mogućnosti današnjeg likovnog stvaranja. Ovako shvaćena, njihova je izložba postigla lep uspeh.

Dr Katarina Ambrozić

Grafika Bogdana Kršića

Bogdan Kršić je završio Akademiju 1957 godine, izlaže sada prvi put samostalno, ali njegova lepa izložba grafike ne deluje početnički.

Iznenađujuće je do koje mere Kršić ima uz izrazit talenat grafičara i nekoliko osobina koje se retko sreću kod tako mladih umetnika. U korišćenju tehničkih mogućnosti izražajnih sredstava on ispoljava svoj lični stav sa mnogo inventivnosti i slobode, čuvajući pritom strogost zanatske čistoće. Izloženi su drvorezi, linorezi, suva igla, akvatinte, ali senzibilnost njegovog osećanja izgleda da se najadekvatnije izražava tehnikom suhe igle u kojoj potez siguran i pun nerva čuva povišenost temperature spontanog doživljaja. Kršić motiv potčinjava svetu svojih pretstava i doživljaja. On već poseduje jednu ličnu viziju koja polazeći od realnog utiska dobija često u svom likovnom oblikovanju prizvuk maštе obojene specifičnim stilskim osobinama. Ali njegove kompozicije ostaju u svojoj bitnosti moderne iako nose prizvuk sećanja na tanane oblike gotike, jer je to osećanje stila vezano za doživljaj i realizovano maštom, a ne tehničkim sredstvima koja uvek ostaju savremena.

Dva lepa drvoreza uz bajke Oskara Vajlda, jedan linorez za Kafkin „Proces" i četiri lista rađena suvom iglom za Kovačićevu „Jamu", pokazuju Kršićevo ozbiljno interesovanje za modernu ilustraciju knjige. Kršićeva „Jama" je jedan originalan vid poznatih stihova koji su već više puta inspirisali umetnike, ali njegova ilustracija nije doslovno vezana za reč nego je njena slobodna likovna interpretacija pa otuda ima i samostalnu vrednost.

Naša grafika koja je već okupila lep broj odličnih umetnika, dobija sa Bogdanom Kršićem još jednog ozbiljnog člana.

K. A.

KNJIŽEVNE NOVINE

List za književnost, umetnost i društvena pitanja

Redakcioni odbor:
Bora Ćosić, dr. Mihailo Marković, Peđa Milosavljević, Tanasije Mladenović, M. Panić-Surep, Vladimir Petrić, Đuza Radović, Vladimir Stamenković, Risto Tošović

Urednici:
DUŠAN MATIĆ, ČEDOMIR MINDEROVIĆ i MILOŠ I. BANDIĆ

Direktor:
TANASIJE MLADENOVIĆ

List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Redakcija: Francuska 7, tel. 21-000, tek. račun: 10-KB-32-2-208.

List izlazi svakog drugog petka. Pojedini broj Din. 30. Godišnja pretplata Din. 600, polugodišnja Din. 300, za inostranstvo dvostruko.

Tehničko-umetnička oprema: DRAGOMIR DIMITRIJEVIĆ

Odgovorni urednik: ČEDOMIR MINDEROVIĆ

Štampa »GLAS«, Beograd, Vlajkovićeva 3